

35/38

magazin istoric

SERIE NOUĂ — Iunie 1991

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXV — nr. 6 (291)
Iunie 1991

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

București, Intrarea Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70100, Telefon: 15.02.00, inte-
rioare 406, 917.

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu

Redactori: Gheorghe David, Florentina
Dolghin, Ioan Lăcustă (responsabil de
număr), Dorin Matei, Marian Ștefan

Tehnoredactori: Anton Tănase, Theodor
Lianos

Corectura: Georgeta Apreotessei, Constanța
Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Editura Presa Liberă, director ing.
Stan Pelteacu; director economic Ion
Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. — Im-
primeria „Coresi” — București în secțiile
fotoculere, offset și legătorie

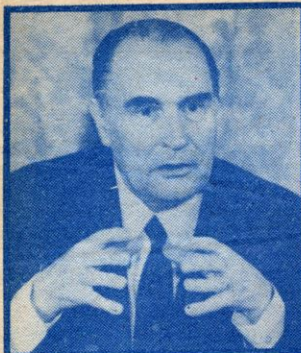

**Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună**

S U M A R

O declarație a președintelui Franței, François Mitterand, pentru Magazin istoric	2
Mihail Kogălniceanu în conștiința posterității: Ion Mamina	3
Sud-estul european — permanente (II): Emil Condurachi	8
Istorie și diplomație românească (IV): Dan Berindei	12
Monumente sibieni — victime ale dictaturii: Petre Munteanu-Besliu	18
În București, acum 50 ani	20
În anticamera războiului germano-sovietic. Pasul riscant al contelui Schulenburg: Sergei Gorlov	25
„Marți, 24 iunie, la ora 2, am primit un telefon de la Kremlin”: Grigore Gafencu	27
Documente necunoscute. Basarabia în planurile lui Rosenberg: Pavel Mocanu	31
România în al doilea război mondial: Alesandru Duțu, Mihai Retegan, Marian Ștefan	33
Constanța, 26 iunie 1941. Atac din larg: Nicolae Koslinski	41
1941-1944. Ministrul Elveției la București transmite... (XV): Andrei Șiperco	45
1946-1954. Mari procese politice în România. Ultimele zile ale mareșalului Antonescu: Marcel-Dumitru Ciucă, Gheorghe David	49
Addenda la Cazul Maimuca: Cristian Troncotă	57
Doriți o flotă, Mylord?: Franco Bandini	60
Charles de Gaulle — contemporanul nostru: Cristian Popișteanu	67
1930-1940. Întîmplări și oameni din Serviciul Secret (VI): N.D.Stănescu	73
Atenției Biroul politic vorbește la telefon...: Cristian Popișteanu	79
Istoricii Europei de Est, acum liberi, înfruntă noi probleme: Henry Kamm (The New York Times)	83
Uzinele „Malaxa”: Henry Holban	85
Istoria creștinismului primar (VI): Remus Rus	90
Cronica secretă a mongolilor — 750 ani: Romulus Ioan Budura	93
• Cărți sosite la redacție	19
• Rebus istoric	89
• Dialog cu cititorii	95

O DECLARAȚIE A PREȘEDINTELUI FRANȚEI, FRANÇOIS MITTERAND, PENTRU MAGAZIN ISTORIC

În timpul vizitei președintelui Franței, Excelența Sa François Mitterrand, în România (18-19 aprilie 1991), la conferința de presă ținută la Palatul Cotroceni, șeful statului francez a avut deosebita amabilitate de a răspunde întrebării directorului revistei Magazin Istoric, dl. Cristian Popișteanu.

- Domnule președinte Mitterrand, am fost informați că în timpul discuțiilor cu președintele Iliescu ați evocat în mod deosebit situația și perspectivele europene. Dacă proiectul dumneavoastră îndrăgit, o confederație europeană, s-ar realiza, aceasta ar însemna o turnură istorică în dezvoltarea continentului. V-aș ruga, domnule președinte, să ne vorbiți despre felul cum vedeți de aici, de la București, proiectul acestei confederații europene.

- Europa se organizează în mod serios, realitățile sînt numeroase, vreau să spun realitățile europene. Există Comunitatea Economică Europeană, cu 12 țări și 340 milioane de locuitori; există Europa zonei liberului schimb, cu cele 6 țări și cu altele milioane de locuitori; există Europa de Centru și de Est, care a suferit și ea o schimbare, ieșind de sub tutela sovietică, iar o dată cu ruptura perioadei de la lăta, aceasta face ca un anume număr de țări, printre care și România, să-și gasească calea spre democrație. Țările din Europa Centrală și de Sud-Est pun bazele democrației, tinzînd să realizeze împreună cu vecinii lor europeni o nouă alianță, în cadrul unei structuri comune. Această structură nu poate să intre de îndată în Comunitatea Economică Europeană, comunitate care nici ea nu ar putea suporta toate aceste solicitări, cum se întâmplă cu cele ce vin din Turcia, din Iugoslavia, din Austria, din alte locuri. Sînt subînțeleșuri și sînt alte lucruri spuse foarte clar pentru aceste țări, probleme pe care nu le-am putea suporta; nici de o parte a Europei, nici de alta. Totodată, există Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa, care a luat o formă organică în timpul ultimilor ani, în special din 1990 pentru țările din Europa (inclusiv Albania), de asemenea, și pentru țările din America de Nord (Canada și S.U.A.), care au definit condițiile securității lor viitoare, semnîndu-se și Carta de la Paris. La ea au aderat țări ce altădată erau în tabere opuse și care acum formează o asociație europeană comună în problemele securității, dar și al altor probleme. Sînt, de asemenea, locuri unde se dezvoltă teorii comune asupra apărării drepturilor omului, cum este în Consiliul European.

Prin urmare Europa există, Europa se întărește în fiecare zi. Comunitatea Economică Europeană slăbește și ea în prezent drumul către o unitate mone-

tară, economică și politică, însă există un concept care nu mi se pare încă suficient precizat: ce se va întâmpla cu țările care încă nu sînt membre ale comunității, cînd aceste țări vor fi atins o stare de dezvoltare suplimentară, sau chiar în momentul actual? Nu vor fi, oare, două Europe diferite în cadrul aceluiași frontiere, pe de o parte bogăția, pe de alta parte, sărăcia? Prin urmare, Europa trebuie să se deschidă în întregime și celorlalți, care teoretic sînt suverani, dar în fapt sînt obligați să ceară - sau să-și cerșească chiar - de la ceilalți drepturile. Aminteam de un ansamblu de 340 milioane de locuitori ai C.E.E., precum și de alte țări, cum ar fi Polonia, Cehoslovacia, România ș.a.m.d. Este vorba însă despre o inegalitate din start; aceste negocieri, tratate sînt binevenite, fără îndoială, dar unitatea trebuie să fie ceva durabil. Trebuie să concepem încă de pe acum o organizare care să corespundă realităților continentului nostru și care să permită tuturor țărilor europene, în mod egal, să se bucure de aceleași drepturi și de demnitate, să discute împreună problemele, care, de fapt, sînt problemele lor comune și care sînt foarte numeroase. Să ne gîndim, de pildă, numai la mediul înconjurător, la problema energiei, a comunicațiilor, la aceea a securității, la acelea ale nivelului tehnologic; progresul ar trebui să fie comun, iar dacă vrem să facem acest lucru în comun trebuie ca fiecare țară să aibă drepturi egale, să-și spună cuvîntul și să-și apere interesele. Dacă este vorba despre o Confederație, trebuie ca toate aceste condiții să fie îndeplinite: o structură comună permanentă, competențe vaste, care să nu fie atît de înguste ca acelea ale Comunității actuale, dar care să fie, în același timp, și mai precise, mai exacte decît o simplă coexistență a unor țări democratice. În luna iunie vom discuta acest lucru la Praga, unde se vor afla și personalități românești. Președintele Havel a avut această inițiativă. Îmi amintesc că acest lucru mi-a pus deja niște probleme în 1948, cînd din inițiativa lui Churchill, la Haga, cu participarea unor personalități care nu reprezentau, nici una, vreun stat sau un guvern - chiar dacă erau acolo și oameni din guverne - s-a lansat o idee, s-a trasat un început de drum. Este vorba de o idee care va trebui să se dezvolte la sfîșitul acestui secol și în secolul următor.

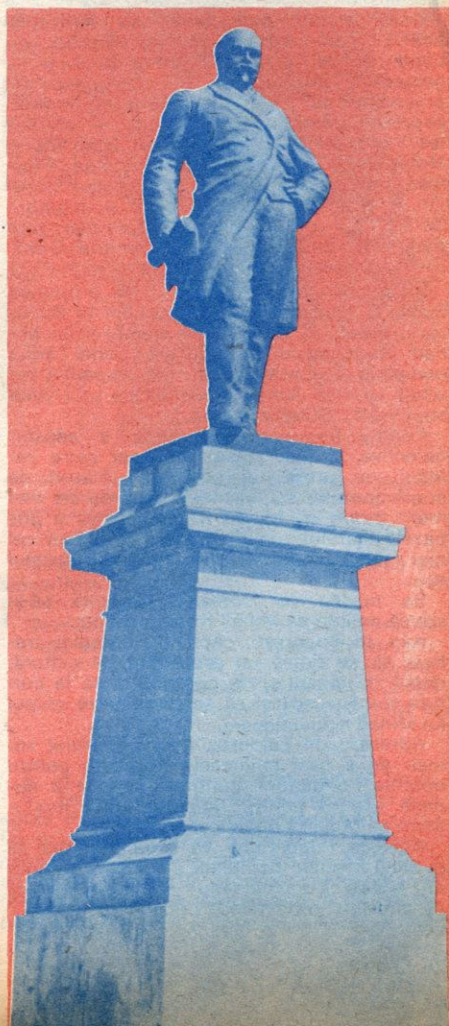
MIHAIL KOGĂLNICEANU ÎN CONȘTIINȚA POSTERITĂȚII

ION MAMINA

Acum, la împlinirea unui secol de la trecerea în eternitate a lui Mihail Kogălniceanu, este bine să ne reamintim considerațiile făcute de Nicolae Iorga în conferința radiofonică rostită în seara zilei de 24 ianuarie 1935. Marele istoric susținea cu multă convingere că asemenea momente aniversative trebuie să aibă mereu în vedere „acțiunea morală comună așa de folositoare în orice moment din viața unui popor și, natural, mai ales în acelea când e vorba sau de o schimbare esențială în formele ei, sau de avântul care trebuie pentru ca aceste forme să fie în adevăr însuflețite”.

Vorbind despre solidaritatea națională ce a condus la Unirea din 1859, același istoric afirma că, în ansamblul generației sale, implicată profund în evenimentele majore ale veacului XIX, „înainte de toate răsare figura impunătoare a lui Mihail Kogălniceanu”, dar „față de care — semna la el cu tristețe — nu ne-am plătit nici pînă astăzi, cituși de puțin, datoria de recunoștință”. Remarca istoricului a fost reluată tot atunci de Pamfil Șeicaru în articolul intitulat sugestiv Mustrări festive (Curentul, 25 ianuarie 1935): „Cine mai pomeneste de acest uriaș politic al Unirii și al înfăptuirii României moderne? Unde-i muzeul Mihail Kogălniceanu? Unde-i monumentul acestui mare arhitect al primei Uniri — să stea ca îndemn crescător de suflete și poruncitor de idealuri? Trecutul — această catedrală a sufletului unei națiuni — se cere împodobit de altare; și noi plimbăm priviri triste în cuprinsul pustiu al catedralei”.

Răspunsuri la astfel de întrebări nu au întârziat să vină, mai ales în plan practic. Inițierea unei acțiuni reparatorii de amploare avea să revină însă lui Mihail I. Kogălniceanu — nepot al marelui bărbat de stat. Dragostea pe care acesta a purtat-o bunicului său l-a determinat nu numai să păstreze cu venerație bunurile mostenite —

o impresionantă colecție de documente și cărți vechi, acte publice, corespondență, tablouri etc. —, ci a continuat să adune și să sporească zestrea moștenită cu noi și valoroase piese. Pentru ca acest material istoric, de o valoare inestimabilă, să nu se împăstieze ori să se piardă, el s-a decis să-l pună în circuit public. „De aceea — se menționa în actul înaintat și aprobat de Tribunalul Ilfov la 13 martie 1935 —, crezând că Dumnezeu îmi va da încă zile ca să pot, cu ajutorul tuturor românilor, să măresc patrimoniul strâns de mine și să-l așez într-un cadru folositor culturii neamului, m-am hotărât să întemeiez, prin acest act de fundațiune, aci în București, în capitala țării, un așezământ de cultură care să poarte numele Fundația culturală «Mihail Kogălniceanu»”, (Biblioteca Națională — fostă Biblioteca Centrală de Stat —, fond Kogălniceanu, dosar 631, fila 114). M.I. Kogălniceanu a devenit administrator delegat și director al noii fundații.

I s-au alăturat personalități ale vieții politice și cultural-științifice, în consiliul de conducere al Fundației figurând: N. Iorga — președinte de onoare, G.G. Mironescu — președinte activ, Octavian Goga — prim-vicepreședinte, Mihail Sadoveanu — al doilea vicepreședinte, mitropolitul Nicodim al Moldovei, C.I.C. Brătianu, Nicolae Titulescu, dr. C. Angelescu, dr. Nicolae Lupu, Gh. I. Brătianu, Pamfil Șeicaru — membri; de-a lungul anilor, din consiliu au mai făcut parte: Alexandru Averescu, Dimitrie Gusti, Stelian Popescu, Petre Andrei ș.a.

Între obiectivele pe care și le propunea Fundația: ridicarea unui monument în București, menit să perpetueze memoria lui Mihail Kogălniceanu; publicarea unei ediții complete a operelor acestuia, reparația revistei istorice *Arhiva românească* și a unui supliment — *Dacia literară*.

Pentru traducerea în faptă a acestor obiective, a fost lansat un *Apel către români*, cu următorul conținut: „Alături de contemporanii săi, și mai presus de cei mai mulți dintre ei, Mihail Kogălniceanu a pus bazele statului român modern și a fost cel mai mare răspinditor de cultură din secolul său.

Se cuvine ca România întregită să-și aducă aminte de Mihail Kogălniceanu.

Aici, în București, capitala României, trebuie să se ridice un așezământ de cultură, demn de dînsul și de contribuția sa la cultura românească și să se perpetueze chipul lui Mihail Kogălniceanu.

Adresăm un călduros apel poporului român de a găsi mijloacele necesare pentru dotarea Fundațiunii culturale ce poartă numele său și pentru ridicarea unui monument lui Mihail Kogălniceanu.

Această Fundațiune va avea menirea să publice o ediție completă a tuturor operelor lui Mihail Kogălniceanu, să adăpostească un muzeu și o bibliotecă publică.

Strângerea fondurilor se va face prin Banca Națională și sucursalele din provincie. Domnul Mihail I. Kogălniceanu, nepot de fiu al lui Mihail Kogălniceanu, a donat ca prim fond pentru înzestrarea muzeului și a bibliotecii Fundațiunii, întreaga sa colecțiune compusă din obiecte ale ilustrului defunct, o colecțiune de medalii, statui, tablouri, masca mortuară a lui Mihail Kogălniceanu, o colecțiune de documente vechi ale familiei Kogălniceanu și ale altor familii înrudite, acte publice, diplomatice, scrisori și întreaga sa bibliotecă de cărți vechi românești.

Avem credința că ori unde va bate o inimă românească, apelul nostru va găsi un răspuns generos, astfel ca în curînd monumentul lui Mihail Kogălniceanu să se ridice falnic în Capitala țării, iar Fundațiunea ce poartă numele său să-și desfășoare activitatea, spre cea mai mare cinste a culturii române” (*Loc. cit.*, dosar 7, fila 2).

Un monument în București era cu atât mai necesar, cu cît celelalte, ridicate pînă atunci, se aflau toate în Moldova (un bust la Galați, datorat sculptorului V. Hegel — în 1893, alte trei, la Bacău, Dorohoi și Piatra Neamț — ridicate în 1896 și 1913; după multe eforturi, în 1911, în fața Universității din Iași fusese dezvelită o statuie a lui M. Kogălniceanu — operă a sculptorului italian R. Romanelli). Apelul s-a bucurat de o bună primire, îndeosebi în rîndurile dascălilor și elevilor din școlile primare, normale și liceele de pe întreg cuprinsul țării, ale unor organe administrative, ecleziastice, precum și ale unor industrii și oameni de afaceri. Pînă la mijlocul anului 1936 se strînsese o sumă de 1,2 milioane lei, ceea ce a permis încheierea unei convenții între sculptorul Oscar Han și M.I. Kogălniceanu, în numele Fundației, document din care cităm: „Subsemnatul O. Han, mă oblig să execut monumentul marelui om de stat M. Kogălniceanu, în conformitate cu planurile aprobate de Municipiul București și de către Comisiunea Monumentelor Publice ce funcționează pe lîngă Ministerul artelor. Conform planurilor, monumentul va avea în total înălțimea de 9 metri. Statuia va fi executată în bronz și va avea înălțimea de 4 metri, iar soclul în plăci de piatră de Baschioi [în final, s-a folosit piatra de Vrața, mai bună — *n.n.*], va avea înălțimea de 5 metri. Pe soclu, în spatele monumentului, se va așeza un basorelief în bronz reprezentînd un fapt istoric din viața poporului român la care a participat M. Kogălniceanu. Conform planurilor, monumentul va fi executat și așezat definitiv pînă la 1 noiembrie 1936, cînd Fundațiunea de cultură «Mihail Kogălniceanu» va putea face inaugurarea lui.

Costul acestui monument, executat și montat în Piața Kogălniceanu din București, este 800 000 (opt sute mii) lei.

8 iulie 1936" (*Loc. cit.*, fond Kogălniceanu, dosar 571, fila 45).

Și, într-adevăr, la 8 noiembrie 1936, în prezența unor înalte oficialități ale vieții publice, statuia a fost inaugurată, dominând și astăzi maiestuoasă cunoscuta piață din centrul Capitalei.

De-a lungul anilor, prin donații (precum cele făcute de Al. Lambrino, L. Dăuș, dr. C. Z. Petrescu, A.V. Sava) și cumpărări (ca aceea din 1943, a unei colecții de acte vechi și scrisori din succesiunea lui Gh. Ghibănescu), arhiva Fundației s-a îmbogățit continuu. Nu ne-am propus să prezentăm acest fond în întregimea lui. Aflat acum, printr-un fericit concurs de împrejurări, în patrimoniul Bibliotecii Naționale, el constituie un adevărat tezaur documentar de primă importanță în cunoașterea vieții și activității pe diverse planuri a lui Mihail Kogălniceanu. Corespondența internă din perioada când a fost președinte al Consiliului de Miniștri sau ministru de interne, discursurile politice de după 1880, toate zac încă între copertele îngălbenite ale dosarelor. Și aceasta în condițiile în care, să nu uităm, nu dispunem încă de o ediție integrală a operei lui Mihail Kogălniceanu¹. Dar corespondența ce i-a fost adresată? Bogată și provenind de la diferite persoane de cele mai diverse categorii sociale. Cu titlu de exemplu, reproducem conținutul unei scrisori primită în primăvara anului 1891, ultimul al vieții sale:

„Mult respectabile Cucoane Mihalache,
O delegațiune de mai mulți țărani, oameni cu vază, din județul Mehedinți au venit la mine și m-au însărcinat a vă întreba dacă acceptați să vi se puie candidatura la Colegiul al III-lea de Cameră, în caz afirmativ, vă rog să-mi spuneți dacă ați fi dispus să veniți aici la alegeri, iar dacă nu puteți veni, și acceptați, să vă susținem candidatura; din partea-mi, vă rog să faceți un manifest către alegătorii țărani, tipându-l în 2 000-3 000 de foi volante și să mi le trimiteți spre a le răspindi eu prin județ.

Țăranii de aici vă au ca pe un scump părinte, căci pământ le-ai dat, pământ le vei da, și speranța le e numai în d-ta; în schimb, vot să vă dea.

¹ De-a lungul anilor, personalitatea lui Mihail Kogălniceanu a suscitât interesul multor cercetători din diverse domenii, care i-au consacrat sinteze, monografii, lucrări de analiză a activității sale în diverse domenii (politic, economic, literar, cultural etc.); s-au publicat antologii de texte, volume de corespondență și acte publice. Au existat și proiecte de editare sistematică a vastei sale opere, precum inițiativa din 1893 a lui Vasile M. Kogălniceanu, fiul marelui om politic, sau aceea a istoricului Andrei Ōtetea, din 1946, dar ambele n-au depășit faza unui singur volum.

Abia în 1974, prin eforturile unor istorici (Dan Simonescu, Al. Zub, Vladimir Diclescu, Dan Berindel, Georgeta Penelea), Editura Academiei a lansat publicarea unei ediții critice complete, din care, până la ora actuală, au apărut zece volume, cuprinzând beletristică, studii literare, culturale și sociale, scrierile istorice, precum și oratoria (1856-1883).

Un portret mai puțin cunoscut al lui Mihail Kogălniceanu (Biblioteca Națională - Colecții speciale) și în p. 3 maiestuosul monument din piața bucureșteană ce poartă numele marelui barbat de stat

Aștept onor Dv. răspuns, salutându-vă cu sinceritate.

T. Severin 1891,
martie 3

Al dv. stimator
Basile Ștefănescu,
proprietar și alegător
Colegiul I C[amerei], S[enat]
(*Loc. cit.*, dosar 888, fila 4)

In anul 1939, cu sprijinul cald și dezinteresat al unui grup de istorici și sub egida Fundației, peisajul nostru istoriografic a înscris apariția revistei *Arhiva românească*. De la bun început, ea s-a dorit — și de aceea a pornit la drum cu tomul III — o reluare, evident pe alte planuri, a vechii *Arhive românești* de la mijlocul secolului XIX.

Dacă activitatea de istoric desfășurată de M. Kogălniceanu a marcat — cum se arată în cuvîntul de început al noii publicații — „deschiderea drumului ce a dus la cercetarea trecutului românesc”, în noile împrejurări, revista și-a propus, mai întîi de toate, să dea la lumină alte și alte mărturii istorice: „Dacă lăzile cu hîrtii vechi s-au împuținat, s-au format însă arhive prețioase și scoaterea lor la iveală din taințele uneori egoiste, trebuie încurajată cu stăruință”.

Potrivit acestui program, prin analize științifice serioase, s-a urmărit valorificarea materialului documentar existent în arhiva Fundației pentru a ilustra aspecte și momente caracteristice din istoria politică și culturală a României moderne, cu aplecare prioritară asupra contribuției și rolului lui Mihail Kogălniceanu.

Sînt demne și azi de interes exegezele semnate de C.I. Andreescu despre familia Kogălnicenilor, de N. Cartojan referitoare la anii de studii ai lui M. Kogălniceanu la Lunéville și Berlin și despre creațiile sale din acest rîstimp, de G. Zane privind activitatea de întreprinzător a lui Kogălniceanu în domeniile industriilor tipografică și textilă. De asemenea, Victor Slăvescu, Emil Vîrtosu, Gh. Adamescu, Damian P. Bogdan, I. Rădulescu-Pogoneanu, C. Gane, N. Georgescu-Tîstu, George D. Florescu, G.G. Mironescu, Aurelian Sacerdoțeanu, Constantin Moisil, Șerban Cioculescu ș.a. au înfățișat în paginile revistei un bogat material inedit, cu referire la momente distincte din viața și activitatea lui Al. Beldiman, Ludovic Steege, August Treboniu Laurian, Barbu Cartagiu, N. Suțu, C. Negri, I. Ghica, Al. I. Cuza, Vasile Alecsandri, Titu Maiorescu.

Și azi, cercetarea atentă a impresionantului fond de documente Mihail Kogălniceanu ne poate procura oricînd surprize din cele mai plăcute. Așa cum este cazul, acestei scrisori semnate de Arthur Gorovei:

„Fălticeni, 14 ianuarie 1940

Stimate domnule Kogălniceanu,

Am primit vol. III din *Arhiva românească* și vă mulțumesc foarte mult pentru delicata dv. atențiune.

Am citit-o cu atît mai multă plăcere, cu cît am avut fericirea să cunosc personal, în tinerețea mea, pe cuconul Mihalache.

Eram elev de liceu cînd, în 1888 se făceau alegeri generale. La noi, în Fălticeni, candida fiul său, Constantin și, fiind și eu alegător, m-a chemat tatăl meu, avocatul Petre Gorovei, să vin să votez și eu.

Am avut, astfel, ocazia să-l cunosc pe Constantin Kogălniceanu, cu care pușsem la cale să colaborez cu mine la un „Album arheologic”, pe care aveam de gînd sa-l încep.

La 24 ianuar 1888, a venit Mihail Kogălniceanu în Fălticeni, ca să dea concurs fiului

său să se aleagă în Colegiul III, unde s-a și ales, împreună cu Vasile Vrânceanu, un prieten al tatei, care era șeful liberalilor din județul Suceava — tata, nu Vrânceanu.

Cuconul Mihalache a fost găzduit la un cumnat al meu, Christodor Gheorghiu, pentru că la noi era găzduită sora lui Constantin, doamna Liteanu, mi se pare că atunci divorțată. Masa, însă, o luau cu toții la noi.

Cuconul Mihalache își aducea aminte, că pe cînd era de 4 ani, a fost, cu tatăl său, la bunul meu, banul Ioan Gorovei. Tatăl său era surgînt [surghiuniș], și la acest bun al meu au fost găzduiți cîva timp.

Aceste sunt amintirile mele despre Mihail Kogălniceanu și îmi pare bine că s-a ivit ocazia să vi le spun.

Primiți, vă rog, stimate domnule Kogălniceanu, încredințarea celor mai bune sentimente ce vă păstrează

devotatul dv. Arthur Gorovei”

(Loc. cit., dosar 1160, fila 140).

C onsecințele războiului, noile structuri politice implantate în societatea românească după cea de-a doua conflagrație mondială s-au resimțit și în existența Fundației. Activitatea sa a diminuat treptat. După evacuarea din clădirea din strada Izvor nr. 110 — unde fusese locuința lui Mihail I. Kogălniceanu și unde își avusese sediul inițial —, mobilierul, documentele și cărțile au fost împrăstiate, fiind depozitate în diferite locuri din Capitală. Prin decretul-lege din 15 august 1945, Fundația a fost supusă autorității și controlului direct al Ministerului artelor. Componenta Consiliului Fundației a cunoscut schimbări simptomatice. La 12 februarie 1945, locul președintelui G.G. Mironescu a fost luat de dr. N. Lupu. Eliminarea lui Pamfil Seicaru și Stelian Popescu în vara lui 1945 a fost urmată de îndepărtarea, în decembrie 1947, prin decizie ministerială, a lui C.I.C. Brătianu și Gh. I. Brătianu. Locurile vacante au fost completate de L. Pătrășcanu, P. Constantinescu-Iași, Constantin Daicoviciu. Ca toți funcționarii publici, și cei ai Fundației depuneau, la 2 ianuarie 1948, jurămintul către stat. Este interesant să-l reamintim, căci el învederează faptul că teribila „luptă de clasă” apăruse și se manifesta și în domeniul culturii istorice. Acesta suna astfel: „Jur de a fi credincios poporului și de a apăra Republica Populară Română împotriva dușmanilor din afară și dinăuntru. Jur a respecta legile R.P.R. și de a păstra secretul în serviciu” (Loc. cit., dosar 693, fila 33).

După destule peripeții, valorile documentare despre care am vorbit se găsesc, astăzi, ca un fond distinct Kogălniceanu, în patrimoniul colecțiilor speciale ale Bibliotecii Naționale, în așteptarea cercetătorilor, a tuturor iubitorilor de istorie, de adevăr. ■

A.D. Xenopol: „Patriotism neînduplecat“

Literator distins, istoric fruntaș, mare orator și încă mai mare om de stat, Mihail Kogălniceanu a fost una din acele naturi alese, ce greu încap câte două alături în un veac; pentru care timpul cît l-a trăit a fost prea scurt, și spațiul în care i-a fost învoit să se miște, prea neîncăpător, spre a dezvolta uriașa putere a concepțiunilor, cugetărilor și năzuințelor lui. Puternice firi a lui Kogălniceanu i-ar fi trebuit, spre a sa depăși desfășurare, un teatru de lucrare mare și întins; el ar fi trebuit să se nască în sînul unei mari împărății și să conducă destinele ei. Dacă însă extensiv bogata lui natură cerea o mai largă sferă de lucrare, greutățile, prin care a trecut poporul nostru tocmai în vremea celei mai spornice a sale activități, au dat acestei naturi geniale puțința de a se dezvolta intensiv toată plenitudinea însușirilor sale; și dacă Kogălniceanu nu s-a putut înălța atît de sus, precum o merita, în istoria lumei, lucrarea lui în folosul poporului său este atît de însemnată, că fără dînsa starea, în care astăzi ne aflăm, nici n-ar putea fi gîndită. Dacă Kogălniceanu nu ar fi pus puternicul său umăr, spre a urni din loc carul destinelor române, el ar fi rămas încă înnomolit în balta noroioasă, în care părea că trebuie să putrezească. Natura însă, în raționala ei alcătuire, care personificată capătă numele de providență, s-a îngrijit ca, potrivit cu greutățile ce erau de învins, să croiască și puterile acelor ce trebuiau să încingă lupta, din care unul, și dintre cei mai mari, a fost Mihail Kogălniceanu. Chiar din făptura trupului său, de o statură mijlocie, însă vinjoasă și bine legată, cu capul mare, fruntea largă și înaltă, ochii fulgerători de sub stufoase sprîncene, pătrundea în afară uriașa putere a minții și voinței lui. Cine a văzut pe Kogălniceanu o singură dată în viața lui și nu și-a mai adus aminte de el? Era din acele firi alese, ce se impun prin exteriorul lor ochiului, prin interiorul lor minții. Farmecul ce-l răspîndea în jurul său era fără de seamă...

În decursul întregii sale vieți, Kogălniceanu a urmărit o singură idee: înălțarea neamului său. În slujba acestui patriotism neînduplecat el puse o putere de cugetare, o bogăție de mijloace și o încordare a voinței, cum rar numai se pot întîlni imbinat în aceeași ființă. În puterea acestor însușiri s-a putut el înălța așa de sus în sînul unei generațiuni, pentru care iubirea de țară și jertfirea spre binele obștesc erau hrana obișnuită a sufletului. A fost un stîlp al țării, întruparea cea mai minunată și mai caracteristică a minții românești, cristalizată în geniala lui natură. Vesel și glumeț, bun și chiar blajin în relațiunile sale private, la treabă devenea aspru și serios, stăruitor și energic. Știa să facă deosebire între omul ce aparținea lui și omul ce aparținea țării. Înzestrat cu o mare bogăție de idei, totdeauna alimentată prin un studiu neîncetat, el posedea talentul minunat de a se coborî cu ușurință din sfera cugetării către lumea realității, precum și de a încheia în idei bogata varietate a faptelor. De aceea fu el tot atît de mare legislator pe cît și orator neîntrecut. Desfătarea lui de munca oboșitoare a carierei politice o găsea în sfera frumosului, în cetirea autorilor mari și în contemplarea creațiunilor artei. În concepțiune, adevărul; în gust, frumosul; în fapte, binele: iată în rezumat viața lui Mihail Kogălniceanu.

A murit, căci a trebuit să plătească birul neînduplecat al naturii; a lăsat însă după el o mare dîngă de lumină, și generațiunile viitoare vor întîlni pretutindenea numele său alipit de tot ce s-a făcut mai mare și însemnat, în marea și însemnata epocă a regenerării noastre. (Discursul de recepție la Academia Română)

Octavian Goga: „Cel dintîi creier românesc organizat în sens modern“

Ce bloc formidabil de stîncă, ce mare senior al trecutului; personalitatea lui se așterne dominator de-a curmezișul veacului al XIX-lea la noi, sentițele lui își păstrează valoarea axiomatică în gîndirea omului. Privit în diversele ipostaze de îndrumător cultural sau istoric, de om politic cumpănind trebile sau urmărind izele echilibrului internațional, cu cît îl apropii mai mult, din orice parte, la orice punct al vieții sale, el cîștigă în fața celui mai exigent analist. Pe seama unei judecăți normale deprinsă să pue la cîntar oameni, stări și lucruri cu gîndul de a desluși limpede liniile mari ale trecutului unui popor, Kogălniceanu ne apare ca o semnificare cu totul particulară. Fiul căminarului Ilie de la Dorohoi, născut la Iași în 1817, e cel dintîi creier românesc organizat în sens modern, care primește și elaborează problemele gîndirii continentului din vremea lui pentru a le pune de acord cu interesele naționale (din lucrarea Mihail Kogălniceanu, precursor al unirii neamului).

Daco-Romania antiqua (II)

EMIL CONDURACHI

Continuăm prezentarea, în versiune românească,
a incursiunii pe care acad. Emil Condurachi
a făcut-o în complexa civilizație a sud-estului european,
punte de legătură între lumi și culturi, între continente și epoci.

Sud-estul european: permanențe

O foarte mare influență asupra destinelor romanității balcano-danubiene a avut-o instalarea slavilor în peninsula Balcanică. Spre deosebire de triburile germanice și de cavalerii nomazi, slavii — înainte de bulgarii lui Asparuch — s-au stabilit definitiv în Imperiu, izolând traco-romanii și daco-romanii autohtoni de lumea latină a Occidentului. Izolarea romanității orientale în raport cu Occidentul coincide cu surparea unității interioare a blocului roman din Balcani, care începe să se scindeze puțin câte puțin în trei grupuri: grupul dunărean, reprezentat de daco-români — care au sfârșit prin a asimila slavii stabiliți la nordul fluviului — istro-români, grupul sud-dunărean sau balcanic, reprezentat de megleno-români și aromâni, și acela, mult mai restrâns al dalmatilor, al căror ultim reprezentant trăia încă la sfârșitul secolului trecut.

În această epocă, pentru prima dată după marea prăbușire a invaziilor „barbare”, o altă unitate tocmai se cristaliza: unitatea bizantină. Nimeni n-ar putea să uite cât de puternică a fost această unitate. Ea reunea într-o strălucitoare sinteză spiritul elenistic, organizarea romană și înțelepciunea antică a Orientului Apropiat. Timp de mai mult de un mileniu, civilizația bizantină menține o

unitate de procedee tehnice și de forme artistice, de instituții politice și religioase, care explică în același timp longevitatea și difuziunea sa în interiorul Imperiului ca și în afara frontierelor sale. Nicaieri în altă parte în sud-estul european această unitate nu avea să lase o amprentă atât de profundă.

Noua Romă, inaugurată de Constantin cel Mare la 11 mai 330, a fost unul dintre cele mai mari leagăne ale civilizației mondiale, într-o epocă în care statele nou formate ale Europei Occidentale de-abia își începeau cariera. Acest avans se va prelungi până în preajma Renașterii. Prin pana lui Geoffroy de Villehardouin, cruciații vor exprima uimirea lor în fața unor asemenea fast și bogății. Nimic surprinzător deci dacă modelul bizantin a fost urmat de bulgari, sirbi, români și ruși. Cele două biserici dedicate înțelepciunii divine, Sfânta Sofia din Ohrida și Sfânta Sofia din Kiev, sînt calchiate după patronul catedralei din Constantinopol. Palatele bulgare din Pliska și Preslav sînt construite după modelul palatelor imperiale din Bizanț. Bizantine sînt, de asemenea, numeroasele bijuterii și armele de ceremonie; bizantin este fastul suveranilor balcanici și kieveni; bizantin este, în sfîrșit, programul politic al țarilor și despoților care și-au organizat statul și biserica după modelul și adesea cu ajutorul împăraților bizantini.

Din cauza originii diferite a vechilor și

Viniete cu imagini de viața cotidiană din manuscrise medievale cu largă circulație în lumea sud-estului european

noilor supuși ai Imperiului, procesul de diversificare nu a încetat să se dezvolte în interiorul acestei unități. La sud de Dunăre, slavii meridionali, care trecuseră fluviul la începutul sec. VII, împărțiți în mai multe ramuri (bulgari, sirbi, croați, sloveni) aveau să schimbe în întregime harta etnografică a Peninsulei. Acesta a fost ultimul episod al genezei popoarelor balcanice, ale căror origini urcă, de la lungul straturilor roman, traco-ilir, grec, paleobalcanic, de la epoca bronzului și de la neolitic până în mileniul VII î.e.n.

Nu este necesar să trasăm din nou etapele succesive ale istoriei bizantine. Alții înaintea noastră au făcut-o, și cu o mină mai sigură. Sint totuși câteva fapte pe care n-am vrea să le uităm, fie și numai pentru a înțelege mai bine unitatea bizantină în raport cu istoria sud-estului european și aspectele specifice ale decupărilor sale politice sau culturale. Puterea centrală reprezentată de împăratul autocrat de la Constantinopol, armata și diplomația bizantină, ca și, *last but not least*, Biserica ortodoxă, condusă de patriarhul ecumenic cu reședința în capitala Imperiului, au jucat, fiecare la rîndul său, un rol considerabil în această privință. O strălucitoare literatură de curte s-a dezvoltat aici: cărți de ceremonie, învățături pentru viitorii conducători ai Imperiului, tratate de diplomație și de strategii etc. Tradusă sau adaptată, această literatură a făcut avere.

Totodată, în ciuda persistenței unor tradiții, cea mai mare parte din aceste instituții de mai multe ori seculare s-au renovat puțin câte puțin, sub dubla presiune a elementelor interioare și a primejdiilor exterioare, tot mai frecvente. Legislația și dispozițiile administrației imperiale trebuiau să țină cont de ele: *Novellele* lui Leon cel Înțelept și *Cartea Prefectului* reflectă schimbările, uneori destul de profunde, suferite de societatea bizantină din Evul Mediu târziu. Artele plastice și literatura au urmat îndeaproape această evoluție. Poporul își cînta de asemenea eroii, ca Digenis Akritas, adevărat cavaler bizantin „fara teama și prihană”.

La rîndul lor, primejdiile exterioare nu au încetat să se manifeste: arabii mai întii, slavii definitiv instalați la sud de Dunăre, apoi primul stat slav din Balcani, în ordine cronologică, statul bulgar, apoi cel al sirbilor, au în-

cercat amîndouă, și de mai multe ori, nu numai să cucerească Constantinopolul, dar și să-și atribuie titlul de „împărat” legitim „al bulgarilor (sau al sirbilor) și al romanilor”, program politic de anvergură, ilustrat de doi mari suverani balcanici, Simion în Bulgaria (sec. X) și Ștefan Dușan (al cărui stat atîngea Marea Adriatică) în Serbia (începutul sec. XIV). Acestea sint circumstanțele care au vegheat la nașterea unei literaturi slavo-bizantine. Opera lui Chiril, a lui Methodiu și a discipolilor lor își daduse roadele.

Intre Imperiu, devenit în sec. VII un „imperiu grec al Orientului” și noile state slave, o parte cel puțin din urmașii vechilor populații romanizate își urmau în această vreme modul lor de viață particular. Descendenții tracilor romanizați — aromânii sau valahii — se duceau și se întorceau cu turmele între Marea Egee și Adriatică, paștrînd, datorita spiritului lor de izolare propriu munteților, cîteva trăsături specifice, care le-au ramas particularizatoare pîna astăzi. Munteni, de asemenea, sint descendenții vechilor illiri: albanezii. În sfîrșit, descendenții daco-romanilor — românii — și-au pastrat, în condiții extrem de dificile, limba lor neolatina, a carei unitate a fost pe buna dreptate subliniata. Românii, la rîndul lor, au suferit atractia irezistibilă a civilizației bizantine. Primele lor state, Valahia și Moldova, fondate în sec. XIII și sec. XIV, dar precedate, în sec. IX deja, de „ducatele” românești din Transilvania — provincie care va trece sub dominația maghiara — au ramas fidele modelului bizantin.

Sa nu uitam, cu toate acestea, ca în aceste timpuri coasta adriatică a Balcanilor a intrat în zona de influență a Veneției, în timp ce regatul croat a trecut la coroana Ungariei. La fel, influențele occidentale — italiene, în primul rînd — au început să se facă simțite, mai cu seama în arta și litere. Umanismul dalmat și albanez, reprezentat, pe de o parte, de Ivan Cernicki, Ilija Cryjević, Iacob Bunić și Alojz Tuberon, pe de alta parte, de Marin Barlezi își va datora, la rîndul său, dezvoltarea acestui contact strîns cu Veneția și Padova. Orașele comerciale, ca Ragusa (Dubrovnik), și-au desfașurat chiar în acest climat strălucitoarea lor carieră.

Caderea Constantinopolului, în 1453, care

a tulburat întreaga Europa, a fost totodată un episod simbolic. Divizarea politică și certurile interne minasera forța de rezistență a popoarelor din sud-est, deschizând astfel porțile invadatorului. Numai românii au putut, cu prețul unui efort considerabil, să reziste acestui asalt și să-și pastreze independența, apoi o amplă autonomie de stat și instituțională. Aceasta rezistență, întrucâtva

de Mircea cel Bătrîn și mai ales de Ștefan cel Mare, ca și cea a albanezilor sub Skanderbeg, a contribuit în mod cert la încetinirea marșului rapid al otomanilor în cursul secolului XV. Literatura și artele epocii sînt oglinda perfectă a acestei rezistențe, ce a dominat gîndirea tuturor popoarelor sud-estului european. Cîntecele populare s-au îmbogățit cu teme noi care omagiau aceasta rezistență. Cizelat și transmis de poeți anonimi din generație în generație, cîntecul popular poate ilustra unul dintre capitoarele cele mai originale ale patrimoniului artistic al acestor popoare.

Să dam numai un exemplu: poemele epice iugoslave, comparate, pe bună dreptate, pentru dimensiunea, morfologia și orizontul lor cu poemele homerice.

Prin întinderea și durata sa, cucerirea otomana reprezintă o etapă istorică de o importanță excepțională pentru tot sud-estul european. Moștenitori în același timp ai imparților bizantini și ai califilor arabi, noii stăpîni ai Constantinopolului au inaugurat un imperiu cu caracter universal. În vastul ansamblu al provinciilor sale, care se întindeau de la Eufрат la Gibraltar și de la Alexandria la Budapesta, sud-estul european și-a păstrat o importanță fundamentală.

Prima consecință a acestei cuceriri: statele creștine din Balcani nu au mai existat. Doar românii, așa cum am spus deja, și-au putut menține identitatea principatelor lor, Valahia și Moldova. Acest fapt explică evoluția ulterioară a poporului român și a civilizației sale. La sud de Dunare, orice evoluție economică, socială și culturală a popoarelor supuse este atînsă, adesea într-un mod dramatic. Totuși, vitalitatea tradițiilor bizantine în artă și în gîndire se impune atenției cercetătorilor. Într-una din operele sale capi-

tale, *Bizanț după Bizanț*, Nicolae Iorga a pus într-un mod magistral în lumina felul în care aceasta stare de spirit s-a prelungit în timp, conferindu-i sud-estului european una dintre cele mai specifice trasături ale sale.

S-au gasit, bineînțeles, cîțiva aderenți care s-au convertit la Islam, pentru a se sustrage condițiilor dure impuse de noii stăpîni. S-au gasit, de asemenea, cîțiva privilegiați, aleși dintre familiile grecești din Constantinopol. Dar, în ansamblu, evoluția popoarelor din sud-est înregistreză o staționare. La popoarele supuse, o oarecare uniformizare a paturilor sociale se manifesta, oamenii simțindu-se din ce în ce mai apropiați unii de alții în fața stăpînului și dușmanului comun. Totuși, din aceasta cauză, artele și meseriile nu suferă mai puțin influența Orientului foarte apropiat. Studiul termenilor de origine turcă intrați în limbile balcanice este semnificativ în aceasta privință.

Dacă abia în sec. XIX au izbucnit războaiele de independență ale acestor popoare, eliberarea lor a fost pregătită vreme îndelungată de o serie întreagă de acțiuni economice, sociale și culturale. Un oarecare progres al economiei urbane, nașterea unei noi pături sociale — burghezia —, acțiunea întreprinsă de oameni de literă au favorizat deșteptarea conștiinței naționale.

Să luăm umanismul. Fie el de origine elenică la greci sau de origine latină la români, rămîne una dintre sursele apariției conștiinței de sine la aceste popoare, slăbite — dacă nu cu totul zdrobite — de puterea Porții otomane. La una dintre primele sale reuniuni, organizată în decembrie 1965 la București, Comisia de istorie a ideilor, din cadrul Asociației internaționale de studii sud-est europene sublinia necesitatea unui studiu comparat al acestui fenomen, comun celei mai mari părți a țărilor sud-est europene. Comun — da, însă nu uniform, deoarece această primă conștientizare de sine își lua puterea din surse diferite, în funcție de originea și evoluția fiecărui popor. Cîteva mari centre universitare — și în primul rînd Padova — au deținut în acest sens un important rol. Această universitate a dat țării noastre o pleiadă de umanisti. Este suficient să numim doi: Constantin Cantacuzino din București și Teofil Coridaleu, fost elev al Academiei Constantinopolitane. Aristot avea sa-și gasească în acest grec erudit dublat de un filosof pe ultimul dintre marii sai comentatori. Chiar și în aceste timpuri, cîțiva erudiți români, între care Miron Costin, elev al iezuiților polonezi, faceau din originea romanică a poporului român principalul subiect al studiilor lor.

Adevărata deșteptare a conștiinței naționale la popoarele din sud-estul Europei este intim legată de ascensiunea burgheziei. Epoca Luminilor — spre sfîrșitul ei în Europa occidentală — i-a conferit o nouă

fațeta ideologică. Dar forțele reale ale acestor popoare, în plină dezvoltare, au schimbat profund înșiși substanța acestor idei, pentru a le adapta propriilor lor nevoi. Sub acest aspect, studiul comparat al operelor istorice, lingvistice și literare care își fac apariția în sec. XVII și la începutul secolului următor este foarte instructiv. Cu ocazia unui colocvii organizat la Paris în 1968, Comisia asociației mai sus citite a procedat la o primă examinare a problemei și a obținut rezultate revelatoare. Un al doilea colocvii, consacrat structurii sociale a orașelor balcanoadriatice și dezvoltării lor culturale în sec. XVII și XVIII (Veneția, 27-30 mai 1971) a reluat această examinare în comun — singura metodă ce permite stabilirea reperelor unui studiu comparativ pluridisciplinar.

Două aspecte diferite au fost relevate de aceste dezbateri: pe de o parte, difuziunea, în esență destul de rapidă, în țările din sud-est a ideilor aflate în curs în Europa occidentală a sec. XVIII; pe de altă parte, persistența lor prelungită. Într-adevăr, doar în a doua jumătate a sec. XIX acest curent va ceda complet locul romantismului. Acest decalaj explică întârzierea cu care popoarele din sud-est, mult timp supuse, s-au angajat pe această nouă cale. El exprimă în același timp duratăa acestei perioade de lupte, care avea să duca, în final, la împlinirea dorinței pe care o nutreau de atită vreme: libertatea.

Un al treilea aspect merita, de asemenea, a fi pus în lumină. Oamenii politici, istoricii, lingviștii și, în general, oamenii de literă, ale căror opere au inaugurat această fază istorică de primă importanță pentru țările sud-estului european, au pus puternic accentul pe ideea de *națiune*. Din acest punct de vedere, filosofia Luminilor, care acordase un loc atât de important ideii omului în general, considerat ca „cetățean al lumii”, suferea o schimbare esențială, datorată realităților și aspirațiilor legitime ale acestor popoare. Cauza este ca sentimentul național, strins legat de ideea ca fiecare popor trebuie să se bucure de întreaga sa libertate, exprima chiar idealul legitim al acestor popoare sosite cu oarecare întârziere (cauzată, cum am văzut, de o jumătate de mileniu de dominație străină) la acest stadiu de evoluție.

Circumstanțele particulare ale vieții lor explică deci acest decalaj; ele explică, de asemenea, această mutație spirituală. Indiciu al timpului, literatura neo-elenică a sec. XVIII și la începutul secolului următor s-a îmbogățit cu un număr important de traduceri, printre care cele ale operelor lui Voltaire se bucură de un regim preferențial. Ele au fost difuzate în număr mare și în țările române, unde Academiiile grecești de la București și de la Iași tăiasera drumul. Începând din a doua jumătate a sec. XVIII, acest nou punct de vedere avea să se reflecte clar în opera lui Eugenios Vulfaris și mai ales a unui Rigas Velestinul, la greci, a unui Petru Maior,

G. Șincai și Samuil Micu, iluștri reprezentanți ai școlii „latiniste” la români. În Bulgaria, un Paisie de Hilandar și un Sofronie de Vrața s-au străduit să arunce o lumină nouă asupra poporului bulgar. În ciuda diferențelor regimurilor politice ale provinciilor iugoslave — Serbia, înca otomană, Croația și Slovenia din nou alipite la Imperiul habsburgic —, curentul Luminilor s-a manifestat aici la fel de unitar, în liniile sale generale. Paul Ritter Vitezović și Gabriel Venclovič sînt reprezentanții sai cei mai remarcabili. Pentru Albania, Theodor Cavaliotti, autor al unui lexic trilingv, grec-aromân-albanez, se distinge prin întreaga sa activitate, deopotrivă didactică și filosofică.

Primii generații, care o pregătise, i-a urmat cea care avea să încerce să aplice în fapt această deșteptare a conștiinței naționale; este generația care a participat la revoluțiile naționale ale sec. XIX. Flacăările lor se aprinseseră înca de la începutul secolului: în 1804, are loc prima revoltă a serbilor; în 1821, este rîndul grecilor conduși de Alexandru Ipsilanti și al românilor, în frunte cu Tudor Vladimirescu. Aceste sacrificii nu au fost deloc inutile. Suferințele eroice ale grecilor au răscolit Occidentul filoelen. În timp ce cele două principate românești și-au largit succesiv vechea lor autonomie, serbii au creat un stat modern, pentru a accede la completa independență politică în același timp cu românii, în 1878; fapt cu grele consecințe, pentru ca frații lor ramași încă supuși straini, au dobîndit un sprijin care va da rezultate la începutul sec. XX.

Această dorință legitimă de independență provoacă, în sec. XIX, tulburări și manifestații care au avut drept consecință accelerarea unificării națiunilor dezmembrate. Românii, din ce în ce mai conștienți de drepturile lor, în ciuda diviziunii lor politice, au cunoscut la rîndul lor acest proces. Revoluția de la 1848, ilustrată de un Nicolae Bălcescu în

Valahia, Mihail Kogălniceanu în Moldova, Simion Bărnuțiu și Avram Iancu în Transilvania (pentru a nu numi decît cîțiva dintre conducătorii ei) a dovedit clar deopotrivă maturitatea programului lor politic ca și o voință tenace în a-l impune, în ciuda opozi-

(Continuare în p. 17)

ISTORIE ȘI DIPLOMAȚIE

ROMÂNEASCĂ ÎN ZORII

EVULUI MODERN (IV)

DAN BERINDEI

Am văzut în numărul trecut care era esența relațiilor Principatelor române cu Poarta — puterea suzerană — și cu Rusia — puterea protectoare — în toată perioada domniilor așa-zise regulamentare. Să vedem acum în ce măsură ele au reușit să-și dezvolte legături și cu alte puteri europene și care au fost mecanismele instituționale prin care s-au exercitat, în general, relațiile Principatelor cu alte state.

Dincolo de presiuni, efortul de a fi

Expansiunea politică și militară rusă a creat o stavilă în calea celei habsburgice. Noua stare de lucruri din Principate, mai ales că era realizată sub egida Rusiei, nu convenea celui alt imperiu creștin al zonei. Domnii regulamentari, la rândul lor, fiind supuși controlului exercitat de Rusia, s-au ferit să se angajeze în acțiuni prea vădite de apropiere față de Curtea din Viena. În ceea ce-l privește pe Mihail Sturdza, trebuie spus că între el și Austria, timp de mai mulți ani, a existat o adevărată stare de tensiune, provocată de dese încalcări ale hotărârilor Moldovei de către autoritățile habsburgice. Domnul moldovean n-a șovăit, în 1836, să ordone înlăturarea gheretelor de graniță instalate încorect de austrieci, acțiune pentru care a fost silit de Poartă să-și ceară scuze, deși după aceea sultanul a

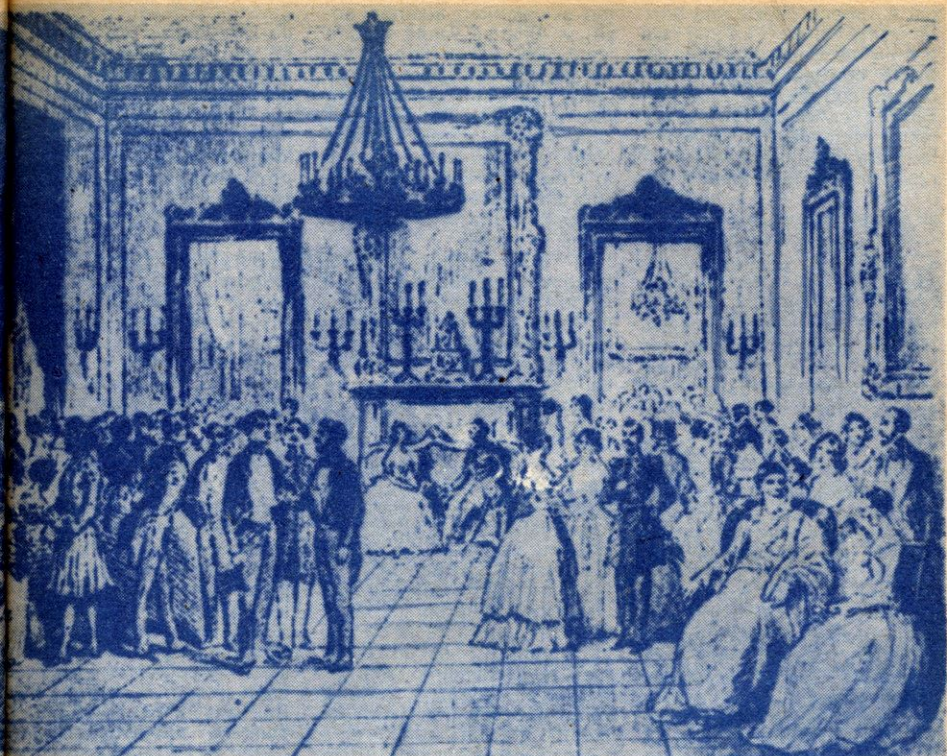
trimis reprezentanți ai săi pentru a cerceta repetatele încalcări reclamate de domn. În 1844, ținut sub presiunea controlului rus, Sturdza nu îndrăznise să-i scrie cancelarului Metternich ca astfel să se realizeze o îmbunătățire a relațiilor între cele două state.

Legăturile pe care le-a stabilit domnul muntean Alexandru Ghica cu puternicul cancelar al Imperiului habsburgic au fost însă evident mai bune. După preluarea domniei, el n-a șovăit să scrie cancelarului, manifestându-și dorința de „a stringe relațiile de bună prietenie și de bună vecinătate”. În 1836, Ghica a primit decorația austriacă Coroana de fier, dar în anul căderii sale avea să se plîngă și consului Timoni de lipsa sprijinului Austriei față de presiunile ruse. Ca și Ghica, Bibescu a căutat o apropiere

de reticenta Austria. În 1846, el scria agentului său la Viena: „Austria a prea nesocotit de a-și atrage prin legături de interes un popor care-i stă la ușă...” Sesizat de Timoni, Metternich cerea domnului puțină răbdare! Oricum, este cert că, spre deosebire de perioadele anterioare și chiar de anii imediat următori lui 1848, Austria nu a dus o politică activă față de Principate și nu a încercat să concureze prezența copleșitoare a Rusiei.

Trecerea prin București a unui principe de Hohenzollern și buna lui primire de către Bibescu au stat la temeiul decorării domnului muntean cu marele cordon al ordinului Vulturul roșu, în toamna anului 1843, la menținerea unor legături epistolare și a unor schimburi de daruri între cei doi, dar, deși prezentă prin reprezentanți consulari, Pru-

Recepție în palatul domnesc în onoarea principelui Albert al Prusiei, aflat în vizită la București în 1843 (desen de Ch. Doussault)

sia a fost departe de a juca un rol marcant în perioada domniilor regulamentare.

Legăturile oficiale cu reticenta Anglie nu s-au menținut decât la nivel consular, înregistrându-se conflicte atât între consulul Colquhoun și Ghica, din cauza sprijinului acordat de cel dintâi, personal, lui Câmpineanu și apoi între consul și Bibescu, în urma tentativei diplomatului britanic de a se căsători cu una dintre fiicele domnului!

Un cu totul alt rol au jucat în mersul societății românești relațiile cu Franța. Era vorba mai întâi de un context cultural puternic, pe care îl încurajase chiar Kiseleff, pentru care limba franceză reprezenta limba de contact cu clasa conducătoare și administrația din Principate. Erau apoi un număr de boieri „bătrâni” partizani ai Franței —

marea putere latină și depărtată de hotare, deci neamenințând integritatea statelor românești, ca marile imperii limitrofe — dar și tinerii boieri care studiaseră sau studiau în Franța. Apoi, întreaga viață culturală din cele două țări se dezvoltă pe făgașul culturii moderne franceze. Acest context cultural a creat condiții favorizante unei prezențe politice deseori active. Deși supuși autorității ruse, domnii, inclusiv abilitul și prudentul Sturdza, au întreținut relații amicale cu reprezentanții consulari ai Franței, chiar dacă uneori aceștia s-au arătat deosebit de dificili, creînd stări conflictuale. Rapoartele consulare franceze ne dezvăluie măsura în care acești domni se măturiseau consulilor francezi, făcînd uneori chiar declarații care ar fi putut să le primej-

duiască pozițiile. Educat la Paris, Bibescu a întreținut cu îndrăzneală contactele sale cu mediile franceze, ținîndu-și fiii în școli franceze, intervenind și obținînd de la Ludovic Filip primirea celui mai mare la Saint-Cyr și făcînd declarații fățișe de atașament. În 1846 a mărturisit consulului de Nion că dorea ca fiii săi să devină „români în inimă, francezi prin educația morală și intelectuală”.

Consulii Franței, la rândul lor, cel puțin unii dintre ei, s-au implicat problematicii din Principate. Acest lucru n-a fost în genere bine văzut și acceptat de superiorii lor. „Noi nu facem politică românească”, îl prevenea pe Billecoq ambasadorul Franței la Istanbul, Bourqueney, cel cărui îi va reveni, 13 ani mai târziu, rolul de a introduce cel dintîi în dezbaterile diploma-

ției europene chestiunea uniirii Principatelor. Luarile de poziție ale unor publiciști, în frunte cu Saint Marc Girardin, au contribuit în mod pozitiv la cunoașterea problemelor românești în lume și totodată la încurajarea cititorilor lor din Principate.

La integrarea „europeană” a țărilor române au contribuit și unele vizite efectuate de personalități străine. Diplomați și militari, publiciști și chiar prinți aparținând unor case din cele mai de seamă ale continentului au cunoscut cele două Principate, unii în trecere, alții stând câteva zile sau chiar perioade mai lungi. Contele Ștefan Szechenyi, conducătorul societății de navigație pe Dunăre, care s-a bucurat de „o primire foarte distinsă”, viitorul mareșal Moltke, ambasadorul Porții la Paris, Reșid bei, austriecii Bruno von Schwarzenberg și feldmareșalul locotenent von Appel, publicistul Saint Marc Girardin, primul secretar al Ambasadei Angliei la Istanbul, David Urquhardt, prințul Dolgoruki, prințul Albrecht de Prusia, generalul Todorof care a venit la Iași și pe care Mihail Sturdza s-a grăbit să-l viziteze, publicistul Stanislav Bellanger, ori grupul de ofi-

țeri și demnitari austrieci sosiți în 1846 să salute pe sultan la Ruscium și care au venit la București „pentru a aștepta mai puțin penibil sosirea sultanului la Dunăre”. Unii dintre acești vizitatori și-au relatat călătoria și cu toții au contribuit, într-o măsură mai mare sau mai mică, la cunoașterea în lume a entităților românești.

În Țara Românească și Moldova au funcționat, în timpul domniilor regulamentare, secretari de stat, prevăzuți în Regulamentele organice. Ei au capatat un caracter mai eficient și mai reprezentativ decât în perioada ocupației ruse și a președintelui plenipotent Pavel Kiseleff. În Țara Românească, deși s-au succedat doi domni, numărul secretarilor a fost relativ mai restrins: Gh. Bibescu, viitorul domn, Apostol Arsache, „bărbat împăciuitor, priceput, cunoscător al tratatelor și drepturilor străinilor” — cum aprecia consulul Timoni —, dar caruia i se reproșă că era „grec fanariot” și care n-a îndrăznit, în 1835, să se înfățișeze în fața Obșteștii adunări de teama „murmurelor”. Constantin Cantacuzino, viitorul caimacam din 1848-1849, Costache Suțu, impus de generalul Duhamel în 1842 lui Ghica,

Emanoil Baleanu și Constantin N. Filipescu, care avea să fie unul dintre miniștrii regimului revoluționar muntean din 1848. În Moldova, secretari de stat au fost: economistul Nicolae Suțu — o lungă perioadă —, Constantin Catargiu, lipsit de competență dar susținut de consulul rus, Nicolae Suțu din nou și apoi și fratele său Gheorghe Suțu, Teodor Balș, Grigore Ghica, viitorul domn, din nou Teodor Balș și Nicolae Mavrocordat.

Domnii regulamentari au avut capuchehai la Istanbul, dar aceștia, respectiv Nicolae Aristarchi și Ștefan Vogoridi, n-au fost desemnați de ei, ci de Poarta otomană. „Boierii — comenta un agent consular la 13/25 iulie 1834 — murmură împotriva acestei numiri [de către Poarta], care ar depinde de domnitor, după vechile obiceiuri”. Nemulțumirea era accentuată de faptul că cei doi erau fanarioți. Agenții desemnați, îndeosebi Vogoridi, nu s-au mulțumit să-și îndeplinească sarcinile firești. Vogoridi i-a pretins lui Sturdza sume importante de bani în schimbul sprijinirii candidaturii sale și, totodată, aproape l-a obligat să se casătorească cu fiica sa (chiar Sturdza scria din Istanbul lui Kiseleff că era „obsedat zilnic prin propuneri de casătorie”). După ce domnul a cedat, Vogoridi a devenit într-adevăr sprijinitorul său, consolidând poziția lui Sturdza pe lângă dregătorii otomani. La Viena, a existat un „correspondent impus domnului Valahiei de Ambada Rusiei în Austria”, cum remarcă consulul francez Billecoq; este vorba despre diplomatul german Philippsborn, utilizat mai întâi de Sturdza, apoi și de Ghica și Bibescu. La Paris Sturdza a folosit la un moment dat serviciile batinului Belevat, legat de Principate încă din primii ani ai veacului!

Legatura cu agenții se desfășura cu unele greutăți, mai ales la începutul domniilor regulamentare; în octombrie 1834, Sturdza, de exemplu, nu avea „ca înaintașii săi curieri pe ruta Constantinopo-

A. Billecoq, consulul general al Franței la București

lului" și primea știrile din Țarigrad doar de două ori pe luna prin poșta obișnuită. Zece ani mai târziu, Philippsborn, scriind lui Bibescu, îi arata că era „lipsit de mijloace pentru a comunica cu siguranță” și că era pus în situația de a încredința unor calatori „rapoartele ce sînt de o natură delicată și proprii sa deștepte luarea-aminte a stăpînirilor străine”.

Numarul reprezentanților consulari în Principate a cunoscut o creștere în perioada domniilor regulamentare. Neîndoielnic, în situația dată o poziție precum panitoare o dețineau reprezentanții Rusiei și mai ales consulul general rus de la București; în afara acestuia, Rusia mai avea un consul la Iași și un vice-consul la Galați. Austria era reprezentată printr-un consul general la București, un consul la Iași, altul la Galați și un vice-consul la Braila; Franța avea un consul general la București, un consul la Iași și un agent consular, devenit apoi vice-consul, pentru Galați și Braila; Anglia era reprezentată printr-un consul general la București, un consul la Iași, un vice-consul la Galați și altul la Braila. Prusia era reprezentată, inițial, de Constantin Sachelarie, succesorul lui Kreuchely, care funcționa la București fara plata, ocupînd funcția de consul și, de asemenea, de un vice-consul la Iași. Începînd de la 31 decembrie 1842, a fost numit consul general, cu reședința la Iași, Neigebauer, care a funcționat pînă în vara lui 1844, iar din septembrie 1846 consul general a fost Richthofen, acreditat tot la Iași. Mai era reprezentată consular Grecia, printr-un consul general la București, un consul la Iași și un vice-consul la Braila. În 1836 rapoartele consulare menționau apropiata confirmare a unui anume Gherman în funcția de consul al Serbiei, ceea ce, pînă la urmă, nu s-a petrecut. În martie 1843 era acreditat în funcția de consul al Belgiei în Principate, cu

sediul la București, un anume Bischopp; între 1836 și 1839 a funcționat la București, ca vice-consul al Suediei, Honorius Gaudi și, de asemenea, în aceeași perioadă a domniilor regulamentare, funcționa la Galați un vice-consul sard. Oricum, în comparație cu perioada anterioară, numărul reprezentanților consulari era sensibil mai ridicat.

Printre consuli marcanti ai perioadei s-au remarcat, dintre ruși, Minciaki, Ruckman, Dașkov și Kotzebue, austriacul Timoni, englezul Colquhoun, prusianul Neigebauer, francezii Cochelet, Chateaugiron și, mai ales, Billecocq și de Nion. Reprezentanții puterii protectoare exercitau, ca și ceilalți reprezentanți consulari, presiuni aproape permanente, încercînd să dobindească poziții care, de multe ori, puneau în situații umilitoare pe unul sau pe altul dintre domni. Astfel, un incident destul de grav a avut loc între consulul Colquhoun și Alexandru Ghica, cînd agentul britanic s-a opus sancționării unui protejat al consulatului. În fapt, la baza incidentului stăteau relațiile tensionate pricinuite de amestecul lui Colquhoun în acțiunile conduse de șeful „partidei naționale”, Ion Câmpineanu. Oricum, relațiile au fost întrerupte pentru o lungă perioadă de timp, domnul fiind obligat să-și ceară scuze prin reprezentanții sai. Același consul englez a fost în relații proaste și cu Bibescu, cum am mai amintit, din pricina refuzului domnitorului de a-și da acordul pentru căsătoria uneia din fiicele sale cu diplomatul englez.

În primăvara anului 1846, atunci cînd se anunțase deja rechemarea sa, lipsa miniștrilor munteni, cu excepția marelui postelnic, la sărbătorirea regelui Franței, Ludovic Filip, l-a determinat pe consulul Billecocq să coboare steagul și să rupă relațiile cu guvernul Țării Românești, ceea ce a reprezentat o succesiune neplăcută pentru urmașul său de Nion. Dînd do-

vadă de comprehensiune, ambasadorul francez la Istanbul a intervenit, aducîndu-și contribuția la aplanarea conflictului și de Nion, primit cu afabilitate de Bibescu, a reluat relațiile oficiale rupte de predecesorul său.

Consulii au continuat să beneficieze de o primire solemnă la începutul intrării lor în funcție, să primească felicitări cu prilejul zilelor monarhilor lor și să se bucure de atenția domnitorilor, care îi invitau la mese solemne ori îi luau cu ei în excursii. Marchizul de Chateaugiron, consul general al Franței, a întreprins, împreună cu Mihail Ghica, fratele domnului, o excursie arheologică la Severin, iar în 1840 Alexandru Ghica a invitat în călătoria efectuată pe Dunăre pe reprezentanții consulari ai Austriei, Franței, Rusiei și Greciei. Reprezentanții Rusiei pretindeau un drept de preseață (prioritate) la manifestări oficiale, negînd dreptul celui mai vechi în post dintre colegii lor sau pe acela recunoscut de Poartă — al consuliilor francezi; în 1847, de Nion s-a retras de la un bal, deoarece a avut impresia că era lezată de dreptul de preseață în favoarea consulului rus Kotzebue.

Serviciile poștale erau austriece sau ruse, ceea ce primejduia secretul corespondenței trimise de consuli alți puteri. Față de această situație, consulul general Chateaugiron s-a decis în 1837 — deoarece exista „cvasi-certitudinea că toate depeșele dv. și ale mele sînt citite la poșta austriacă” — să cîmpeze chiar și detaliile. Un deceniu mai târziu, un alt consul general francez, de Nion, raporta că avea nevoie de „o cale mai sigură decît aceea a poștei austriece”, ceea ce arăta că situația semnalată în 1837 se menținea.

Un reprezentant consular francez recunoștea cu sinceritate că „dreptul de protecție a dat prilej celor mai mari abuzuri”. O luptă surdă s-a dat permanent între autoritățile locale și consulatele

străine, acestea din urmă fiind interesate în a proteja — în afara supușilor lor — cit mai multe persoane, care refuzau să accepte statornicirea unui regim de egalitate între supuși și protejații lor, pe de o parte, și munteni și moldoveni, pe de altă și puneau toate stăvilele posibile atunci când se încerca extinderea asupra supușilor și protejaților străini a unor sarcini fiscale sau de altă natură, deși aceasta nu se întâmpla decât atunci când respectivii beneficiau de aceleași drepturi cu autohtonii. În amândouă țările s-au întregit pe cale legislativă dispozițiile din Regulamentul organic privind naturalizarea. Chiar la începutul domniilor regulamentare s-a obținut un firman al Porții destinat să împiedice achiziția de pământuri de către străini sau executarea comerțului cu amănuntul fără a plăti taxele cunvenite; s-a interzis străinilor a fi vechili sau hotarnici, s-a încercat să se interzică practicarea arendașiei de către aceștia și mai ales a fost dată o adevărată „bătălie” în domeniul fiscalității, unde opoziția reprezentanților consulari s-a dovedit a fi fost cea mai înverșunată. Imixtiunile consulare cele mai evidente — și nu numai cele ale reprezentanților puterii protectoare — au fost cele exercitate în domeniul justiției. De fapt, invocându-se o abuzivă extindere și asupra Principatelor a capitulațiilor încheiate de Poartă cu diferite state, se căuta stăruitor de către consuli străini să se evite supunerea supușilor și a protejaților străini justiției locale. Erau și cazuri când un consulat încerca să se substituie justiției locale. Oricum, deși s-au înregistrat unele progrese — au fost cele exercitate în parte și modernizării justiției și administrației, care nu puteau să nu fie luate în seamă de reprezentanții străini, problemele integrării pe plan instituțional a străinilor în societatea modernă românească rămăneau mai de parte deschise. ■

(Va urma)

CENTRUL MEDICAL DE FONOAUDIOLOGIE ȘI CHIRURGIE FUNCȚIONALĂ O.R.L. PROFESOR DOCTOR DORIN HOCIOTĂ

Mai mulți cititori (D.C. din Oradea, D.M., P.U., R.A. din București) ne-au solicitat să le spunem dacă este adevărat că ministrul sănătății a hotărât să se atribuie numele prof. Dorin Hociotă clinicii construite și creată de acesta în Capitală. Le răspundem în cele ce urmează:

Vineri, 22 martie 1991 la orele 11.00 o discretă solemnitate reunea la clinica O.R.L. de pe șoseaua Panduri, pe lângă specialiștii și personalul spitalului, o serie de personalități din lumea medicală.

Dezvelindu-se placa de marmură albă ce eternizează memoria întemeietorului modernului, așezămînt medical (dispărut din viață la 19 martie 1990), domnul profesor doctor Bogdan Marinescu, ministrul sănătății, a dat citire ordinului său din 14 martie 1991 prin care la propunerea colectivului clinicii respective (director conf. dr. Romeo Călarășu, director științific dr. Valeriu Dumitrescu) se atribuie spitalului numele *Centrul Medical de Fonoaudiologie și Chirurgie funcțională O.R.L. profesor doctor Dorin Hociotă*.

Văzându-i dezvelind placa de marmură pe Horia (6 ani) și Cristian (5 ani) Hociotă, m-am gândit că e bine ca trăim într-o țară care își respectă din nou valorile. Iar medicii noștri fac parte dintre ele.

I.U.

MAGAZIN ISTORIC o carte de istorie

Magazin Istoric există din dra gosele cititorilor săi!

Iată un adevăr pe care nu vom conțeni să-l facem public, dragi cititori, căci din dragostea dv. pentru istorie și revista noastră pornesc înțelegerea cu care ați primit modificările succesive de preț din ultimele luni — impuse de scumpirea permanentă a costului hirtiei (de aproape 7 ori din ianuarie 1990), al operațiilor de tipărire și difuzare etc. —, încurajările cu care ne susțineți în eforturile noastre perseverente de a vă oferi revista în forma publicistică îndrăgita de dv. și mereu reînnoită. Acestea toate constituie pentru noi cel mai important sprijin și îndemn de a ne continua munca. Sinteți de fapt (cum am mai spus-o) vitali pentru existența și continuarea eforturilor noastre. După cum — sintem de asemenea fericiți să o spunem — dialogul continuu pe care-l susțineți cu noi, aprecierile ce ne parvin zilnic de la dv. ne confirmă necesitatea pe care o aveți de a ne citi.

Așa cum am făcut-o și înainte, dar mai ales în cele 17 numere ale noii serii a revistei, am intrat în subiecte istorice cu totul noi, oferindu-vă mereu altele și alte documente, marturii, informații inedite din esențiale zone de interes avînd autori din țară și străinătate de mare autoritate științifică. Un bogat și nou material ilustrativ alb-negru și color va este pus la dispoziție. Pentru a păstra revista la formula ei publicistică cunoscută am fost obligați să apelăm, de asemenea, la **reclamă**, menținînd și pe această cale independența **Magazinului Istoric** și reușind să nu mărim mai mult prețul de vinzare.

Eforturile noastre, permanente și deosebite de mari, de a vă oferi o revistă interesantă, atractivă și accesibilă sînt încununate de aprecierile care revine constant în scrisorile primite de la cititori: **Magazin Istoric** — o adevărată **carte de istorie**.

O CARTE DE ISTORIE ÎNSĂ LA UN PREȚ ACCESIBIL, DE 25 LEI, ÎN CONDIȚIILE ÎN CARE TOATE CĂRȚILE, ASTĂZI, COSTĂ MULT MAI MULT.

Asigurîndu-vă, deci, continuitatea colecției dv. **Magazin Istoric**, sinteți, totodată, beneficiarii unei veritabile biblioteci istorice.

Deci, nu uitați: **Magazin Istoric** — o carte de istorie pe care, lunar, v-o oferim la prețul doar de 25 lei.

DACO-ROMANIA ANTIQUA

(Urmare din p. 11)

ției marilor puteri, care preferau existența „omului bolnav” trezirii națiunilor cuprinse de idei liberale.

Din pricina acestei opoziții, românii au trebuit să aștepte anul 1859 pentru a reuni într-un singur stat cele două principate dunarene. Bulgarii — a căror revoltă din 1876 fusese pregătită în România de Hristo Botev și tovarășii sai — au obținut o independență parțială după Congresul de la Berlin, în 1878. În sfârșit, independența albanezilor nu a fost fapt împlinit decât în 1912. Atâtea decalaje și întârzieri au avut aceeași origine, și anume neliniștea crescândă a marilor puteri în fața tinerelor state. Dar, o dată pornite pe această cale, nimic nu putea obliga popoarele balcanice și sud-est europene să o ia înapoi; trebuiau prin forța lucrurilor să accedă la independență și unificare. Iugoslavi și românii, dintre care un mare număr erau supuși Austro-Ungariei, s-au manifestat în mod clar ca cei mai dinamici în această privință. Totuși, numai după primul război mondial ei își vor desăvârși unitatea națională.

Independența cucerită în cursul secolului XIX, chiar dacă parțială, urma să permită popoarelor sud-estului european să se an-

gajeze pe calea modernizării. Venite după cinci veacuri de dominație, rezultatele obținute merita a fi subliniate. Învățământul superior, științele și artele au făcut progrese rapide. Marile curente ale gândirii europene — romantismul, realismul — s-au afirmat cu vigoare. Lista numelor și operelor ce au ilustrat aceste progrese ar fi prea lungă pentru a fi reprodusă. Ea nu ar trebui să omită pe cei ce au deschis calea cercetărilor interdisciplinare și interbalcanice: un Vuk Karadžić la iugoslavi, un Hasdeu la români, mari istorici ca cehul Jireček pentru bulgari și sirbi, Paparrigopoulos și Lambros pentru greci, Zlatarski pentru bulgari, A.D. Xenopol și Nicolae Iorga, „gigantul Dunării”, la români. Este de ajuns să adăugăm că înflorirea școlilor naționale ce s-au format în această perioadă se explica înainte de toate prin faptul că ele și-au extras vitalitatea și originalitatea din viața însăși a poporului. Numeroase locuri de onoare în formarea culturii europene moderne și contemporane revin de drept citorva oameni de știință, scriitori și artiști din sud-est. Să amintim aici numele dalmatului Mestrovic și al românului Brâncuși, sau două premii Nobel pentru literatură: Georges Seféris și Ivo Andrić, iluștri reprezentanți ai noii poezii elene și ai prozei iugoslave. ■

În românește de
Maria și Florentina DOLGHIN

„Zarul este aruncat”, ar fi spus Iulius Caesar atunci când a trecut, în anul 49 î.e.n., Rubiconul, râul dincolo de care nici un general roman nu avea voie să pășească în fruntea armatei sale. Sintagma a intrat în istorie, sub forma coruptă „Zarurile au fost aruncate”. Ultima oară ne-a fost dat să o auzim cu ocazia conflictului din Golf. Dar cum de la episodul roman s-au scurs atâtea secole, caricaturistul revistei pariziene L'Histoire și-a permis o reprezentare veselă a momentului

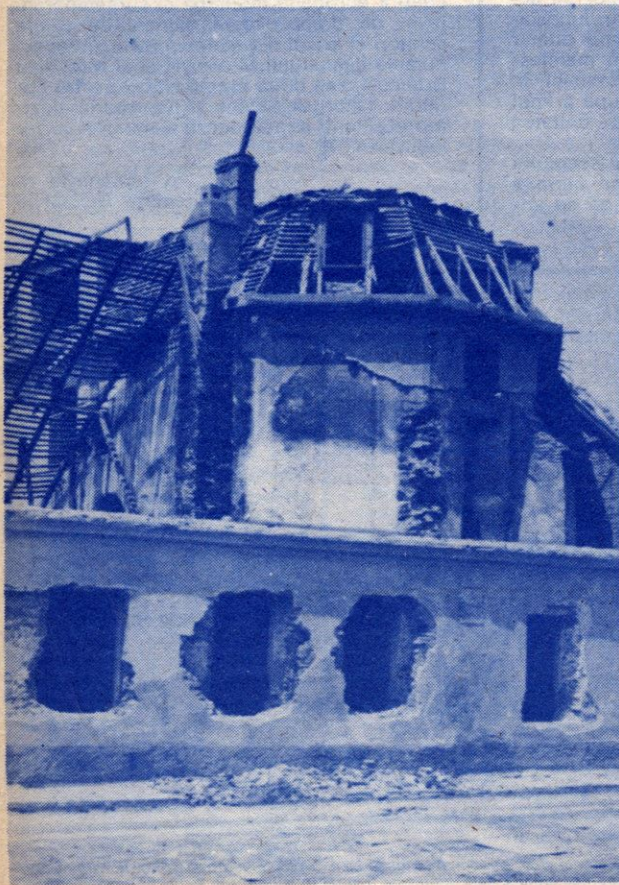
MONUMENTE SIBIENE —

VICTIME

ALE DICTATURII

PETRE MUNTEANU-BEȘLIU,

Muzeul Brukenthal

Biserica minorităților din Sibiu, înainte de definitivă ei distrugere

Epidemia sistematizării, pornită din aberanta concepție a dictaturii ceaușiste de uniformizare arhitecturală a localităților patriei, a cuprins în ultimii ani și orașele din jurul Sibiului, Sibiul însuși — cunoscute ca depozitare a unor valori arhitectonice deosebite. Planul dislocării și, mai apoi, al distrugerii structurilor arhitectonice tradiționale, specifice orașelor medievale, a fost motivat de rațiuni edilitare, de necesitatea așanării unor cartiere sau clădiri „insalubre”. Au fost distruse urme materiale, dovezi ale istoriei românilor, sașilor, ungurilor, toți trăitori pe mult râvnitul și primitorul pământ de la Dunăre, Mare și în inima Carpaților. De două dintre aceste monumente — victime ale dictaturii — ne vom ocupa în cele ce urmează.

Începutul primăverii anului 1988 l-a găsit pe constructorii blocurilor de locuințe din Dumbrăveni, oraș de pe malul Tirnavei Mari, în fața fundațiilor din piatră, masive și rezistente, ale unei biserici despre care nici cei mai în vîrstă dintre locuitorii orașului nu-și aminteau.

Constructorii au anunțat muzeul, dar, presați de termenele de construcții, nu au întrerupt lucrările. În chiar timpul cercetării arheologice s-a continuat spargerea fundațiilor. Pînă în iarnă mai rămăseseră din ele cîteva fragmente cercetate cu minuțiozitate abia în vara lui 1990. S-a stabilit astfel că groapa de fundație a blocului ce urma să fie „blocul de lîngă pușcărie” (cum îi spun localnicii) a distrus cea mai mare parte din substructiile unei biserici ridicate la sfîrșitul secolului XV sau la începutul celui următor de către membrii familiei Apafi. Ei și-au stabilit reședința în satul de pe malul Tirnavei Mari, unde au ridicat un impunător palat și o biserică ciudată, devenită un fel de „oraș al morților”. Latura de nord a bisericii a constituit axul unor cripte așezate pe trei nivele iar la fiecare nivel au fost amenajate trei nișe. Intrarea se fă-

cea printr-un coridor din interiorul bisericii. În interiorul navei se afla o criptă încăpătoare unde au fost găsite cinci schelete. Criptele erau sigilate, dar — inexplicabil — fără inventar! Evenimentele revoluționare din decembrie 1989 au fost de bun augur pentru monument, întrucât s-a renunțat la construirea blocului. Proiectanții școlii ce se va ridica în locul acestuia doresc să integreze zidurile păstrate în noul ansamblu arhitectonic. Totodată, primăria orașului a promis că se va îngriji de turnul castelului din Dumbrăveni.

O viață mai lungă dar o soartă vitregă, a avut biserica minorităților (ordin de călugări cerșetori ce trăiau, îndeosebi, din mila publică) din Sibiu. Nu se știe cu exactitate când a fost ridicată. În anul 1300 exista la Sibiu o comunitate a călugărilor minorități, după cum precizează un testament din acel an, dar, de bună seamă, existența acesteia era mai veche.

Planul inițial al construcției era acela al unei basilici cu trei nave, așa cum se construiau bisericile transilvănene în a doua jumătate a secolului XIII. În formă finală, după ce din motive de economie se ridicase doar corul, biserica a avut doar două nave.

În locul navei laterale, nefinalizate, pe flancul sudic a fost înălțat un turn cu fundațiile late de doi metri. Biserica devenea, în acest fel, un element constituit al fortificațiilor orașului medieval, iar călugării minorități apărători ai comunității civile. Încursivile otomane din secolul XV, atacurile îndreptate asupra Sibiului i-au adus pe călugări în prim-planul evenimentelor. În urma asediului, nava bisericii a fost distrusă, posibilitățile financiare ale călugărilor minorități fiind modeste, corul a devenit, ca la început, capelă de mănăstire. După apli-

carea Reformei, călugării au fost alungați din Sibiu, iar clădirea s-a pustii. Ea s-a păstrat într-o formă modificată în secolele XVII-XVIII, până în anul 1987. Înconjurat de camere mai joase, tencuit și mansardat, corul bisericii minorităților și-a ascuns mult timp identitatea. Nu s-a putut feri însă din calea sistematizării. Monumentul a fost exclus de pe lista bunurilor de valoare națională și în primăvara anului 1987 dărâmat, fără a se putea face un studiu serios al zidurilor din piatră, pentru depistarea unor eventuale urme de pictură. Cercetările arheologice — atâtea câte ne-au mai fost îngăduite de autoritățile municipale, grăbite să execute dispozițiile de sistematizare a Sibiului — nu au mai putut face altceva decât să depărteze urmele lăsate în pământ de acest monument odinioară atât de vestit al Sibiului.

Din fericire, aceste acțiuni brutale împotriva monumentelor sibiene (și ale țării în general) aparțin, de acum, trecutului. Dacă le semnalăm este pentru faptul că zestrea istorică, vestigiile arheologice scoase la iveală în decursul recentelor cercetări de teren din Sibiu: la Primăria Veche, la clădiri din vatra istorică a orașului sau cercetări arheologice de salvare prilejuate de lucrări de canalizare, sînt atât de bogate și diverse încît impun conjugarea eforturilor unor specialiști din domenii distincte (istorici, arheologi, istorici de artă, arhitecți, fizicieni, chimiști, biologi) pentru studierea și salvarea lor. Numai în aceste condiții, instalațiile metalurgice ce au funcționat pe lângă primăria orașului medieval Sibiu, urmele unor construcții din lemn din secolele XIII-XIV, ceramica din secolele XIII-XVIII, fundațiile clădirilor laice sau bisericesti, toate descoperite în urma cercetărilor arheologice din ultimii ani, se vor putea valoriza în cunoașterea istoriei reale a orașului Sibiu. ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• MIRACOL

Nr. 1, Decembrie 1990, 16 pp., gratuit: primul număr al publicației, subvenționat de Ministerul culturii, prezintă într-un fotomontaj 237 eroi martiri ai Revoluției din decembrie 1989, un omagiu celor ce s-au jertfit pentru libertatea noastră.

• **Cristina Nichituș, Francisc Munteanu — „IARNA TINEREȚII MELE”. „L'INVERNO DELLA MIA GIOVENTU’”.**

Editura Societații de presa „Mileniul trei”, Cluj, 1990, 156 pp., 35 lei: o poveste adevărată despre destinul tinerilor care s-au jertfit în numele unui ideal național și european, în decembrie 1989.

• **Nicolae Baciu — YALTA ȘI CRUCIFICAREA ROMÂNIEI.**

Editura Europa, Roma, 1983, 298 pp., 165 lei.

• **AGONIA ROMÂNIEI. 1944-1948. DOSARELE SECRETE ACUZA.**

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990, 390 pp., 82 lei: două cărți accesibile acum și cititorului din România, în care își expune autorul concepția sa privind tragicele greșeli săvârșite de președintele american Roosevelt și primul ministru britanic Churchill privind fzele de influență postbelice, greșeli ce au avut tragice consecințe și asupra istoriei poporului român.

• **Constantin Bălăceanu-Stolnici — CELE TREI SĂGETI. SAGA BĂLĂCENILOR.**

Editura Eminescu, București, 1990, 380 pp., 39 lei: destinul uneia dintre cele mai vechi familii românești (Magazin istoric, nr. 2-4/1988), ale cărei origini ar cobori până în jurul anului 1241.

• **André Glucksmann — BUCĂTĂREASA ȘI MÎNCĂTORUL DE OAMENI** (traducere din limba franceză de Mariana Ciolan).

Editura Humanitas, București, 1991, 208 pp., 75 lei: eseu al unui fost maroișt despre raporturile dintre stat, marxism și lagărele de concentrare.

• **CAIETELE LABORATORULUI DE STUDII OTOMANE, VOL. I** (coordonator: prof. univ. dr. Gheorghe I. Ioniță; lect. univ. dr. Mihai Maxim).

Tipografia Universității, București, 1989, 35,05 lei: cuprinde comunicările prezentate în cadrul Laboratorului în anii 1985-1987.

Iunie
1941

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunta

● Revista română, director Zaharia Stancu, publică în nr. 2, iunie 1941, studiul lui K.H. Zambaccian. Un mare contemporan — pictorul G. Petrașcu, în care evidențiază „valoarea excepțională a artei lui Petrașcu”, „primul artist plastic membru al Academiei Române”.

Scrie Zambaccian: „Cînd, prin acea inexorabilă soartă, noi nu vom mai fi printre cei vii și capodoperele lui Petrașcu vor trona senin și grav pe simezele unui mare muzeu național, pe care-l dorim cu toții, urmașii colecționarilor de astăzi își vor da mai bine seama ce mare pictor a cîștit arta română pe timpurile acestea”.

● În același număr al revistei amintite, Alexandru Ciorănescu îl evocă pe Nicolae Iorga: „Istoria culturii românești cunoaște, desigur, alți oameni cu preocupări la fel de enciclopedice. E de altfel în firea oamenilor noștri, expuși la patru vînturi și învățați să se bazeze doar pe ei înșiși, de a avea mai mult de o săgeată la arc. Nicolae Milescu și Dimitrie Cantemir, Budai Deleanu și [Bogdan] Petriceicu Hasdeu sînt membri ai aceleiași familii. Nici unul însă n-a stăpînit cu aceeași plenitudine daruri și mijloace la fel de diverse și n-a adus neamului servicii la fel de crud răsplătite. Soarta lui Nicolae Iorga amintește pe aceea a lui Miron Costin. Dar personalitatea lui întuneacă pe acelea ale marilor înaintași și se profilează pe orizontul culturii ca a celui mai ales cîntăreț și a celui dintre mințile cele mai luminate din cîte a știut să nască bătrînul nostru pămînt românesc”.

● Se confirmă și așa că actualul ministru plenipotențiar Italian de la Lisabona, Bova Scoppa, va fi desemnat ministru plenipotențiar la București, în locul lui Pellegrino Chigi.

Parcurgem, în continuarea retrospectiviei noastre istorice consacrate evenimentelor din urmă cu cinci decenii, așa cum s-au oglindit ele în presa vremii, ziarele bucureștene ale lunii iunie 1941 și o întrebare revine stăruitor: Oare chiar nu s-a știut nimic, pînă în 22 iunie 1941, despre pregătirea și declanșarea atacului german împotriva Uniunii Sovietice?

Așa cum se derulează faptele consemnate de ziarele de atunci, nimic nu lasă să se întrevadă că, pe zi ce trecea, se apropia tot mai mult momentul atacului. Dar, repetăm, oare chiar nu s-a știut nimic?

Documente de arhivă făcute publice abia în ultimii ani atestă, fără nici un dubiu, că mai mulți conducători de state și lideri de partide, inclusiv cei ai U.R.S.S., Stalin personal erau la curent — prin zeci de semnale — cu pregătirile hitleristilor de a declanșa ofensiva asupra Uniunii Sovietice. Astfel, la 18 noiembrie 1940, cel mai important agent secret sovietic din perioada interbelică, Richard Sorge, transmitea din Japonia o primă informație referitoare la un posibil atac al Germaniei împotriva Uniunii Sovietice. A continuat să avertizeze despre aceasta, la 20 decembrie 1940, la 1 și 5 martie 1941. El este primul care a transmis data exactă a atacului german. Inutil. Stalin nici nu vroia să audă. Nu a fost luat în seamă, cum nu au fost crezute nici alte surse (agenți secreți, oameni politici, militari, diplomați, inclusiv personalități străine), care în zilele de 3, 4, 19, 20, 22, 23 mai și, respectiv, 1, 11, 13, 14, 17, 19, 20 și 21 iunie au transmis spre Moscova aceleași stăruitoare semnale. La 21 iunie 1941, Susloparov, atașat militar sovietic la Vichy (Franța), comunica Moscovei: „Așa cum afirmă agentul nostru Gilbert, ceea ce bineînțeles eu n-am crezut, comandamentul Wehrmachtului a terminat transferul trupelor sale spre frontiera sovietică și, miine, 22 iunie 1941, ele vor ataca pe neașteptate Uniunea Sovietică”. Comunicare pe care Stalin a pus următoarea rezoluție: „Această informație este o provocare engleză. Stabiliți cine este autorul acestei provocări și pedepsiți-l”.

În dimineața zilei următoare, Germania atacă Uniunea Sovietică. În cartea sa *Triumf și tragedie*, generalul-colonel Dmitri Volkogonov relatează astfel momentul în care Stalin a primit această veste. „Secretarul general a ridicat receptorul: — Vă ascult... După cum își amintea după război, Jukov i-a raportat că aviația inamică a bombardat orașele Kiev, Minsk, Stavropol, Sevastopol, Vilnius și altele. Apoi l-a întrebat pe Stalin dacă acesta l-a înțeles.”

Secretarul general respira greu și tăcea. O greutate paralizantă, colosală, fantastică îi căzuse pe umeri și întrebarea lui Ju-

Populația Capitalei se roagă pentru soarta celor plecați la război

kov a fost înțeleasă cu greu. S-ar putea ca în mintea lui Stalin să fi revenit textul telegrammei de felicitare pe care i-o trimisese Hitler cu ocazia aniversării a 60 de ani [21 decembrie 1939]: «Domnului Iosif Stalin. Cu ocazia celei de-a 60-a aniversări, vă rog să primiți din partea mea cele mai cordiale felicitări. Cu această ocazie vă transmit și cele mai bune urări. Vă urez multă sănătate dumneavoastră personal, precum și un fericit viitor popoarelor Uniunii Sovietice, prietene...» Stalin tăcea. — Tovarășe Stalin, m-ați înțeles? În fine a înțeles. Zeii tereștri greșesc, iar prețul greșelilor este fantastic de mare.

Era ora patru dimineața, în ziua de 22 iunie 1941¹.

Dar să vedem ce informații întâlneau bucureștenii în presa lunii iunie de acum 50 de ani și ce puteau ei afla despre războiul germano-sovietic în care intrase și România (o prezentare mai amplă a evenimentelor de atunci — în paginile 33-40 ale acestui număr). Nici un indiciu din zările vremii nu sugera cititorului că ceasul războiului bătuse și pentru români. Un secret bine păzit? Rămîne ca viitoarele cercetări și studii să o lămuirească. Cert este că (așa cum rezultă și din însemnările lui Grigore Gafencu de la pp. 27-30 ale prezentului număr) nici ministrul român la Moscova n-a știut că țara sa intrase în război. A trebuit s-o afle... de la autoritățile sovietice și de la colegii săi italieni și germani din capitala sovietică.

11-12 iunie. Conducătorul statului întreprinde o vizită în Germania, unde are convorbiri cu Hitler și Ribbentrop. „În convorbirile de la München — scrie *Viața* din 14 iunie — au fost dezbătute toate problemele care privesc prezentul și viitorul României¹”. La rîndul său, *Timpul*, din aceeași zi, titrează: „Întrevederea d-lui general Antonescu cu Führerul Adolf Hitler. Convorbirile de la München sînt de o mare însemnătate și au decurs într-o atmosferă cordială”. Presa germană subliniază rolul determinant pe care l. Antonescu îl are în „orientarea României spre Puterile Axei și încadrarea ei în frontul Noii Europei”.

15 iunie. *Timpul* reia din comunicat al Agenției „TASS”, care dezmințe zvonurile despre „un apropiat război între Uniunea Sovietelor și Germania”. **17 iunie.** Președintele Roosevelt dispune „înghețarea” imediată a bunurilor puterilor Axei din S.U.A. **21 iunie.** Cu ocazia încheierii pactului germano-turc, von Papen, am-

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice-actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, zările apareau antedatate cu o zi. Noi am păstrat această datare de epocă.

Cronică măruntă

• Prof. Horia Hulubei este numit rector al Universității din București. „Autor a peste 40 lucrări de specialitate, tipărite în majoritatea lor în revistele străine — scrie *Viața* —, activitatea d-lui prof. Hulubei a culminat prin importanta descoperire, în 1936, a elementului ce poartă numele atomic 87 în sistemul periodic al elementelor, pentru care d. Hulubei a propus numele de *Maldivium*. Academia Română, apreciind această rodnică activitate a d-lui Hulubei, l-a ales în 1937 ca membru corespondent al ei, în secțiunea științifică. D-sa mai este membru corespondent al Institutului Franței, al Societății de chimie fizică și al Societății de fizică din Paris, precum și membru al societăților de fizică din Băile [Bassel] și Charlottenburg”.

• Pentru prima dată în limba română — traducerea operelor celui mai mare istoric al antichității, *Tucidide*, *Războiul peloponezic*, este publicată la Editura Casei școalelor de profesorul ieșean Mihail Jakotă.

• O nouă revistă la Brașov — *Tribuna literară*, scoasă de Octav Suluțiu; printre colaboratori Lucian Blaga.

• În Revista fundațiilor regale, Vasile Netea scrie despre Iosif Vulcan, la o sută de ani de la nașterea cărturarului, întemeietor și conducător, vreme de peste patru decenii, al revistei *Familia*.

• În aceeași revistă, Otilia Cazimir evocă personalitatea și activitatea marii actrițe Ieșene Aglae Pruteanu, „această dulce minune a noastră, a celor de la Iași — alții de a noastră cum n-a mai fost altă”.

• În partea de Transilvanie aflată sub stăpînire horthystă apare un calendar românesc scos de prof. Emil Hațieganu, directorul zărilor clujean *Tribuna Ardealului*.

**Iunie
1941**

Slujba
la cimitirul Belu
în memoria
lui N. Iorga,
asasinat
de legionari

Cronică măruntă

● Petru Comarnescu despre recenta expoziție de pictură a Magdalenei Rădulescu: „Ca atmosferă, compozițiile sale au ceva din bogăția și vraja visării, în care se întâlnesc cal năzdrăvani din basme orientale, figuri din stampe persane, chipuri hierotice și luxuriant ca în mozaicurile bizantine, femei în atitudini decorative și cu ochi halucinanți ce în frescele române toate acestea exprimate prin colorii conștiente, semnale, pline de sevă și strălucire, dispuse uneori în suprafețe mai mari, altele imbricate ca pietrele unui mozaic sculptor. Preferăm să numim acest fel de artă, surprinzător de emoționantă și fascinantă, altă prin înșușirile formale, cit și prin conținutul-i sufletesc, pictură fantastică.

● Revista Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropäische Studien cu tematică românească: unul consacrat influenței cuceririlor otomane asupra comerțului Principatelor dunărene, din sec. XV și până la 1878; altul despre rețeaua de drumuri din România Mare, „cu date istorice, statistice și tehnice deosebite de conștiințioase, cu hărți ilustrative prețioase”, notează Revista fundatiilor regale.

● Apare un nou volum din Revista de preistorie și anticărități naționale, de sub conducerea prof. I. Andrieșescu de la Facultatea de litere și filosofie a Universității din București. Primul număr al publicației a apărut în 1937, cu prilejul celui de-al XVII-lea Congres internațional de antropologie și arheologie preistorică, organizat la București.

● Radu Vulpe publică în revista Cetatea Moldovei studiul Ilirii și formarea poporului român.

● Cosmograful italian din sec. XVI, Lorenzo Anania, din Taverna (Calabria, Italia), despre românii: „Mult războinici, mergând toți pe

basadorul Reichului la Ankara, declară: „prin acest acord, Germania și țările care luptă alături de ea pentru construirea unei noi orânduirii pe bază de justiție, se obligă să recunoască țelul principal al politicii externe urmărite de Turcia, și anume independența sa”.

22 iunie. Germania atacă Uniunea Sovietică. Armata română este angajată în operații militare dincolo de frontiera stabilită în baza ultimatumului U.R.S.S. din iunie 1940. Este dat publicității Ordinul către armată al generalului I. Antonescu: „Ostași, v-am făgăduit din prima zi a noii domnii și a luptei mele naționale să vă duc la biruință; să șterg pata de dezonoare din cartea neamului și umbra de umilire de pe fruntea și epoleții voștri. Azi a sosit ceasul celei mai sfinte lupte, lupta drepturilor strămoșești și a bisericii, lupta pentru vetrele și altarele românești de totdeauna.

Ostași, vă ordon: Treceți Prutul!” Este publicată, de asemenea, Proclamația către țară a conducătorului statului.

23 iunie. Regele Mihai I, într-o telegramă către I. Antonescu: „Vă sint recunoscător, domnule general, pentru că numai prin munca, tăria și stăruința domniei voastre neamul întreg și cu mine trăim bucuria zilelor de glorie străbună, iar ostașilor noștri bravi le urez sănătate și putere ca să statornicească pentru vecie dreptele granițe ale neamului”. Generalul Antonescu preia comanda trupelor germano-române de pe frontul românesc. Este dat publicității primul Comunicat al Cartierului general al Comandamentului frontului germano-român. Sint publicate, de asemenea, declarația lui Hitler, către poporul german și nota lui von Ribbentrop către guvernul sovietic, în care se arată că Germania a pornit la luptă ca să „salveze tot universul civilizat de primejdia mortală a bolșevismului și să creeze Europei viața unei adevărate ascensiuni sociale”.

24 iunie. Ziarul Universul informează despre alocuțiunea radio-difuzată a primului ministru britanic, Winston Churchill, din seara zilei de 22 iunie: „Guvernul britanic nu are decât un singur țel, și anume de a nimici pe cancelarul Hitler. Toți cei care luptă contra sa sint prietenii Angliei, iar toți cei care luptă lângă el sint vrăjmașii Angliei. De aceea, a încheiat primul ministru englez, guvernul britanic este hotărât să dea Uniunii Sovietice toată asistența posibilă”. De curînd (1990) fostul președinte al S.U.A. Richard Nixon amintea că metaforic bătrînul leu conservator lansa aceeași idee în următoarea formulă: „Dacă Hitler ar invadea Infernul, cred că aș găsi cuvintele potrivite pentru a evoca Diavolul în Camera Comunelor”.

25 iunie. Se preconizează semnarea unui pact anglo-sovietic. Din „sursă londoneză demnă de încredere se afirma că Uniunea

Primăria
din Chișinău

Coperta revistei
Realitatea ilustrată,
din 25 iunie 1941

Sovietelor ar fi acceptat oferta engleză cu privire la asistența economică și militară. Turcia se declară neutră.

26 iunie. Decret privind instituirea pedepsei cu moartea „în timp de mobilizare ori stare de război, a următoarelor infracțiuni: tihăria, furtul, incendiul, violarea de domiciliu, înlesnirea evadării și evadarea arestaților, săvârșite sau încercate pe timpul alarmelor aeriene sau în timpul atacului aerian” precum „și furturile săvârșite sau încercate, în clădirile ce au fost evacuate de locatarii lor din cauza atacurilor aeriene”.

27 iunie. Noi precizări privind aplicarea pedepsei cu moartea pentru cei care „taie comunicațiile telefonice sau telegrafice”, punerea în funcțiune de către persoane neautorizate a sirenelor de alarmă. Sînt pedepsiți cei care nu respectă măsurile de camuflare a locuințelor. Comunicatul nr. 2 al Cartierului general: operațiile terestre s-au desfășurat potrivit planului stabilit, inamicul a bombardat Constanța, Sulina, Galați, Tulcea, Brăila și Iași; au fost distruse avioane inamice și au fost pierdute avioane ale noastre; „locot. aviator Agarici Horia luptîndu-se singur cu o escadrilă inamică a doborât 3 avioane”. Senatorul american Clark (democrat) declară că războiul germano-sovietic a creat „o situație paradoxală”, S.U.A. fiind nevoite să se alieze cu dictatura comunistă. O delegație militară britanică pleacă de la Cairo la Moscova.

28 iunie. I. Antonescu hotărăște ca „toți evreii care locuiesc în comunele rurale din Moldova să fie îndepărtați. Același regim se va aplica și altor ținuturi”. Sînt date publicității măsurile privind cenzura poștală. Puternic bombardament german asupra Lenin-gradului. Zvonuri despre un eventual acord militar între Anglia, S.U.A. și China.

30 iunie. Decret-lege privind căsătoria militarilor în timp de război, care „se pot căsători fără ca viitoarea soție să aibă dota prevăzută de legea asupra căsătoriei militarilor”. La Patriarhie și în toate bisericile țării se oficiază parastase în memoria ostașilor români căzuți pe front.

Ziarul *Universul* reproduce la 19 iunie o scrisoare a savantului italian Gino Lupi, din Milano, în care acesta combate aserțiunile răuvoitoare publicate de revista italiană *L'Europa Sud-Orientale* într-un articol, sub titlul *Opera ungarilor de latinizare a românilor*. Cu argumente etnografice, istorice, culturale, autorul milanez evidențiază continuitatea românilor în Transilvania. „Nu se poate vorbi de patrie maghiară pentru locuitorii din Transilvania, deoarece majoritatea populației este românească,

Cronică măruntă

cal, cărora îi despică nările; de aceea suportă, oricît ar fi de greu, o zi întreagă fără a se obosi. Poartă ca steag un cap de bou împodobit de o coroană, cu o lance și o stea deasupra”.

● „Poetul Teodor Murășanu — scrie ziarul *Dacia* — evocă în emoționante cuvinte făptura de floare a bisericii românești din Borsec, azi prefăcută în cenușă. Dușmanul ne dărmă pe rînd altarele. Ci sufletul românesc prins în adîncime de acele locuri nu poate fi ucis. El va rămînea de-a pururi acolo, purtîndu-și durerea peste ele. «Românii din Bîcaz — cum spune așa frumos poetul — trec prin partea locului, caută urmele lăcașului de închinare și-l sărută cenușă». Din rugul aprins al bisericii românești din Borsec, fumul înalt stăruie muștrător pe cerul Patriei. Dar în moina zilelor de acum, numai poetul îl vede”.

● Geologul și paleontologul prof. I. Simionescu a fost ales președinte al Academiei Române. „Este o alegere fericită — scrie *Timbul* — care încununează rodnică muncă pentru cultură și caldul exemplu de iubire de țară, dat tuturor de profesorul I. Simionescu”.

● Același ziar semnalează o nouă apariție editorială: Cîntice țigănești, de Miron Radu Paraschivescu, „poeme de dragoste, de nebulie, de chef și de moarte, desprinses dintr-o lume altă de puțin cunoscută: lumea zălărilor, a spoliților, a făurărilor”.

● C.C. Giurescu publică studiul *Populația județului Putna la 1820, în care prezintă manuscrisul 330 de la Biblioteca Academiei Române, cuprinzînd rezultatele unui recensămint cu date privind demografia, administrația, economia și cultura județului respectiv*.

● „Bun de imprimat”, se se de Serviciul central al Cenzurii presei din București, cit și de ce-

Iunie
1941

G. Petrașcu,
pictând
la Veneția
în 1924

Realitatea ilustrată
publică la rubrica
„Oameni despre
care se vorbește”
această fotografie
a generalului
de Gaulle

Cronică măruntă

În alte servicii de cenzură de pe lângă prefecturile de județ, cașilor, broșurilor și diferitelor lucrări este valabil 60 zile. Editurile care vor contraveni acestei dispoziții se fac pasibile de sancționare.

• La 8 iunie se inaugurează linia de feribot între România și Bulgaria, respectiv între porturile Giurgiu și Ruse.

• Între 9 și 15 iunie, la Radio, se organizează ciclul de conferințe Marghinale neamului românesc. Conferințiază: Em. Bucuța — Românii de dincolo de Dunăre; I. Lupuș — Românii de la miază-noapte și apus; Silviu Dragomir — Românii din Banat; Ștefan Clobanu — Românii de la Răsărit; Th. Capidan — Românii din Macedonia.

• În aula Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București are loc ședința de constituire a Institutului de cercetări economice „Profesor Virgil N. Madgearu”. Personalitatea savantului, asasinat de legionari la 27 noiembrie 1947, este evocată de Mircea Vulcănescu, subsecretar de stat la Ministerul de finanțe. În asistență: Iuliu Maniu, I. Mihalache, I. Răducanu, D. Gusti, C. Stoicescu, F. Filotti, C. Văsoianu, Pan Halippa, Sabin Manuile, Gr. Mladenatz.

• Istoricul Scalet Lambrino și Constantin Marinescu sînt numiți directori ai Școlilor române de la Roma și, respectiv, Paris.

• După datele preliminare ale recensămîntului general al populației, Bucureștii au atins cifra de un milion de oameni; pe locul următor — Iași, cu 111 000 locuitori.

• Elena general Perficari-Davila donează Academiei Române arhiva familiei Goleșcu (corespondență, manuscrise febrile, fotografii, tablouri — între care și portretele lui Dinicu Goleșcu și Nicolae Goleșcu).

iar românii se găseau aici înainte de venirea ungarilor (în anul 1000).

Transilvania — subliniază Gino Lupi — nu este leagănul națiunii maghiare, iar secuii nu sînt rasa maghiară cea mai pură. Prințre ei — cum este natural într-o regiune de graniță — se află mulți români, precum reiese din numele și religia ortodoxă păstrată de ei. Am constatat personal acest lucru, petrecînd cîteva luni în mijlocul acestei populații.

În încheierea scrisorii sale, savantul italian precizează: „Este o prostie să se susțină că «Românii au răstăcit secole de-a rîndul prin întunericul stăpînirii bizantine», deoarece acest «întuneric bizantin» n-a existat niciodată: românii, descendenți ai dacilor și romanilor, au fost totdeauna acolo unde sînt și astăzi.

Nu poți ofensa adevărul istoric — conchide G. Lupi — fără a nu-ți pedepsi, pentru că el se răzbină totdeauna”.

Revista *Convorbiri literare* publică studiul *Trei nuvele istorice de Asachi și cronicarii moldoveni*, în care, prin compararea textelor din Grigore Ureche și Miron Costin cu creațiile lui Asachi, *Ruxandra Doamna*, *Svidrighelo* și *Elena Moldovei*, se evidențiază faptul că scriitorul ieșean cunoștea îndeaproape vechile cronici moldovenești, aflate încă în manuscris la data cînd își alcătuia el povestirile. De altfel, inspirat din cronicari, Asachi a realizat o serie de desene cu subiect istoric (publicate și de revista noastră în nr. 8, 9/1988) mult prețuite în epocă. Se pare că acestea se vindeau chiar și la Paris, căci iată ce-i scria M. Kogălniceanu (aflat la studiul la Lunéville) tatălui său, în 1834: „Mă rog, băbăcă, întreabă pe aga Asachi în ce loc se vînd cadrulile moldovenești. Căci știu că este un librar la Paris care le are însă nu știu numărul casă. Iar aga Asachi știe foarte bine, pentru că eu însuși cînd eram la Eș am văzut scris acasă la d-nealui pe un cadru că să vînd la Paris la madam Martin, însă am uitat numărul”.

În alcătuirea acestor „cadru” istorice, Asachi și-a urmat crezul său afirmat în 1829 într-un articol din *Albina românească*: „Moldova încă n-a fost lipsită de epoe strălucite în care au stătut prinți iroi în războaie, iar în timpuri de pace făcători de bine patriei și supușilor săi; deci faptele acelor să cuvine a fi cunoscute și cu serios mirare păstrate în aducerea aminte și în inimile tuturor compatrioților”. ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

PASUL RISCANT AL CONTELUI SCHULENBURG

SERGHEI GORLOV

După cum se știe, începînd din prima jumătate a anului 1940, pe canale diplomatice — și nu numai — Kremlinul a fost prevenit despre pregătirea Germaniei pentru o agresiune în Răsărit¹. Lună de lună, numărul știrilor în acest sens a sporit, așa încît în primele șase luni ale lui 1941 Moscova a fost realmente bombardată cu un șuvoi de asemenea informații². În această „torențială” de semnale de alarmă un loc aparte îl deține cel „tras” de ambasadorul Germaniei în U.R.S.S., contele Friedrich Werner von der Schulenburg³, reprezentantului pleni-

potențiar sovietic în Germania, V.G. Dekanozov, aflat în acel moment la Moscova.

Mărturii indirecte despre discuția dintre cei doi ambasadori există de mult. Astfel, din memoriile consilierului Ambasadei germane la Moscova, Gustav Hilger, se știe că la discuție au luat parte numai Hilger și șeful secției Europa Centrală din Comisariatul poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S., Vladimir Nikolaevici Pavlov. Hilger menționează că, încă de la mijlocul lui aprilie 1941, Schulenburg a plecat la Berlin pentru a-l convinge pe Hitler de pericolul unui conflict militar cu Uniunea Sovietică. La 28 aprilie, Schulenburg a fost primit în audiență la Hitler, dar discuția s-a încheiat fără nici un rezultat. Numai la sfîșit, cînd și-a luat rămas bun de la Schulenburg, Hitler i-a spus:

— Și încă ceva, conte Schulenburg, n-am de gînd să mă lupt cu Rusia!

Întors la Moscova, la 30 aprilie, Schulenburg i-a declarat lui Hilger:

— Zarul este aruncat, războiul cu Rusia este hotărît!

Ambasadorul interpretase

însărcinat cu afaceri la reprezentanța germană din Persia (din 1922); ministru plenipotențiar la București (1931-1934); ministru extraordinar și plenipotențiar al Germaniei la Moscova (1934-1941).

În urma participării sale la complotul împotriva lui Hitler, din 20 iulie 1944, contele Schulenburg a fost executat, în noiembrie același an.

fraza lui Hitler în felul următor:

— M-a mințit cu bună știință!

Convins că războiul cu Rusia va avea consecințe dezastruoase pentru Germania, Hilger a depus mari eforturi pentru a-l obliga pe prudentul Schulenburg „să-i prevină pe ruși”. Atunci s-a hotărît Schulenburg la acest pas riscant. El l-a invitat pe reprezentantul plenipotențiar sovietic, care îndeplinea totodată și funcția de locțiitor al comisariatului poporului pentru afaceri externe, pentru un mic dejun, la reședința sa. Era 5 mai 1941. Schulenburg și Hilger (conform mărturiei celui din urmă) i-au comunicat de la început lui Dekanozov că au făcut acest pas din proprie inițiativă, fără știrea conducerii de la Berlin. Apoi au precizat chiar data exactă a agresiunii germane asupra U.R.S.S. Totuși, Dekanozov — menționează Hilger în memoriile sale — a continuat să întrebe cu încăpăținare: spun ei toate astea din însărcinarea guvernului lor? În caz contrar, el n-ar putea transmite aceste declarații conducerii sovietice...

În cartea sa, Hilger, medînd la motivele unei asemenea atitudini a diplomatului sovietic, scrie că, judecînd după comportarea lui Dekanozov, Stalin considera acțiunile lui Hitler un bluff și „din aceeași cauză, el a respins și

¹ Reproducem acest articol, într-o formă prescurtată, din revista sovietică *Novoe vremia*.

² Revista noastră a prezentat pe larg condițiile de pregătire și declanșare a războiului germano-sovietic, începînd de la alcătuirea planului „Barbarossa” (în decembrie 1940) pînă la operațiile din noaptea de 21 iunie 1941 (*Magazin istoric*, nr. 5/1973, 1/1987, 5/1989, 5/1990).

³ Contele Schulenburg s-a născut la 20 noiembrie 1875, în familia unui ofiter prusac. A studiat dreptul, apoi, în iunie 1900, a îmbrățișat cariera consulară în Ministerul de externe de la Berlin. A funcționat o vreme la Barcelona, Lemberg, Praga și Napoli și, din 1907 pînă în 1914, în Rusia țaristă (la Varșovia și Tiflis), ca viceconsul și consul. De la începutul anului 1915, pînă la sfîșitul primului război mondial, Schulenburg a fost tot consul, dar — în calitate de cunoașcător al Caucazului — în Orientul Apropiat, în teritoriile dominate de Turcia, aliata Germaniei și Austro-Ungariei împotriva Rusiei țariste.

În iulie 1919, Schulenburg a fost chemat în Departamentul politic al Ministerului de externe din Berlin. Așa a început cariera sa diplomatică:

V.G. Dekanov părăsește cancelaria Reichului după înmînarea scrisorilor de acreditare

alte semnale de alarmă, foarte numeroase. Numai faptul că toate aceste preveniri indicau una și aceeași dată și tot ar fi trebuit să-i trezească bănuiele, în sensul că germanii urmăreau premeditat să creeze un bluff cit mai veridic".

Dar multă vreme nu a existat o confirmare documentară a acestei discuții. Deși istoricul sovietic G.A. Kumanev a menționat relatarea lui A.I. Mikoian despre ea, informațiile date de Hilger nu fuseseră autentificate. Și iată că — așa cum se întâmplă uneori — „absolut întâmplător” în Arhiva de politică externă a U.R.S.S. a fost descoperit raportul despre această întâlnire, întocmit de V.N. Pavlov, care a participat și el, ca traducător permanent al conducătorului Comisariatului poporului pentru afaceri externe V.M. Molotov (textul complet al notei a fost recent publicat de *Vestnik M.A.E. al U.R.S.S.*). Conform acestei note la discuție a luat parte activ și Hilger.

Raportul lui V. Pavlov menționează că Schulenburg i-a relatat în detaliu lui Dekanov audiența sa la Hitler, din 28 aprilie. Hitler era vădit nemulțumit de acțiunile guvernului sovietic, avînd în vedere încheierea tratatului de prie-

tenie și neagresiune dintre Uniunea Sovietică și Iugoslavia, din 5 aprilie 1941 (pe 6 aprilie Germania a atacat Iugoslavia), și alte demersuri ale U.R.S.S. în Balcani. Schulenburg a spus că el a încercat să-i schimbe opiniile lui Hitler, „ceea ce nu i-a reușit sută la sută”. Apoi ambasadorul i-a mai menționat lui Hitler că „zvonurile despre războiul iminent dintre U.R.S.S. și Germania”, ce circula insistent la Berlin și în toată Germania, încă din ianuarie 1941, îngreunează munca ambasadorului la Moscova. Hitler i-a răspuns

că „el, în lumina amintitelor acțiuni ale guvernului sovietic, a fost obligat să întreprindă măsuri de prevedere la granița răsăriteană a Germaniei”.

La întrebarea expresă a lui Dekanov privind sursa zvonurilor, Schulenburg a răspuns că „asta nu are nici o importanță acum. Zvonurile trebuie luate ca fapte reale”.

Se poate ridica întrebarea: la 5 mai 1941 putea să știe Schulenburg data exactă a agresiunii germane asupra U.R.S.S.? Evident, da. La 24 aprilie 1941, atașatul militar al Germaniei la Moscova, cpt. de rangul I Norbert von Baumbach, a telegrafiat la Berlin despre zvonurile ce circulau la Moscova, privind iminența, chipurile, a unui război între Germania și U.R.S.S. Și, mai departe: „Conform consilierului italian (L. Masha), ambasadorul englez (S. Cripps) avansează data de 22 iunie ca zi a începutului războiului”. Astfel, la Ambasada germană încă din aprilie se vorbea despre 22 iunie.

Conform celor povestite de A.I. Mikoian istoricului G.A. Kumanev, Schulenburg a indicat data agresiunii germane asupra U.R.S.S., spunînd că „Hitler a luat hotărîrea ca la 22 iunie să înceapă războiul împotriva U.R.S.S. Vă între-

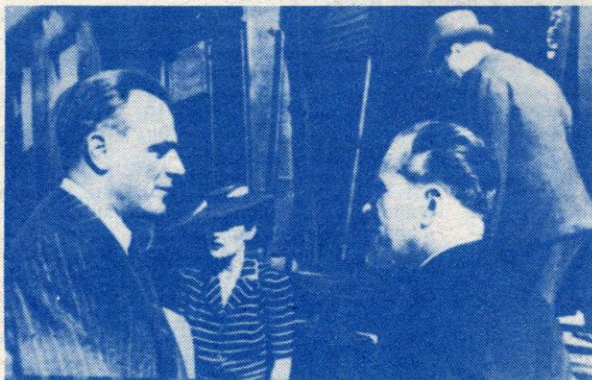
(Continuare în p. 30)

Contele von der Schulenburg (x) la Kremlin după semnarea tratatului sovieto-german din august 1939

„MARTI, 24 Iunie, LA ORA 2, AM PRIMIT UN TELEFON DE LA KREMLIN“

GRIGORE GAFENCU

Începînd din iulie 1985, în șapte numere consecutive (7-12/1985 și 1/1986), Magazin istoric a publicat ample extrase din Jurnalul lui Grigore Gafencu¹. Din motive lesne de înțeles, selecția operată atunci a lăsat de-o parte paginile privitoare la finalul misiunii sale ca ministru al României în capitala Uniunii Sovietice, începută la 10 august 1940 și încheiată dramatic în contextul izbucnirii războiului germano-sovietic și al antrenării armatei române în operațiile militare declanșate la 22 iunie 1941. Așa cum rezultă din Jurnalul său, G. Gafencu ceruse insistent, cu mult timp înainte, informații și lămuriri de la București, dar telegramele sale rămăseseră fără răspuns. „Zile de așteptare și nesiguranță“, „De la București nici o informație și nici o instrucțiune“, „Bucureștii nu telegrafiază nici un cuvînt“, consemna el în 17, 18 și 20 iunie. Izolat și lipsit de orice informații, la 22 iunie a aflat despre începerea războiului de la... ambasadorul Italiei la Moscova, fără a primi o comunicare oficială de la București. Pentru oricine studiază eve-

nimente de o asemenea importanță și gravitate — în cazul de față pentru istoria poporului român — procedeul apare aproape neverosimil și el cade exclusiv în răspunderea guvernului Antonescu, care nu a găsit de cuviință ca — într-o formă sau alta, chiar post factum — să-și avertizeze sau să-și instruiască diplomații în misiune în țara cu care intrase în război. Desigur, problema secretului militar dictată de interesele păstrării factorului surpriză în declanșarea războiului de către cel de-al III-lea Reich, alături de care generalul Antonescu hotărîse să angajeze țara în virtutea alianței cu Germania, acoperă parțial explicația. Dar numai parțial. După cum rămîne un fapt istoric că această angajare a fost făcută de către guvernul Antonescu cu incuviințarea factorului constituțional — regele —, dar fără nici o altă consultare atît națională cît și a foștilor conducători politici ai României (Consiliul de Coroană, foști șefi de partide, foști șefi de guvern sau capi ai bisericii).

La 24 iunie, Grigore Gafencu a fost invitat de V.M. Molotov la Kremlin; două zile mai tirziu, împreună cu personalul Legației române, a părăsit Moscova și la 28 iunie a ajuns la Miciurinsk. Aici, la 4 iulie, s-a întîlnit cu Sir Stafford Cripps, ambasadorul Marii Britanii la Moscova, deplasat cu un vagon

¹ Cititorii sînt familiarizați cu principalele date despre viața și activitatea cunoscutului om politic român, atît din articolele publicate de *Magazin istoric* (nr. 12/1971, 8/1979, 11, 12/1981, 1, 7/1982), cît și din alte studii și lucrări apărute în ultimul timp, între care reținem prezentarea fondului arhivist Grigore Gafencu, în *Revista arhivelor*, nr. 1/1990, pp. 73-84.

special pus la dispoziție de înaltele autorități sovietice, și cu scopul de a-l determina pe Gafencu să nu se întoarcă în România, ci să meargă direct la Londra, în acest scop fiind-i asigurate toate mijloacele necesare. „Cuvintele lui Cripps mă tulbură adinc — nota el în Jurnal. Îmi dau seama că sînt în fața unei hotărîri care va cîntări greu în viața mea, poate și în istoria țării... Încerc să lămuresc aceste frămîntări de conștiință lui Cripps... Vreau să-mi închei misiunea la București, să spun lui Antonescu ce am de spus, să-mi fac datoria pînă la sfîrșit“. În final, a refuzat oferta lui Cripps. În zilele de 6,7 și 8 iulie s-a deplasat pe ruta Rostov-Grodny-Baku-Tiflis-Leninakan, iar la 13 iulie a trecut granița Turciei, a doua zi ajungînd la Istanbul. De aici a plecat la Bucu-

rești, unde, la 1 august, a prezentat guvernului român ultimul său raport, înregistrat sub nr. 59 240.

Evenimentele la care se referă în acest document au mai fost relate de Gafencu și în alte lucrări (Jurnal, Misiunea mea la Moscova. 10 august 1940-22 iunie 1941, ambele rămase în manuscris și cunoscute doar unui cerc restrîns de specialiști). Reproducăm în continuare textul integral al raportului oficial (aflat în Arhiva Ministerului de externe) prin care diplomatul Grigore Gafencu își încheia misiunea sa la Moscova. Din informațiile pe care le deținem, acest text vede pentru prima oară lumina tiparului; completările și explicațiile noastre le-am marcat cu paranteze drepte.

Marian ȘTEFAN

Tin să închei seria rapoartelor pe care le-am trimis din Moscova prin următoarea dare de seamă despre cele ce s-au întîmplat numai deocînd înaintea și după izbucnirea războiului.

V-am informat prin cele din urmă telegrame ale mele despre nervozitatea care s-a răspîndit în cercurile politice și diplomatice din capitala Uniunii Sovietice în cursul lunii iunie. Această tensiune nervoasă nu se bîzua pe nici o informație precisă în afară de știrile din România și din Finlanda despre concentrările de trupe la hotarele rusești. Am motive să cred că nici chiar Ambasada Germaniei [de la Moscova] nu fusese informată cu precizie despre iminența conflictului.

La 20 iunie, pregătisem de mai înainte o masă la legăție pentru contele Schulenburg, dl. Rosso [ambasadorii Germaniei și Italiei la Moscova] și alți diplomați ai puterilor Axei. Din pricina situației care mi se părea foarte încordată, am decumandat această întrunire chiar în dimineața zilei de 20 iunie.

Contele Schulenburg mi-a trimis atunci pe von Tippielskirch ca să mă întrebe dacă hotărîrea mea ar fi fost influențată de vreo știre „alarmantă“ primită din București.

Răspunsul meu negativ a avut darul să liniștească pe d-nii de la Ambasada germană. Am dedus din aceasta că nici ei nu aveau informațiuni precise cu privire la cele ce trebuiau să se îndepline-

Simbătă dimineața, am trimis toate doamnele legațiunii cu cel din urmă avion care a părăsit Moscova la Berlin. În cursul zilei, am distrus arhivele secrete și unele cifruri.

Duminică, 22 iunie, la ora 6 am fost chemat de dl. von Walter de la Ambasada germană, la telefon. Am aflat că trupele germane au trecut hotarele Uniunii Sovietice și că Ambasada germană a primit ordin din Berlin să se îngrijească de soarta noastră.

— Ați primit vreo instrucțiune din București? m-a întrebat dl. von Walter.

— Nici una.

— Atunci cereți numai deocînd, deoarece nu vă putem lua cu noi dacă nu există o notificare făcută de România Uniunii Sovietice cu privire la ruperea legăturilor diplomatice dintre dvs.

Am telegrafiat numai deocînd la București, direct și prin ambasadele Italiei și Franței, pentru a primi lămuriri și instrucțiuni cu privire la atitudinea țării noastre. Am aflat însă că chiar în cursul zilei toate comunicațiile cu țările europene au fost întrerupte. Nu am mai avut prilejul să stabilesc un contact cu Ambasada germană care ne făgăduise să ne aibă în grijă ei, deoarece duminică, la orele 6, toți membrii Ambasadei germane — diplomați, funcționari și auxiliari, în număr de 240 —, au fost închiși la ambasadă și izolați. Nimeni nu a mai putut comunica cu ei.

Legățiunea noastră, ca și

Ambasada Italiei, Legățiunea Finlandei, Legățiunea Ungariei și Legățiunea Slovaciei au fost lăsate libere încă trei zile. Poștile au rămas deschise. Telefonul a funcționat. Am păstrat un contact zilnic cu ambasadorul Italiei. Am strîns pe toți membrii misiunii române, în număr de 17, la legăție, unde au locuit cu mine din ziua războiului pînă în ziua evacuării noastre. Am avut timp să ard toate dosarele secrete și toate cifrurile.

Marți, 24 iunie, la ora 2, după-masă, am primit un telefon de la Kremlin, ca dl. Molotov dorește să mă vadă. La ora 4 fără un sfert am fost primit la Kremlin, cu același ceremonial ca la vizita cea dintîi pe care o făcusem acum un an d-lui Molotov. Un ofițer mă aștepta pe peron; se prezintă, îmi strînge mîna, mă întovărășește pînă în apartamentul de primire. Sînt introdus în biroul cel lung cu ușa deschisă al vicepreședintelui Consiliului Comisarilor Poporului. Molotov vine spre mine, pare obosit, îmi întinde mîna cu un gest simplu și liniștit. Îmi vorbește apoi pe un ton domol, cu îndurerare, cu voce scăzută:

— Aș vrea să știu, domnule ministru, care este situația dintre noi. Trăiam pînă mai ieri în pace. Azi trupele dv. par să se fi asociat la atacul banditesc al nemților împotriva noastră. Aș vrea să știu dacă îmi puteți da, o lămurire în această privință?

— Domnule vicepreședinte, nu am primit nici o informațiune. De altminteri, știu că de două zile legăturile telefonice cu țara mea sînt întrerupte. Îmi închipui că legațiunea dv. din București a trebuit să vă dea lămuririle cunavite.

— Legațiunea noastră nu cunoaște decît faptele: participarea dv. la agresiunea împotriva noastră. Din partea guvernului nu am primit nici o înștiințare, nici o cerere, nici o declarație de război.

— În cazul acesta, trebuie să ne lămurim după faptele pe care le cunoaștem. Aceste fapte implică o rupere a legăturilor diplomatice dintre țările noastre. Sînt convins că membrii Legațiunii sovietice din București vor primi toate înlesnirile pentru a părăsi România. La rîndul nostru, v-ași fi recunoscător dacă ați da dispozițiunile cuvenite ca să ni se remită pașapoartele.

După cîteva clipe de tăcere, dl. Molotov a adăugat: — România nu avea dreptul să rupă pacea cu U.R.S.S. Știți prea bine că după dezlegarea problemei Basarabiei, nu mai aveam nici o pretenție împotriva României. Am declarat în mai multe rînduri, în termeni categorici, că doram o Românie pașnică și independentă. Voința noastră, pe care am dovedit-o prin fapte, era să întărim raporturile dintre noi. Cînd Germania v-a dat așa-zisa garanție [la 30 august 1940, după dictatul de la Viena], am protestat împotriva acestei garanții fiindcă presimțeam că e menită să tulbure raporturile dintre U.R.S.S. și România. Această garanție însemna sfîrșitul independenței dvs. Ați intrat sub dependența Germaniei. Cîteva luni mai tîrziu, ați fost ocupați de fapt [aluzie la intrarea Misiunii militare germane în România, la 10 oct. 1940]. Nu era însă nevoie să vă asociați la agresiunea bandiților împotriva noastră. Sîntem siliți să tragem toate consecințele în urma acestor fapte (Molotov repetă de mai multe ori cuvintele „bandiți” și „banditesc” — de altfel fără nici o

pornire și pe un ton potolit — de cîte ori pomeneste de agresiunea germană).

Răspund că nu mi se cade în aceste clipe și în aceste împrejurări să intru într-o discuție de politică generală. Vîltoarea războinică în care sînt atrase toate popoarele, unul după altul, este atît de uriașă, masele ce își stau față în față, cu interese puternice și vrăjmașe sînt atît de numeroase, încît pare să fie o tristă fatalitate că nici un stat mic sau mare nu poate scăpa de urgia războiului. În ce mă privește, nu pot avea față de evenimențele de azi, pe care istoria le va judeca, decît o atitudine de diplomat, adică de soldat al țării mele. Să-mi fie îngăduit în această calitate să-mi exprim părerea de rău că prin politica lui urmată în timpul din urmă, guvernul sovietic nu a făcut nimic pentru a împiedica între țările noastre durerosul deznodămînt de azi. Prin brutalul ultimatum din anul trecut [din 26-28 iunie 1940; *Magazin istoric*, nr. 6/1990], prin ocuparea Basarabiei, a Bucovinei [de nord] și chiar a unei părți din vechia Moldovă [ținutul Herța] — despre care am avut prilejul să vorbesc d-lui Molotov în mai multe rînduri, prin încălcarea teritoriului nostru, prin actele de forță care au intervenit pe Dunăre chiar în timpul negocierilor pentru stabilirea unei linii de demarcație, Uniunea Sovietică a distrus în România orice simțămînt de siguranță și de încredere și a trezit îndreptățită teamă că însăși ființa statului român este în primejdie. Am căutat atunci un sprijin în altă parte. Nu am fi avut nevoie de acest sprijin și nu l-am fi căutat, dacă nu am fi fost loviți și dacă nu ne-am fi simțit amenințați.

Îmi îngădui să amintesc aceste fapte, fiindcă am avut prilejul ca ministru de externe al țării mele să atrag în mai multe rînduri, prin discursuri și declarații publice, atențiunea guvernului sovietic, față de care România a urmat totdeauna o politică

leală de pace și de bună vecinătate, că: „o Românie independentă în cuprinsul hotarelor ei neatinse este o cheazăie de siguranță pentru Uniunea Sovietică, ca pentru toate statele vecine”.

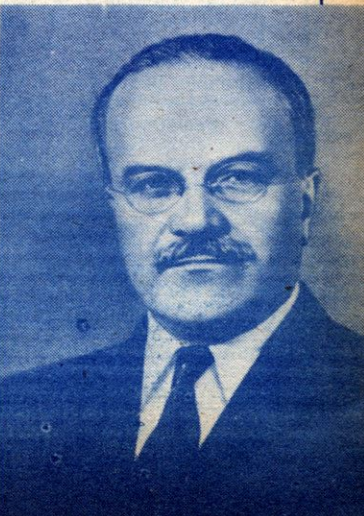
Lovitura cea dintîi, care la zdrcinat temelia unei asemenea Români, cheazăie de siguranță și de pace, acoperire firească și atît de folositoare a unui hotărînt și însemnat al Rusiei, a fost dată, din nenorocire, de guvernul sovietic. Cele ce se întîmplă azi sînt urmările acestei nenorociri care a dus acum la un război între două popoare care niciodată în istoria lor nu au luptat unul împotriva altuia.

Molotov a ascultat în tăcere traducerea interpretului apoi, cu aceeași liniște, cu același glas potolit, puțin mai apăsător dar și căutînd în mai multe rînduri privirea mea, a declarat:

— În ce privește Basarabia, să-mi îngădui să am părerea mea. Cred că s-ar fi putut ajunge la o dezlegare a acestei chestiuni pe altă cale dacă s-ar fi procedat mai din vreme (Molotov nu a vrut

în p. 27: 10 august 1940 — Grigore Galencu (și soția) sosit în misiune diplomatică la Moscova, este întâmpinat de V.N. Barkov (dreapta), șeful protocolului Comisariatului poporului pentru afacerile externe

„Molotov a ascultat în tăcere traducerea interpretului...”

să-mi dea nici o altă lămurire în legătură cu aceste cuvinte. Azi, însă, problema este alta. Vă gândiți la teritorii și nu vă dați seama că este în joc independența și însăși ființa dvs. de stat. Noi nu v-am pus niciodată independența în primejdie. Dimpotrivă, am luptat odăta pentru ea. Am contribuit prin jertfe la crearea statului român independent [aluzie la războiul ruso-român-turc din 1877-1878]. De atunci pînă în zilele de azi v-am asigurat neconținut că sîntem hotărîți să vă respectăm țara și neatinerea. Totuși v-ați supus nemților. V-ați lepădat de independența dvs. V-ați alăturat atacului banditesc. Vă veți căi. Germania a dovedit cu prisosință cit îi pasă de ființa și viața statelor mici. Nu văd ce puteți aștepta și nădăjdui. Chiar în cazul unei victorii germane, pe care o cred și o știu exclusă, sînteți pierduți.

Apoi, sculîndu-se după scaun, se îndreptă spre mine, se înclină ușor și îmi întinde mîna. Ofițeri în uniformă de campanie, deosebit de curtenitori, mă întovărășesc pînă

la porțile Kremlinului.

Miercuri, 25 iunie, porțile legațiunii noastre au fost închise și telefonul tăiat.

Joi, 26 iunie, la ora cinci și jumătate, legațiunea a fost „evacuată”, iar noi am fost porniți spre Miciurinsk.

Cînd am întîlnit, două săptămîni mai tîrziu, la ieșirea din U.R.S.S., pe contele Schulenburg, am aflat de la el cum a decurs cea din urmă întrevvedere a ambasadorului Germaniei cu vicepreședintele Consiliului Comisierilor U.R.S.S.

Sîmbătă, 21 iunie, la ora 6 seara, dl. Schulenburg a fost la Kremlin. Molotov îl chemase pentru a cere lămuriri cu privire la zvonurile despre o iminentă ruptură a raporturilor germano-sovietice. „Nu știu nimic, a răspuns dl. von Schulenburg. Nu am nici o informație și nici o instrucțiune de la Berlin”.

În timpul nopții, instrucțiunile au sosit. A fost primit [în 22 iunie] la ora 6. „Sînt însărcinat să vă înștiințez, a spus ambasadorul d-lui Molotov, că din pricina presiunii de nesuferit a armatelor ru-

sești la hotarele țărilor ocupate de armatele germane, guvernul german a fost nevoit să dea trupelor sale ordine de a începe operațiunile militare”.

„Ne-am dat seama, a răspuns dl. Molotov, orașele Kiev și Minsk au fost bombardate. Înseamnă aceasta războiul?”

Contele Schulenburg, care nu primise instrucțiuni de a face o declarație de război formală, s-a mărginit să repete declarația pe care fusese însărcinat să o facă.

Atitudinea d-lui Molotov, după spusele contelui Schulenburg, a fost ca și în audiența pe care mi-a acordat-o mie, liniștită și îndurată. Comisarul a ținut să mărturisească că după politica de prietenie urmată [de U.R.S.S.] față de Germania, nu se aștepta la un asemenea deznodămînt.

Am crezut de interes istoric să adaug și aceste informații la raportul meu (Arhiva Ministerului afacerilor externe, Fondul nr. 71/1920-1944, U.R.S.S., volumul 95, filele nr. 409-415). ■

PASUL RISCANT...

(Urmare din p. 26)

bați de ce fac asta? Sînt educat în spiritul lui Bismarck, iar el a fost întotdeauna un adversar al războiului cu Rusia...”

Să ne întorcem la nota Pavlov-Dekanozov. Hilger, care a intervenit în discuție, „a declarat că, după părerea lui, trebuie, poate, făcut ceva în sensul contracarării ultimelor declarații ale guvernului sovietic”. Schulenburg a adăugat că această problemă „trebuie dezbătută într-o altă întîlnire a ambilor ambasadori”. Dar această întîlnire nu a mai avut loc...

Ce s-a întîmplat mai departe? În document nu există nici o mențiune nici despre trimiterea raportului, nici despre vreo rezoluție. Totuși, conform relatării lui A.I. Mikoiian, după discuția cu Schulenburg, Dekanozov s-a grăbit să meargă la Molotov.

În aceeași zi, Stalin a convocat pe membrii Biroului politic și, comunicîndu-le semnalele de alarmă ale lui Schulenburg, a declarat: „Socotim că dezinformarea a ajuns pînă la nivelul ambasadorilor”.

Lipsa datei fatale de 22 iunie în raport poate fi explicată astfel: este conformă cu o practică diplomatică, potrivit căreia șeful îi indică subalternului pe ce să pună accentul în întocmirea raportului și despre ce să nu amintească. Este foarte posibil ca Dekanozov să-l fi instruit în sensul de mai sus pe tînrul diplomat Pavlov (26 ani).

La 7 decembrie 1940, el i-a remis lui Molotov traducerea unei scrisori anonime în limba germană, primite de reprezentantul plenipotențiar, în care era clar și pe larg descrisă intenția lui Hitler de a ataca U.R.S.S., în iunie 1941.

La scrisoare, Dekanozov a

anexat aprecierea datelor comunicate de atașatul militar al reprezentanței, Skorniakov, care le găsea total plauzibile. Molotov a scris următoarea rezoluție:

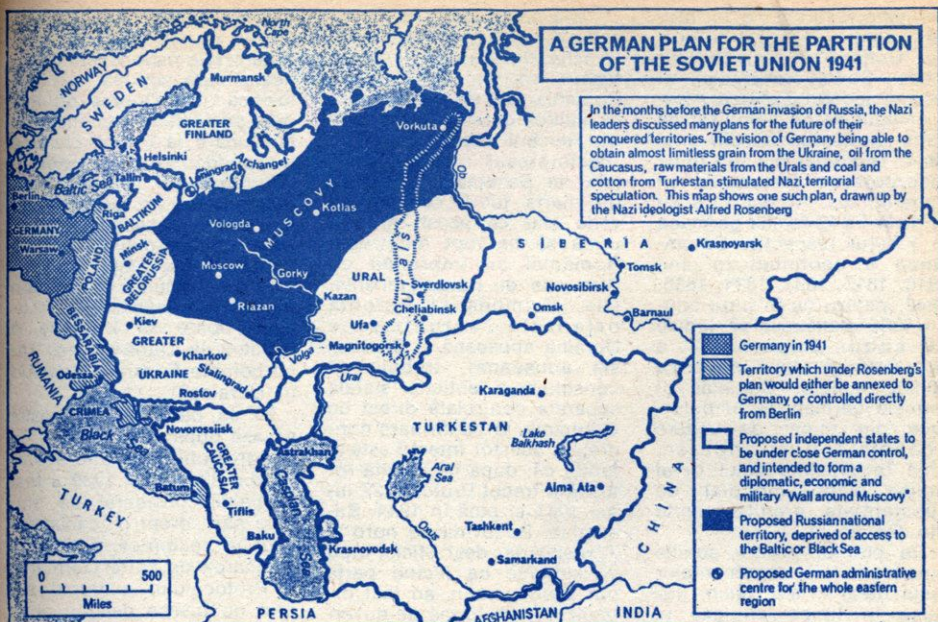
„Tovarășului Stalin, spre informare 24.XII.40. V. Molotov”.

Prin transmiterea acestor documente Dekanozov și-a atras nemulțumirea profundă a fostului său șef, L.P. Beria. În rapoarte către Stalin acesta l-a încondeiat tot timpul pe Dekanozov.

Contele Schulenburg a primit comunicatul de război ca pe o tragedie personală. Întors în Germania, a devenit unul dintre complotiștii din 20 iulie 1944¹ și, la 10 noiembrie același an, a fost executat. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

¹ Magazin istoric, nr. 12/1976.

Iată conținutul explicațiilor americane la această hartă. Sus dreapta: „Un plan german pentru împărțirea Uniunii Sovietice, din 1941

În lunile dinaintea invaziei germane în Rusia, liderii naștiți au discutat numeroase planuri privind viitorul teritoriilor ce urmau să le cucerească. Ideea că Germania avea să poată obține grâu în cantități practic nelimitate din Ucraina, petrol din Caucaz, materii prime din Urali, cărbune și bumbac din Turkestan a stimulat speculațiile teritoriale ale naștilor. Harta de mai sus înfățișează un asemenea plan, trasat de ideologul nazist Alfred Rosenberg.”

Jos, în dreptul siglelor, indicând împărțirea teritoriilor țărilor din răsăritul Europei: „Germania în 1941: Teritoriul care, potrivit planului lui Rosenberg, urma să fie anexat Germaniei sau controlat direct de la Berlin; State propuse să rămână independente, sub controlul strins al Germaniei, și care urmau să alcătuiască un „Zid în jurul Moscovei”, diplomatic, economic și militar; Viitorul teritoriu național rus, lipsit de acces la Baltică sau Marea Neagră; Viitorul centru administrativ german pentru întreaga regiune estică”

Documente necunoscute

BASARABIA ÎN PLANURILE LUI ROSENBERG

Protocolul adițional secret al Pactului Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939 prevedea la punctul 3 următoarele: „În ceea ce privește sud-estul Europei, partea sovietică subliniază interesul U.R.S.S. pentru Basarabia. Partea germană își declară dezinteresul

politic total față de aceste regiuni” (Magazin istoric, nr. 12/1989).

O afirmație care apare cunoșcătorilor relațiilor internaționale foarte stranie. Chiar dacă a fost redactată de partea sovietică iar germanii doar au acceptat-o, ea nu

poate fi decât derutantă.

În realitate, Germania a manifestat totdeauna un interes constant și activ față de Basarabia, mai ales față de Basarabia de sud, de fapt față de întregul litoral nordic al Mării Negre, fie și numai dacă ne gândim la coloniile

germane răsfirate pe tot litoralul pontic, începînd cu nordul Dunării și pînă în Crimeea. Sudul Basarabiei, și anume județul Cetatea Albă, a început să fie colonizat de către germani încă din anul 1814, la numai doi ani după încorporarea Basarabiei în Imperiul rus. Atunci au sosit primele 1 443 familii germane în județul respectiv. Colonizarea a continuat în anii 1816, 1817, 1833, 1834, 1836, 1842, pentru ca în jurul anului 1900 statisticile să indice în sudul Basarabiei o populație germană de circa 50 000 suflete. Coloniile și fermele germane erau puternice din punct de vedere economic, bucurîndu-se, pînă în preajma celui de-al doilea război mondial, de substanțiale credite venite din Germania.

De cînd, printre copiile americane ale documentelor celui de-al III-lea Reich, traduse în limba engleză și aflate la Biblioteca Congresului din Washington, s-a găsit o hartă anexă la planul elaborat de Alfred Rosenberg, unul din principalii ideologi ai Germaniei naziste, cu privire la împărțirea teritorială a Europei de est după invazia asupra U.R.S.S.

Ceea ce șochează studiind această hartă (publicată și de *Izvestia*, din 4 mai 1990) este faptul că, în 1941, cînd România era deja angrenată în politica germană din Răsărit, Reichul nazist uitase de „dezinteresul politic total” față de Basarabia, deoarece din harta lui Rosenberg se vede clar că acest teritoriu urma să fie rupt din trupul României și, împreună cu Bucovina de nord, Transnistria, Crimeea și Polonia orientală (actualmente Ucraina apuseană și Bielorusia apuseană), trebuia să constituie o entitate statală separată controlată direct de Germania. O confirmare concretă a acestor intenții este și faptul că, după ce armata română a trecut Prutul la 22 iunie 1941 și pînă în 1944, Basarabia, Bucovina de nord și Transnistria, deși oficial erau considerate ca făcînd parte din statul român, au fost organizate sub formă de guvernamînte (asemănătoare, cel puțin ca denumire, cu guvernamîntul Varșoviei). În aceste guvernamînte, subordonate oficial Bucureștiului, autoritatea guvernului român era relativă. O dovedește faptul că în guvernamîntele Basarabiei, Bucovinei de nord și Trans-

nistriei funcționau deschis birouri de recrutare ale UPA, organizație naționalistă ucraineană care acționa fățiș sub lozincă „Od Dunaia do Pripeti, samostiina Ucraina” (de la Dunăre la Pripet, Ucraina independentă). Ori autoritățile românești n-ar fi admis niciodată ca pe teritoriul său național să activeze o organizație politico-militară străină care să declare fățiș intențiile sale de a smulge o parte din pămîntul românesc (ce altceva poate să însemne o Ucraină la Dunăre decît încorporarea Basarabiei de sud în Ucraina?).

Ni se pare clară sugestia că așa după cum Tratatul de neagresiune germano-sovietic din 23 august 1939 a fost probabil considerat de ambele părți drept o „cacialma” istorică reciprocă, tot astfel semnarea de către Germania a Protocolului adițional secret nu fusese decît o abilă manevră diplomatică sub care se ascundeau planuri privitoare la o nouă împărțire teritorială a Europei de est, conformă exclusiv intereselor strategice naziste în această parte a continentului. ■

Pavel MOCANU

COPERTELE

①④ Mărturii ale artei și civilizației din țările sud-estului european, între care s-au dezvoltat strînse legături culturale. ① Pandantiv din aur și argint, bătut cu pietre prețioase, din insula Patmos (sec. XVIII), probabil de factură venețiană, aflat în prezent la Muzeul Beraki, din Atena. ④ Fecătură de carte din anul 1755 cu plăcuțe bătute în filigran și incrustații din pietre prețioase, aflată în colecțiile Muzeului bizantin din Istanbul (**Daco-Romania antiqua**, p. 8).

② Veche piesă de cult creștină: giulgiul Sf. Lazăr (detaliu, reprezentînd un cavaler), broderie de la începutul sec. XI executată, probabil, în atelierile arabe din Almeria (Spania) și păstrată în catedrala din Autun (Franța) (**Istoria creștinismului primar**, p. 90).

③ În sec. XIII, triburile mongole, sub conducerea lui Genghis han, au pus bazele unui vast imperiu, din China pînă în Europa răsăriteană. Miniatură persană din cronică la Rașid ad-Din, înfățișîndu-l pe Genghis han primind oaspeți (**Istoria secretă a mongolilor**, p. 93).

PLANSELE

Imagini din secolul trecut din Sibiu, oraș care va împlini 800 ani de la prima sa atestare istorică:

① Poarta Elisabeta (sus, vechea stemă a orașului)

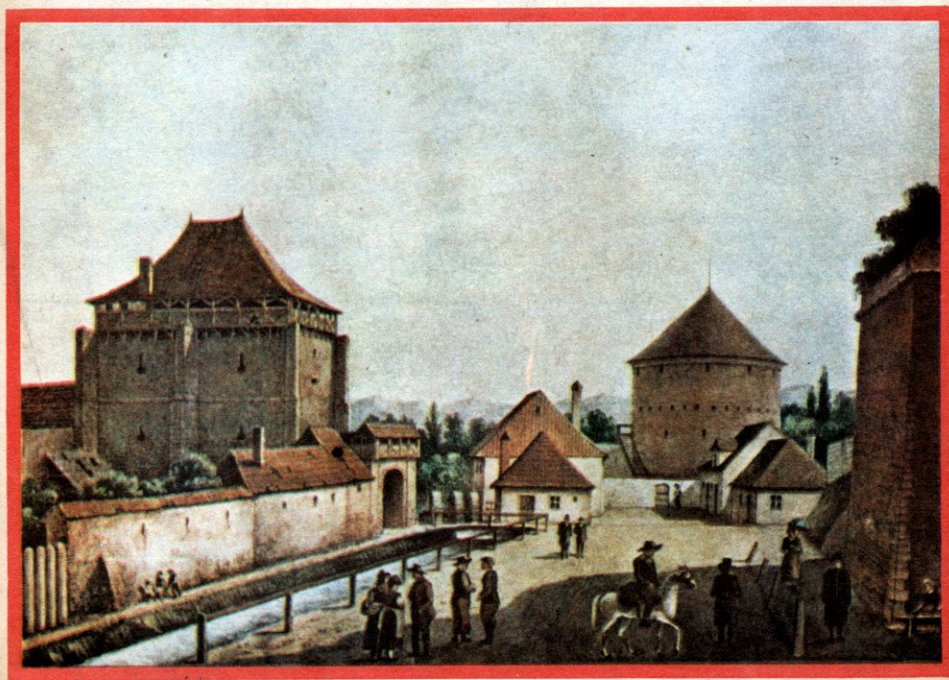
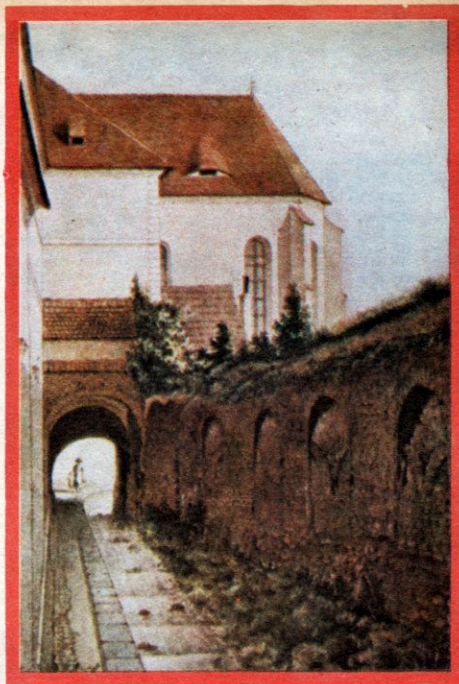
② Poarta Sag (sus, stînga), pasaj lîngă zidul Cetății (sus, dreapta) și poarta Burger (jos)

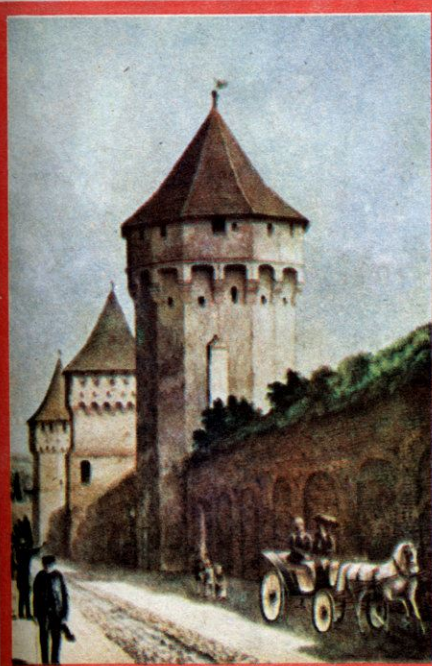
③ Turnul pielarilor (sus) și strada Cetății în două perspective

④ Vedere din oraș, de Heinrich Trenk; imaginile din planșele ① ② ③ sînt realizate de Johann Bobel (**Monumente sibiene—victime ale dictaturii**, p. 18).

Ster = man
stad

ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Se împlinește în acest an, la 22 iunie, o jumătate de veac de la intrarea României în al doilea război mondial. Acest fapt readuce în memoria generațiilor prezente evenimente ce altă dată nu puteau fi evocate din motive asupra cărora nu mai este cazul să insistăm. Motive ce au impus însă, decenii la rând, istoriografiei române (cu excepția unor studii și lucrări apărute în țară în ultimii ani, dar suferind prin tezism excesiv și grave eludări, sau a lucrărilor unor istorici și publiciști români editate în emigrație, și ele serios umbrite de subiectivism sau de insuficiența documentării) o neglijare sau tratare incompletă a implicării României în cel de-al doilea război mondial. Această situație generală nu a ocolit revista noastră. Tocmai din acest motiv, până ce specialiștii vor fi în măsură să cerceteze ansamblul arhivelor de război și pe această bază să elaboreze studiile monografice și lucrările de sinteză atât de necesare și de mult așteptate de publicul pasionat de istorie, Magazin istoric propune cititorilor săi o primă evaluare a campaniei române pe frontul de răsărit, sub forma unei cronologii. (De altfel, o rememorare a multora dintre evenimentele acestei perioade am inițiat-o încă din nr. 4/1990, prin publicarea serialului Iunie 1941-august 1944. Ministrul Elveției la București transmite...). În actualul stadiu al cercetării, cu posibile omisiuni și erori de documentare, sperăm că ea va constitui o invitație adresată specialiștilor pentru urgentarea preocupărilor în acest domeniu. Așa cum este concepută, cronologia urmărește să întregască în mintea cititorilor noștri imaginea globală a participării României la cea de-a doua conflagrație mondială, cu cele două componente inseparabile pe care această participare le-a avut: campania din vest (tratată amplu și repetat în Magazin istoric, nr. 11, 12/1969, 5/1970, 1-6/1980, 1-4/1985, 5/1990) și campania din est.

Cronologia propriu-zisă este precedată de câteva repere politico-militare ale desfășurării războiului în Europa în perioada 1 septembrie 1939-22 iunie 1941, tocmai pentru ca cititorul să poată înțelege mai bine în ce context s-a produs intrarea României în război și ce motivații au stat la baza unei hotărâri atât de grave.

Așadar, iată preliminarile campaniei din est.

1 septembrie 1939: trupele celui de-al treilea Reich invadează Polonia. 3 septembrie: Franța și Marea Britanie declară război Germaniei. 4 septembrie: România adoptă neutralitatea față de forțele beligerante. 5 septembrie: Csáky István, ministrul de externe ungar, declară reprezentantului S.U.A. la Budapesta că „Ungaria nu va face nici o declarație de neutralitate pentru că nu-și poate permite să jignească Germania”; el precizează că dacă relațiile României cu vecinii săi „devin încordate, Ungaria este obligată să acționeze pentru a forța revizuirea în Transilvania”. 6 septembrie: Consiliul de Coroană aprobă neutralitatea României. 14 septembrie: guvernul sovietic înaintează guvernului finlandez o listă cu pretențiile sale teritoriale (modificări de frontieră în favoarea U.R.S.S., închirierea peninsulei Hanko, cedarea insulelor Aaland); atât la Londra cât și la Berlin, instalarea sovieticilor în aceste insule este privită ca un pas spre penetrarea în Scandinavia. 17 septembrie: înaltul comandament sovietic ordonă trupelor „să treacă frontiera și să ia sub apărare viața și

averea populației din Ucraina de vest și Bielorusia de vest”. 21 septembrie: premierul român Armand Călinescu, adversar ferm al nazismului, este asasinat de o echipă de legionari care indeplineau ordinele Berlinului. 27/28 septembrie: este semnat tratatul de prietenie și frontieră germano-sovietic; cea de-a patra împărțire a Poloniei este încheiată. 28 septembrie: este semnat un pact de asistență mutuală sovieto-estonian, în urma căruia trupele sovietice se instalează pe teritoriul acestei republici baltice; acțiuni identice se produc în Letonia (5 octombrie) și Lituania (10 octombrie). 7 octombrie: Berlinul comunică guvernului ungar că poate conta pe sprijinul german în realizarea pretențiilor sale revizioniste; într-o telegramă trimisă Ministerului de externe din Budapesta se arată: „Dacă [România] va păstra neutralitatea, nu va fi supusă nici unui atac rus, nici german. Dacă însă România ar alege o cale împotriva neutralității și Rusia ar ocupa Basarabia, Reichul n-ar interveni, neavînd frontiera comună; el [Reichul] s-ar lăsa în seama Ungariei și Bulgariei, lăsându-le pe acestea să participe la lichidarea României”. 30 noiembrie: în urma refuzului

guvernului finlandez de a satisface cererile Moscovei, trupele sovietice invadează Finlanda (amănunte despre cauzele, desfășurarea și implicațiile acestui conflict, în Magazin istoric, nr. 12/1990). 29 martie 1940: comisarul poporului pentru afacerile externe, V.M. Molotov declară în fața Sovietului Suprem al U.R.S.S.: „Noi nu avem un tratat de neagresiune cu România. Aceasta se datorește unei probleme în litigiu nerezolvate, e problema Basarabiei ce a fost ocupată de România, [ocupație] pe care Uniunea Sovietică n-a recunoscut-o niciodată, dar nici n-a pus vreodată problema pentru a lua Basarabia cu forța militară”. 9 aprilie: Germania atacă Danemarca și Norvegia; în patru ore întreg teritoriul danez este ocupat. 15 aprilie: forțe anglo-franceze debarcă în Norvegia, dar nu pot împiedica ocuparea țării de către germani (trupele franco-engleze fiind evacuate în 3-10 iunie). 10 mai: armata germană invadează Olanda, Belgia și Luxemburg; trupe engleze ocupă Islanda. 15 mai: armata olandeză capitulează. 25 mai: germanii ocupă orașul Calais. 28 mai: armata belgiană capitulează. În condițiile înfringerii previzibile a Aliatilor pe frontul occidental, premierul român Gh. Tătărescu comunică ministrului german la București că, „în interesul dezvoltării relațiilor dintre cele două țări, cit și în interesul lor comun de a apăra pacea în sud-estul Europei prin asigurarea în această regiune a unei colaborări laborioase și fructuoase, România se crede îndreptățită ca odată cu reafirmarea dorinței sale de pace, în cadrul independenței și unității ei naționale, să semnaleze guvernului Reichului tulburarea pe care ar putea s-o provoace în această regiune măsurile militare care au fost luate la frontierele ei”. 2 iunie: guvernul german, răspunzând notei române din 28 mai, arată că este dispus să strângă relațiile cu guvernul român numai în măsura în care acesta va lua în considerare cererile revizioniste ale vecinilor săi. 22 iunie: armistițiul de la Compiègne; Franța rămâne, formal, un stat suveran, dar teritoriul său este împărțit în zona de nord ocupată (circa 2/3 din suprafața țării) și așa-zisa zonă liberă, sub autoritatea guvernului Pétain, de la Vichy. 26 iunie: prima notă ultimativă a guvernului sovietic, prin care România este somată să cedeze Basarabia și Bucovina (pretenție redusă ulterior la nordul acestei provincii). 27 iunie: prin declarația făcută de Manfred von Killinger regelui Carol II, Berlinul sfătuiește guvernul român să cedeze pretențiilor sovietice (parțial stipulate în protocolul secret al Pactului de neagresiune sovieto-german din 23 august

Populația unei localități din Basarabia primește cu bucurie pe ostașii români

Primarul orașului Tiraspol întâmpina pe regele Mihai I

Subunitate de artilerie antiaeriană românească apara un pod peste Nistru

1939): „Colosul rus vă va strivi. În consecință, veți pierde nu numai Basarabia și Bucovina, ci, în mod sigur, ceva mai mult”. 28 iunie: răspunsul guvernului român la cel de al doilea ultimatum primit în noaptea de 27-28 iunie: „Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic” (vezi pe larg derularea evenimentelor legate de cele două note ultimative în Magazin istoric, nr. 6/1990). 15 iulie: scrisoare extrem de dură a lui Hitler către Carol II (Magazin istoric, nr. 9/1990) spre a-l determina să accepte discutarea pretențiilor revizioniste ale Ungariei și Bulgariei față de România. 16-24 august: la Turnu Severin se desfășoară tratative româno-ungare, fără a se ajunge însă la vreun rezultat. 25 august: V.M. Molotov declară ambasadorului Ungariei că U.R.S.S. „consideră intemeiate pretențiile ungare [față de România] și în cursul evenimentelor atitudinea sa va fi favorabilă Ungariei”. 26 august: Ungaria își concentrează armata la granița de est. 27 august: ministrul de externe român este „invitat” de reprezentanții Axei la Viena, pentru a participa la o reuniune cvadripartită germano-italo-ungaro-română. La capătul ei, în 30 august, Germania și Italia impun României cedarea părții de nord a Transilvaniei, care este anexată de Ungaria horthystă (amănunte în Magazin istoric, nr. 8-10/1985). 6 septembrie: regele Carol II abdică în favoarea fiului său Mihai; generalul Ion Antonescu este investit cu puteri depline în conducerea statului (detalii în Magazin istoric, nr. 9/1990). 7 septembrie: tra-

tat de frontieră româno-bulgar în urma căruia județele Durostor și Calliacra sînt incorporate Bulgariei. 27 septembrie: Germania, Italia și Japonia semnează Pactul tripartit, stabilind împărțirea sferelor de influență între cele trei puteri. 12 octombrie: în virtutea „garanțiilor” oferite în 30 august privind noile granițe de după dictatul de la Viena, primele elemente ale trupelor Misiunii militare germane părădind în România. 20 noiembrie: R.A. Butler, subsecretar de stat la Foreign Office, declară în Camera Comunelor că, în urma prezenței trupelor germane în țară, guvernul român „nu mai este în deplinul control al propriei sale țări și al politicii sale externe”. Ungaria aderă la Pactul tripartit. 23 noiembrie: în cursul călătoriei sale la Berlin, generalul Ion Antonescu semnează aderarea României la Pactul tripartit; cu același prilej, declară lui Hitler că nu se poate împăca cu sentința de la Viena și că reîntregirea țării este obiectivul primordial al politicii sale externe. 18 decembrie: Hitler semnează Directiva 21 (Planul „Barbarossa” — atacarea U.R.S.S.), în cadrul căruia sînt trasate misiuni secundare forțelor armate române și finlandeze. 21-23 ianuarie 1941: Ion Antonescu, sprijinit de armată, și avînd asentimentul lui Hitler, reprimă rebeliunea legionară (Magazin istoric, nr. 1/1991). 6 aprilie: Hitler decide invazia Greciei și Iugoslaviei; cu trei zile înainte, I. Antonescu declarase feldmareșalului Walther von Brauchitsch că, dacă Ungaria va trimite trupe în Banatul Sîrbesc, el va declanșa imediat o acțiune militară împotriva acestora. 12 iunie: în cursul întrevederii pe care o are cu Hitler, Antonescu este informat despre proiectatul atac împotriva Uniunii Sovietice.

1941

22 iunie: fără declarație de război și încălcînd Pactul de neagresiune din 23 august 1939 și Tratatul de prietenie și frontieră din 27-28 septembrie același an, Germania începe războiul contra U.R.S.S. Alături de trupele germane sînt angajate în operații și forțe militare ale altor state. La orele 4, trupe române trec Prutul. Efectivul forțelor române aflate în zonele operative încadrate în Grupul de armate general Antonescu se ridică la 371 995 militari, din care 325 685 în componerea Armatelor 3, 4 române, iar 46 310 la dispoziția Marelui Cartier General; în zona de interior a țării se află încă 314 253 militari români. Grupul de armate general Antonescu are în componerea sa și Armata 11 germană, co-

mandată de general-colonel Egon von Schobert.

Ordinul nr. 28, din 22 iunie, al generalului de armată Ion Antonescu precizează misiunea forțelor germano-române aflate sub comanda sa: „I. Ofensiva armatelor germane pe frontul oriental a început în dimineața de 22 iunie. II. Armatele aliate germano-române din România au deocamdată misiunea de a constitui pivotul manevrei strategice și a fixa maximum de forțe inamice. III. În cazul cînd forțele inamice de pe frontul român ar începe retragerea, armatele germano-române le vor urmări cu vigoare în scopul de a dezorganiza manevra de retragere a inamicului și a nimici cît mai multe forțe inamice, înainte ca ele să treacă la est de Nistru; a împiedica insta-

larea inamicului pe Nistru și a trece acest riu odată cu inamicul. La nord de linia Țuțora, Isacova, Mihalewka, Okca vor opera forțele germano-române aflate astăzi sub ordinele Armatei 11 germane, iar la sud de aceasta linie va opera Armata 4 română și Corpul 54 german”. Primul comunicat al Cartierului general al Comandamentului frontului germano-român consemnează: „1. Lupta contra forțelor sovietice a început din munții Bucovinei pînă la Mare în zorii zilei de 22 iunie 1941. 2. Comunicările următoare vor fi date în măsura indicată de necesitatea păstrării secretului operațiunilor”.

23 iunie: forțele sovietice trec în defensivă, executînd doar unele mici incursiuni și trageri de artilerie asupra

unor așezări de pe malul drept al Prutului, cu intensitate mai mare la Galați, Oancea și Falcu. Aviația bombardăa unele orașe românești. La Moscova, V.M. Molotov declară ambasadorului ungar Kristóffy József ca Uniunea Sovietică „nu are nici un fel de obiecțiuni față de realizarea pretențiilor Ungariei în detrimentul României; în această privință nu va avea nici în viitor”.

26 iunie: în ședința Camerei de muncă din Capitală, reprezentanți ai muncitorilor din întreprinderile Wolf, Le Maître, Malaxa, Vulcan, Fichet, SET, STB, UCB, Uzina de gaz și electricitate, Uzinele metalurgice, Voina, ACTA, IOR Pirvan și altele oferă o parte din salariu pentru ajutorarea familiilor muncitorilor mobilizați și pentru înzestrarea armatei.

Trei avioane sovietice execută primul raid asupra Bucureștilor, fără a provoca pagube însemnate; doua dintre ele sînt dăborite de aviația de vînătoare românească. Doua distrugătoare sovietice execută un bombardament asupra Constanței, una din cele doua nave fiind scufundată (vezi articolul din acest număr, în care este relatat evenimentul).

27 iunie: ziarul *Timpu* publică comunicatul Ministerului apărării naționale cu privire la numeroasele cereri venite din partea unor ofițeri și subofițeri activi, de rezervă și chiar în retragere prin care aceștia solicită să fie încadrați în unitățile operative. Armata fiind complet încadrată, ministrul roagă „să nu se mai facă astfel de cereri și aduce la cunoștința generală ca fiecare trebuie să-și facă datoria în sfera sa de activitate, acolo unde se găsește, contribuind astfel mai bine și ușurînd efortul celor de pe front”.

29 iunie: în contextul general al ofensivei Grupului german de armate „Sud” în Ucraina, Hitler îl informează pe Antonescu despre noile intenții ale Wehrmachtului, invitîndu-l, „în interesul unei conduceri unice și energice”,

să accepte eventuala „dorință a feldmareșalului Gerd von Rundstedt privind „angajarea Armatei 11 germane” la flancul sudic al Grupului de armate „Sud”, ceea ce înseamnă scoaterea Armatei 11 germane de sub comanda generalului I. Antonescu. Totodată, Hitler precizează ca „pentru restringerea posibilităților de retragere a inamicului, se pune, poate chiar de la 2 iulie, problema unui atac peste Prut, din spațiul de la est de Botoșani, cu direcția spre nord-est”. Pentru reușita acestui atac, Hitler cere lui Antonescu să pună „sub ordinele armatei generalului Ritter von Schobert diviziile române prevăzute în acest scop”, iar cu celelalte forțe române să execute „o ofensivă care să aibă drept scop siguranța spre sud-est a flancului, ca și protecția României de sud, inclusiv teritoriul petrolifer... Acestei ofensive — protecție a flancului de sud a atacului Armatei 11 — îi va reveni în desfășurarea ei recăpătarea Basarabiei, începînd de la aripa sa stînga”.

30 iunie: organele de informații întocmesc primele sinteze cu privire la starea de spirit a militarilor români, documente din care cităm: „Cu prilejul declarării războiului împotriva U.R.S.S. toți ostașii au arătat un mare entuziasm și dorința de răzbunare. Acțiunile întreprinse pînă în prezent au redovedit calitatea esențială a ostașului român, care din instinct este superior în ofensivă decît în defensivă” (Armata 4); „În rândurile ofițerilor și subofițerilor se observa o stare de îngrijorare și nemulțumire din cauza scumpirii excesive a vieții, precum și din cauza lipsei de pe piață a parte din alimentele de primă necesitate. La acestea se mai adaugă și reținerea din solda a ajutorului acordat ofițerilor și subofițerilor refugiați din Basarabia” (Corpul 3 armată); „Toate nemulțumirile, îngrijorările și frământările de ordin material și moral semnalate în rapoartele informativă anterioare au dispărut

din preocupările tuturor ofițerilor, subofițerilor și ostașilor odată cu declanșarea războiului sfînt” (Corpul 5 armată); „Plata ajutorului familiilor concentraților se face cu întîrziere și produce nemulțumire și da de banuit asupra corectitudinii aparatului administrativ” (Corpul 11 armată); „În general, starea de spirit și morală a armatei este la înălțimea vremurilor pe care le trăiește astăzi neamul nostru întreg” (Corpul 5 teritorial).

În intervalul 22-30 iunie, pierderile înregistrate de marile unități din compunerea Armatelor 3 și 4 se ridică la 442 morți, 659 ranți și 374 dispuși.

2 iulie: trupele române declanșează ofensiva pe întregul front. Armata 3 atacă în Bucovina cu Corpul de munte și aripa stînga a Corpului de cavalerie; Armata 4 execută atacuri demonstrative și realizează trei capete de pod la Coștulenii, la est de Huși și Falcu. Divizia 35 infanterie trece Prutul la ora 15.40, în prezența generalului Antonescu.

4 iulie: în după-amiaza zilei unități ale Armatei 4 trec Prutul și în zonele Cotel Morii-Albița și Falcu-Bogdanesti.

5 iulie: primele unități române intra în Cernăuți. „La Cernăuți — consemnează *Timpu* — filiiile iar drapelul tricolor al stăpînirii românești. Vestea aceasta, răspîndită ca fulgerul, ieri după-amiază, a produs un entuziasm de nedescris în Capitală”.

6 iulie: subliniind ca deviza zilei este refacerea hotarelor țării, Iuliu Maniu precizează, într-o scrisoare către generalul Ion Antonescu: „Astăzi, cînd armata română își varsa singele din abundență, singele ei românesc pentru întregirea patriei și gloria națiunii române, nu pot să intru în polemică cu acela care este chemat să ducă ostirea noastră la izbîndă”.

8 iulie: Armata 4 continuă înaintarea cu trupele de la aripa stînga și de la centru.

9 iulie: regele Mihai I, înso-

tit de șeful Casei Militare și adjutantul de serviciu, sosește dimineața în gara Zorileni, de unde, împreună cu Ion Antonescu și suita sa, pleacă să inspecteze frontul; în zona Falcui, de la un post de observare înaintat, urmărește atacul trupelor române pe înălțimile de la est de Prut; a doua zi trece în Basarabia și inspectează trupele din zona Vărzărești.

10 iulie: Divizia blindată română eliberează Soroca. De aici, marea unitate (singura divizie blindată românească la acea dată) este dirijată spre Bălți.

În Capitală sosesc primii ranți, în spitalele „St. Vincent de Paul” și Filantropia sînt vizitați de către Mihai Antonescu și Maria Antonescu.

12 iulie: în zona Corpului 5 armată, trupele sovietice contraatacă în forță cu tancuri și infanterie, provocind pierderi grele Diviziei 21 infanterie și Diviziei de gardă. Unități din Divizia blindată eliberează localitatea Bălți, iar trupe din Armata 3 ocupă un nou dispozitiv pe Nistru, în zona Româncuți.

13 iulie: din pastorală patriarhului Nicodim: „După ce un an de zile, împreună cu voi toți — am statut și am plîns — durerea și rușinea adusă neamului și țării noastre, durerile și suferințele la care dulcea Bucovina și scumpa Basarabie smulse din trupul țării noastre au fost presupuse de neamul celor fără de Dumnezeu; după ce un an de zile am plîns pe colii rămași pe drumuri, pe femeile batjocorite, pe preoții batjocoriți și izgoniți, ogoarele înțelenite și nimicite, casele părăsite și neîngrijite, bisericile devastate și pingărite, iată «Domnul Puterilor» pe care necontenit — zi și noapte — l-am rugat ca «să nu-și țină pînă la sfîrșit certarea sa», ne-a învrednicit să trăim zilele în care, rasuflînd ușurați de nădejdea marelui bucurii ce se apropie, să ne simțim din nou români, urmașii lui Ștefan și Mihailu, din coapsa Daciei și-a Romei — santinela răsăriteană a creștinătății și a civilizației!”.

14 iulie: Armata 4 declanșează o puternică ofensivă cu marile unități de la aripa stînga, în cooperare cu stînga Armatei 11 germane, pentru eliberarea zonei Cornești-Orhei-Chișinău; concommitent, diviziile de la aripa dreaptă mențin capul de pod situat la est de Falcui și apără Prutul inferior la sud de acest cap de pod.

15 iulie: unități din Divizia 5 infanterie română eliberează localitatea Orhei, iar Divizia 21 infanterie și Divizia de gardă ies din capul de pod de la Țiganca și înaintează spre est; la orele 16.30 Divizia blindată reia înaintarea spre Chișinău.

16 iulie: în urma acțiunii Corpului 3 român și a Corpului 54 german orașul Chișinău este eliberat.

17 iulie: Cartierul general al Comandamentului frontului germano-român comunică: „Cheia strategică a Basarabiei este în mîna noastră. Bătălia pentru cucerirea și curățirea masivului Cornești s-a terminat. Hotînul, Soroca, Orheiul și Chișinăul au fost ocupate!”.

18 iulie: după eliberarea Bucovinei și a celei mai mari părți a Basarabiei, Iuliu Maniu adresează o scrisoare generalului Ion Antonescu, din care reținem: „Opinia publică românească urmărește cu mare înflăcîre acțiunea militară condusă de dv. pentru dezrobirea provinciilor cotoprite de străini și cu o încordată atenție toate măsurile luate în legătură cu această istorică defășurare”. În această scrisoare, liderul național-țărănist abordează problema care domină societatea românească: „pîna la Nistru sau pînă la victoria finală?”. El dă expresie opțiunii ce-l va domina în întreaga perioadă a războiului: „Basarabia și Bucovina s-au unit cu regatul vechi prin voința lor liberă și pe baza principiului autodeterminării popoarelor. Ar fi prea pretențios să credem că continuarea războiului germano-rus ar depinde de colaborarea noastră, precum este nu mai puțin pretențios să procla-

mam noi, România, război sfînt contra Rusiei, pentru organizația ei internă, de stat și socială. Războiul sfînt, militar și politic, să-l prestăm pentru România Mare, în toate provinciile sale. Nu avem nici un soldat român de sacrificat pentru scopuri străine. Trebuie să cruțăm armata noastră pentru scopurile noastre românești, care sunt multe și mari și de tragică actualitate, pentru foarte apropiate vremuri”. În final, Iuliu Maniu arată: „Opinia publică maghiară și conducătorii ei sunt într-un mod semnificativ frămîntați, iar ideea tot mai vînturată de publicistica maghiară și de cercurile lor importante este că spațiul vital al României este la est de Carpați, iar al Ungariei — în partea de vest a Carpaților. Nu-i admisibil ca noi să servim argumente și motive în sprijinul celor ce urmăresc să ne împingă spre răsărit, eliminîndu-ne din cetatea naturală a Transilvaniei, leagănul românismului și, mai ales, nu este admisibil să ne legăm soarta prin războaie de cucerire și agresiune cu Axa”.

19 iulie: „Ziua de ieri, simbată, consemnează *Timpul*, rămîne înscrisă în istoria neamului nostru ca un luminos popas de o clipă, al sîrbătoririi supreme. Hotarele ciuntite acum un an au fost reîntregite de ostașul neîncrîcat al României. După Bucovina, eliberată de sub jugul străin acum două săptămîni, iată că, numai după cîteva zile, cealaltă provincie robită — Basarabia — a revenit la matcă”.

Pierderile înregistrate de armata română de la începutul războiului: 4 271 morți, 12 326 răniți și 6 168 dispăruți.

21 iulie: în vederea desavîrșirii eliberării Basarabiei, Divizia 10 infanterie trece Dunărea, eliberînd localitățile Ismail, Chilia Nouă, Vîlcov, continuînd înaintarea spre Cetatea Albă. Din capul de pod de la Moghilev, marile unități ale Armatei 3 acționează ofensiv spre sud-est, spre a menține legătura cu armatele 11 și 17 germane.

25 iulie: comunicat al Cartierului general al Comandamentului frontului germano-român: „Lupta pentru dezrobirea brazdei românești de la răsărit s-a terminat. Din Carpați și pînă la Mare sistem din nou stăpîni pe hotarele strabune. Lupta pentru asigurarea dezvoltării noastre, pentru salvarea credinței, pentru ordine și pentru civilizație continuă. Trupele germano-române au înaintat adînc dincolo de Nistru”.

Din acest moment, campania pe frontul de răsărit intră într-o nouă fază. Dacă pînă la data respectivă opinia publică, toate forțele politice (cu excepția partidului comunist, care — executor docil al directivelor Cominternului — ceruse încă din primele zile încetarea războiului împotriva U.R.S.S.) își daduseră acordul pentru eliberarea teritoriilor desprinse din trupul țării în urma celor două note ultimative din iunie 1940, considerîndu-se că armata română se păstra în limita îndatoririlor sale fundamentale de aparatoare a integrității teritoriale a patriei, angajarea în continuare a țării în război alături de Germania a determinat imediate atitudini dezaprobatore atît din partea unor personalități și partide politice, cît și din partea unor cadre superioare ale armatei. Poate și din teama față de o astfel de reacție negativă, generalul Ion Antonescu a luat și această gravă hotărîre de unul singur. Consecințele negative ale hotărîrii sale, atît pe plan intern cît și pe plan extern, nu vor întîrzia. Hotărîrea continuării campaniei dincolo de Nistru a fost luată de Antonescu în următoarele împrejurări. La 27 iulie, Hitler i-a trimis o scrisoare în care îl felicita pentru eliberarea Bucovinei și Basarabiei, solicitîndu-i ca trupe române să acționeze la est de Nistru și să preia sub supraveghere teritoriul dintre Nistru și Bug. La 31 iulie, generalul Antonescu a răspuns afirmativ, exprimîndu-și totodată încrederea în „justiția pe care Fuhrerul cancelar Adolf Hitler o va face poporului ro-

mân și drepturilor sale statutare seculare, misiunii sale din Carpați, de la Dunăre și de la Marea Neagră”.

1 august: generalul Ion Antonescu, însoțit de generalul Al. Ioanîțiu — șeful Marelui Cartier General — și de generalul german Arthur Hauffe, șeful misiunii militare germane, sosește la cartierul general al Armatei 4, unde, împreună cu generalul Nicolae Ciupercă, analizează situația operativă a acestei mari unități și stabilește misiunile ei viitoare, așa cum sînt prevăzute în Directiva operativă nr. 30. În conformitate cu dispozițiile acestei directive, Armata 3 română și Armata 11 germană urmează să intre în componența Grupului de armate Kleist. Corpul 54 armată german, trecut în subordinea Marelui Cartier General Român, și Armata 4 română primesc misiunea să infrîngă forțele inamice dintre Bugul inferior și Nistrul inferior, în acest scop urmînd să treacă Nistrul în sectorul dintre Tighina și Vadul lui Vodă.

3 august: Corpul 5 armată română declanșează ofensiva la est de Nistru, cu misiunea de a intercepta comunicațiile de la nord-est și est de Odessa.

6 august: după nici trei luni de la începerea războiului germano-sovietic, Hitler înmînează personal, generalului Antonescu Crucea de Fier în gradul de cavalier, clasele I și II. Divizia blindată română începe ofensiva la est de Nistru pe direcția generală Șipca-Nikolaevka-Catargi.

8 august: începe marea ofensivă a Grupului german de armate „Sud”, în cadrul căreia Armata 3 română primește misiunea să respingă ofensiva sovietică pe Nipru, în aval de Dnepropetrovsk, iar Armata 4 să cucerească orașul-port Odessa.

Referindu-se la contextul în care Armata 4 a început operațiile pentru cucerirea Odesei, generalul Platon Chirnoagă notează: „Trupele ruse apărau un arc de cerc în jurul Odesei împins pînă la localitatea Dalnik și cu flancurile sprijinite pe Marea

Neagră. Poziția rusă, bine camuflată și puternic apărată cu mult armament de infanterie, mortiere și artilerie. Fotografii aeriene însă, în scurtul timp de care dispuseseră, nu descoperiseră decît în parte aceste organizații, așa încît puse pe hartă apărea un sistem de poziție fără continuitate și destul de ușor de pătruns. Germanii oferiseră chiar de la început ajutorul lor în aviație și trupe specializate, dar generalul Antonescu, sprijinit de informațiile incomplete pe care le avea despre organizarea apărării Odesei de către ruși, a considerat că Armata 4 română ar putea cuceri singură Odessa și a refuzat propunerea germană. Cînd însă, la 14 august, s-a luat contactul cu poziția din jurul Odesei și după patru zile s-a executat primul atac puternic, s-a constatat că în fața trupelor române se află o poziție astfel organizată încît pentru cucerirea ei trebuiau folosite mijloace și metode pentru războiul de poziție, aviație de bombardament și care de luptă. Noi nu aveam aceste mijloace”.

9 august: vicepreședintele Consiliului de Miniștri și ministrul de externe, Mihai Antonescu, acordă o audiență ministrului german la București, Manfred von Killinger, în cursul căreia, referindu-se la „jocul” Reichului care caută să cointerezeze România în anexarea unor teritorii în răsărit, ca o compensație pentru Transilvania de nord, declară diplomatului german (conform notei de conversație): „Am insistat în special că România nu renunță la drepturile sale asupra Transilvaniei... În arcul carpatic ne-am născut și aici vom muri, luptînd pentru restabilirea drepturilor noastre alături de oricine sau împotriva oricui. Ar fi un act de trădare națională dacă am crede că drepturile Ardealului pot să facă obiect de compensație, cu atît mai mult cu cît linia etică permanentă a generalului Antonescu și punctul de vedere al guvernului său sînt că tirguri in-

ternaționale pe drepturi istorice și vitale ale unui neam nu se pot face".

10 august: în trenul „Patricia”, în prezența lui I. Antonescu, se desfășoară o analiză a situației strategice în care acționează trupele române și, pentru prima oară, se vorbește despre o dezagajare treptată a forțelor românești din războiul antisovietic, luându-se măsuri de mare importanță: „tot ce nu intră în dispozitiv spre Odessa se demobilizează”; „demobilizarea se va face pe rând — în prima tranșă, diviziile 35, 21, 1 grăniceri și 4; în a doua tranșă, diviziile de gardă și blindată”.

14 august: Hitler se adresează din nou lui Antonescu în vederea unui „schimb de păreri asupra conducerii viitoare a operațiilor”. El solicită, ca deosebit de „prețioasă”, „participarea unităților române rapide — Corpul de cavalerie, Brigada mecanizată și Corpul vinătorilor de munte — la operațiile viitoare la răsărit de Nipru”. Pentru degrevarea forțelor germane de misiuni mai puțin importante, Hitler propune ca siguranța teritoriului dintre Nistru și Nipru (paza depozitelor, stabilimentelor industriale, lucrărilor de artă, a comunicațiilor feroviare etc.) să fie făcută de români.

Trope române iau contact cu poziția fortificată din jurul Odesei. Sovieticii opun rezistență puternică.

21 august: „Pentru serviciile aduse patriei și tronului pe cimpul de bătaie în conducerea războiului nostru pentru dezrobirea hotarelor de răsărit — se arată în Decretul regal nr. 2 352 — generalul de armată Ion Antonescu, conducătorul statului român și comandantul de capetenie al armatei, se înalță, pe ziua de 22 august 1941, la demnitatea de mareșal al României”. În aceeași zi, prin Decretul nr. 2 352 bis, generalul Ion Antonescu este distins cu Ordinul militar „Mihai Viteazul” clasa I.

Divizia blindată începe marșul spre țară.

23 august: Comunicatul nr.

7 al Cartierului general al Comandamentului frontului germano-român: „Cel mai mare oraș din sudul Rusiei este complet și strins încercuit de trupele noastre. După lupte foarte grele, uneori extrem de singeroase, principală rezistență inamică în cimp deschis a fost înfrântă. Sîntem peste tot la 15 km de Odessa”.

1 septembrie: pierderile înregistrate în această zi: 660 morți, 2 271 răniți și 591 dispa-ruți.

9 septembrie: ministrul ungar la București, Nagy László, despre starea de spirit a poporului român: „Opinia publică cere deja în mod deschis retragerea armatei române de pe frontul de răsărit, căci trebuie să fie ferită de noi vărsări de sînge, iar forțele trebuie pastrate pentru recucerirea Transilvaniei. Acest punct de vedere este susținut deschis îndeosebi de către Maniu și ardelenii din jurul său; dar faptul că Antonescu — cu siguranță ca urmare a presiunii germane — nu este de aceeași părere și se menține pe poziția continuării luptei, reiese din proclamația adresată de Antonescu către poporul român la 5 septembrie... Credința în victoria germană s-a clintit și, după cît se pare, Antonescu a luat deja măsuri de asigurare în cazul în care armatele germane nu obțin victoria”.

10 septembrie: pentru a da timp unor unități de întărire germane (2 batalioane de asalt, 4 batalioane de pionieri și 3 divizioane de artilerie grea) să sosească în zonă, mareșalul Antonescu hotărăște reluarea ofensivei Armatei 4 împotriva Odesei, cu misiunea de a surprinde ieșindul frontului inamic de la vest de Dalnik și să pună stăpînire pe înălțimile de la vest de Guliacovo și Dalnik, iar apoi să rupă frontul între Guliacovo și Dalnik și între Dalnik și Tatarca, pentru a cuceri pozițiile situate la nord de Iacul Suhaj.

12 septembrie: mareșalul Antonescu răspunde scrisorii unor refugiați ardeleni: „Nici o brazdă românească nu se

uită. Nici o umilire nu rămîne nerăzbunată. Jertfele pentru Odessa nu sînt numai pentru granița răsăriteană, ci pentru împlinirea tuturor drepturilor și năzuințelor neamului”.

Efectivele aflate în compunerea Armatei 3, Armatei 4 și Marelui Cartier General se ridică la 491 062 militari, din care 2 416 (M.C.G.), 74 700 (Armata 3) și 413 946 (Armata 4).

Pierderile în ziua de 12 septembrie: 714 morți, 2 208 răniți, 542 dispa-ruți.

21 septembrie: datorită pierderilor înregistrate în timpul asaltului pozițiilor din fața Odesei, ofensiva forțelor române este oprită momentan.

26 septembrie: situația efectivelor marilor unități ale Armatei 4, la trei zile după oprirea ofensivei împotriva Odesei, este următoarea: Divizia 1 gardă 55%, Divizia 1 grăniceri 70%, Divizia 3 infanterie 47%, Divizia 5 infanterie 63%, Divizia 6 infanterie 91%, Divizia 7 infanterie 100%, Divizia 21 infanterie 87%, Divizia 14 infanterie 66%, Divizia 8 infanterie 70%, Divizia 11 infanterie 50%, Divizia 15 infanterie 80%, Brigada 1 cavalerie 72,5%, Brigada 7 cavalerie 100% și Brigada 9 cavalerie 62,5%.

22 septembrie: pierderile înregistrate în această zi: 474 morți, 1 495 răniți, 1 247 dispa-ruți.

30 septembrie: acerbele înclăstări din fața Odesei ca și cele din stepa Niprului desfășurate în luna septembrie provocaseră grele pierderi în rîndul luptătorilor români: 8 911 morți, 31 779 răniți și 6 083 dispa-ruți.

1 octombrie: Decret-lege asupra regimului muncii în timp de război; stabilește durata zilei de lucru în întreprinderile industriale cu flux continuu (trei schimburi): 8 ore pe zi sau 56 ore săptămînal, iar pentru întreprinderile nemilitarizate 10 ore pe zi. În funcție de necesități, comandanții militari de pe lîngă întreprinderile militarizate, îndrumătorii militari și directorii întreprinderilor militare, de acord cu inspectorii de

munca de la întreprinderile nemilitarizate, pot acorda, pe timp de cel mult trei luni, autorizație de depășire a duratei zilei de muncă până la maximum 12 ore pe zi. Sînt considerate crime de sabotaj, pedepsite cu temnița grea de la 5 la 20 ani, următoarele infracțiuni: încetarea lucrului, individuală sau colectivă, fără încuviințarea prealabilă a comandanților militari sau a inspectorilor de muncă, distrugerea, deteriorarea, sustragerea, falsificarea, manipularea sau manevrări frauduloase sau fără calitate a mașinilor, a instalațiilor, a instrumentelor de lucru, materialelor, mărfurilor și produselor, total sau parțial, fie de către salariați, fie de către patroni.

12-14 octombrie: după aproape două săptămîni de ofensivă neîntreruptă, Armata 3 română atinge litoralul Mării de Azov între Mariupol și Saporoka; trupele sale trec în apărare.

16 octombrie: sînt lichidate ultimele rezistențe sovietice din Odessa.

17 octombrie: Armata 4 română, avînd în componență Corpurile 2 și 6 armată, primește ca misiune paza teritoriului dintre Nistru și Nipru și a litoralului Mării Negre între cele două fluviu.

Încep deplasarea spre țară: comandamentul și trupele Corpului 1 armată, Corpul 4 (cu diviziile 7,8 și 14 infanterie), iar corpurile 5 și 11 sînt și ele retrase de pe front.

18 octombrie: sînt declanșate operațiile pentru cucerirea Peninsulei Crimeea („portavionul” lui Stalin) de unde puteau decola bombardiere pentru a efectua atacuri asupra regiunii petrolifere și a orașelor din partea de est a României.

5 noiembrie: mareșalul Antonescu emite Decretul-lege nr. 3 052 prin care, așa cum preciza art. 1, „Națiunea română este chemată în Aduarea Obștească Plebiscitară, duminică, 9 noiembrie 1941, pentru a-și exprima aprobarea sau dezaprobarea asupra guvernării dezrobitoare a mareșalului Antonescu, de la 6 septembrie 1940, și să ex-

prime încrederea ca mareșalul Antonescu să procedeze la reforma națională a statului și la apărarea drepturilor neamului”. Cu excepția evreilor, între 9 și 12 noiembrie, toți cetățenii români care aveau împliniți 21 de ani, sînt „obligați să ia parte la vot” exprimîndu-și opțiunea prin DA sau NU. Art. 7 prevede: „Nici o manifestare prin adunări, discursuri sau alte acte pentru a exprima aprobare sau dezaprobare, propagandă pentru sau contra, nu este admisă”. Nerespectarea acestei dispoziții atrage pedeapsa cu 5 ani temnița grea.

13 noiembrie: se încheie readucerea în garnizoanele de pace a diviziilor Armatei 4; comandamentul acestei mari unități este reînstatat la Iași.

17 noiembrie: Departamentul de Stat al S.U.A., este în posesia unei informații provenind din București, conform căreia mareșalul Antonescu a declarat în cercuri apropiate Legației S.U.A. că „Germania va pierde războiul, dar, în ciuda acestui fapt, este nevoit să urmeze calea colaborării. Nu este altă cale de urmat”.

19 noiembrie: ministrul german la București, Manfred von Killinger, declară gazetarilor germani din capitala României: „Știu că pătura conducătoare și burghezia română sînt împotriva noastră. Dacă ar fi după mine „aș turna gaz peste toată burghezia românească”. Dar noi avem interesul ca mareșalul să fie întărit și de aceea trebuie să-l lasăm să facă ce crede. De altfel, eu nu am părere bună despre oamenii politici români, în general”.

20 noiembrie: rezultatul definitiv al plebiscitului: 3 481 311 voturi DA; 74 voturi NU.

26 noiembrie: în convorbirea pe care o are la Berlin cu Hermann Göring, Mihai Antonescu arată că „granița din 1940, granița arbitrajului de la Viena, este intolerabilă. Că ea a fost o graniță pe care Germania și Italia o puteau justifica atunci cînd urmau să bareze o invazie rusă și să-și asigure stăpînirea pe-

trolului, dar ea rămîne o gravă injustiție, mai ales acum cînd aceste împrejurări au trecut. Că 1 400 000 de români, în Transilvania de nord sînt supuși unui regim de teroare, de nedreptăți grave. Că românii sînt amenințați în modul cel mai barbar în însăși existența lor fizică, prin acte de sălbăticie, prin condamnațiuni grave și atrocități”. A doua zi, cu ocazia recepției date de Hitler, Göring declară lui Mihai Antonescu: „Coridorul Transilvaniei trebuie să dispară. Convin că nu este o graniță. Aveți încredere și răbdare”.

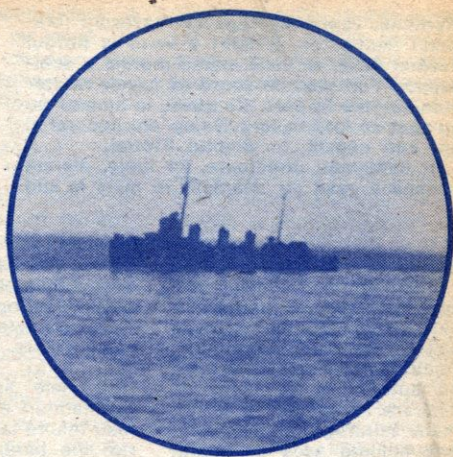
19 decembrie: opunîndu-se continuării războiului dincolo de Nistru, I. Maniu și C.I.C. Brătianu adresează un memoriu lui Antonescu, declarînd că „războiul actual nu poate fi popular dacă este împins prea mult în afara hotarelor țării”. ■

(Va urma)

**Cronologie întocmită de:
Alesandru DUȚU,
Mihai RETEGAN,
Marian ȘTEFAN**

După cum știți, revista noastră s-a văzut în situația de a publica, începînd cu nr. 2 din acest an, **reclamă**. O facem pentru a nu fi obligați să sporim cu mult prețul de vînzare al revistei atît de cerută și așteptată de cititorii din țară și străinătate. Oferim astfel posibilitatea celor interesați - firme, organizații, asociații, întreprinzători particulari etc. - de a se prezenta unui larg public, din țară și din străinătate, cu produsele lor, cu realizările și inițiativele lor și, bineînțeles, cu semnificative pagini din cronica lor. Deci, nu uitați: Reclama prin intermediul revistei noastre vă garantează:

**Promptitudinea Eficiența
Largă Difuzare!**

Constanța, 26 iunie 1941

ATAAC DIN LARG

NICULAE KOSLINSKI

22 iunie 1941 fusese o zi de duminică. Ne plimbaser liniștiți după-amiază prin oraș, ca în orice altă duminică de pace. Cu aproape o lună în urmă, elev fiind la Școala Navală, fusesem ambarcat pe distrugătorul „Mărăști”, împreună cu 11 colegi; ceilalți ajunseseră și ei pe alte nave mai mari ale Forței Navale Maritime. Portul era gol. Numai navele noastre militare, cu pitura (vopsea) lor cenușie, se vedeau dispuse la diferite dane; vasele comerciale fuseseră trimise în porturi bulgărești; doar un mic tanc sub pavilion panamez aștepta în radă încheierea formalităților de plecare. La începutul după-amiezei, „Mărăști” se mutase de la digul mare la Dana 31, lângă portul de petrol.

După căderea nopții, pe neașteptate însă se dezlănțuise tirul tunurilor antiaeriene. Se trăsese din tot portul într-un avion, poate în recunoaștere, dar pe care prea puțini spuneau că îl auziseră și îl văzuseră...

Dimineața următoare, m-am trezit sub impresia unui zgomot. Am ieșit repede pe punte și aici, între 6 și 7 dimineața, am trăit

războiul adevărat, sau cum se mai spune am primit „botezul focului”. Începuse bombardamentul aerian și navele noastre militare erau un obiectiv principal. Am zărit la început 5 avioane, apoi au venit altele, de peste dig: 8, încă 3, iar 3 și pe urmă 4. Au venit și bombe: făceau un urui puternic înainte de a exploda, ridicând în aer trimbe uriașe de fum, pământ și țândări, iar cele care cădeau în bazinele portuare — jerbe mari de apă. Toți eram pe punte, privind fără să gindim cât de mare era pericolul, deși uneori simțeam chiar și suflul exploziilor. Era înția dată când ne aflam sub un bombardament aerian real, așa cum erau cele despre care citisem până atunci în comunicatele militare germane sau britanice din cel de-al doilea război mondial.

„Botezul focului” a durat o oră. Nici o navă nu a fost lovită; se înregistraseră însă câțiva răniți pe canoniera „Stihi” și pe distrugătorul „Regina Maria”, de la schijele unei bombe căzute pe magazia unde fuseseră depozitate minele. Îndată după bombardament, șeful de stat major al Forței Navale

Maritime, căpitanul Popescu Deveselu (Magazin istoric, nr. 8/1985) a venit la bordul fiecei nave, să vadă starea morală a echipajelor. Toți erau de acord că navele nu trebuie să stea în port. Ca atare, la amiază au început să iasă în larg. Seara am ancorat și noi sub coastă, în dreptul Eforiei.

În dimineața următoare, 24 iunie, alarma aeriană a găsit pe „Mărăști” în marș la sud

de Constanța; am efectuat patrulaje pînă în 25 iunie la amiază, cînd ne-am întors în port, îndreptîndu-ne spre Dana 31, exact în clipa în care sirenele dădeau o nouă alarmă. Atacul a trecut repede și fără urmări deosebite. Seara am ieșit din nou în mare și am ancorat pentru noapte sub coastă la Agigea, unde a venit și distrugătorul „Regina Maria”...

Față în față

Odată împlinit idealul unității naționale și statale în 1918, România nu mai avea nici o revendicare teritorială. Doctrina forțelor sale armate nu putea fi decît aceea de păstrare și apărare a teritoriului reîntregit al țării. Marina militară avea de apărut 225 de mile de litoral maritim și 626 km graniță fluvială, cifre modificate în septembrie 1940: 118 mile maritime și 655 km fluviali. Flota de Dunăre devenise într-adevăr, între cele două războaie mondiale, cea mai puternică forță fluvială din lume, cu 7 monitoare cuirasate și 7 vedete de siguranță, dar flota de mare, creată îndeosebi prin realizarea programului naval din 1914, nu fusese înzestrată cu nave mai mari de tipul distrugător (circa 1 500 tone). Marina militară română rămăsese în 1939, ca și cea poloneză sau iugoslavă, o marină de rangul IV (considerînd de rangul I cele șase principale puteri maritime — Anglia, S.U.A., Japonia, Franța, Italia și Germania —, de rangul II marinele posedînd nave mari de luptă — cuirasate — și de rangul III pe acelea care aveau în dotare crucișătoare sau cuirasate pază coastă).

Cei aproape doi ani scurși între 1 septembrie 1939 și 22 iunie 1941, data începerii ostilităților și în Marea Neagră, arătasera necesitatea apărării bazelor navale, atît împotriva atacurilor pe mare, cît și a celor aeriene. Între 15 și 19 iunie 1941, Forța Navală Maritimă instalase în largul Constanței, la marginea apelor teritoriale (cca. 12 mile), un important baraj de mine, desfășurat între cap Midia și Tuzla, cu „pase” (accese) de intrare spre zona portului pe

la Midia (mai îngustă) și pe la Tuzla (mai largă). Minele, circa 1 000, erau de tip marin clasic, fabricate la Reșița după un patent al casei engleze Vikings. Un șir de mine mai mici, de protecție (așa-zisele „spring buoys” — geamanduri explozive), ocroteau înspre larg cele două șiruri ale barajului propriu-zis împotriva unor eventuale încercări de dragaj. Acoperirea barajului cu foc de la coastă era asigurată în partea lui de nord de o baterie de artilerie grea germană de 170 mm, montată pe calea ferată Constanța-Mamaia, iar în partea lui de sud și, parțial, în secțiunea centrală, de bateria grea germană de 280 mm, denumită Tirpitz, aflată la sud de Constanța, în punctul de coastă Viile Noi. Era vorba bineînțeles de tunuri navale, care fuseseră destinate unor nave mari de luptă din primul război mondial și acum erau utilizate ca artilerie de coastă. Bateria folosea o bază largă de observare: sud Constanța-Mamaia, cu postul de comandă pe acoperișul hotelului Carlton din Constanța. Pentru apărarea zonei centale din interiorul barajului, fuseseră instalată o baterie românească de 152 mm la Tataia.

Tot la Constanța, în port, era bazată și Forța Navală Maritimă românească, cuprinzînd patru distrugătoare (două mai noi, două mai vechi), trei torpiloare (vechi, provenind din marina austro-ungară), trei canoniere dragoare (venite din marina franceză, în 1920), un grup submarin cu o navă bază, un submarin și trei vedete torpiloare noi tip Vosper englezești și noul puitor de mine „Amiral Murgescu”, prima navă militară construită în in-

tregime de șantierelor românești. Ca nave auxiliare existau două crucișătoare pui-toare de mine, foste vase de pasageri SMR, dar care fuseseră folosite și în primul război mondial de flota rusă aliată tot ca crucișătoare auxiliare. La acestea se adăugau cele patru remorchere de dragaj magnetic sosite în iunie pe Dunăre din Germania și o Flotilă de hidroaviație, bazată pe Siut Ghioi (Mamaia), destinată zborurilor de supraveghere în larg a litoralului.

Apărarea antiaeriană românească a portului era destul de redusă, cu o singură baterie de 76 mm, cu o bătaie pînă la 6 000 m, instalată deasupra portului; celelalte guri de foc antiaeriene de pe nave și din port erau mai toate automate sau semiautomate, dar de calibru mic: 37, 30 și 13,2 mm. Din acest motiv, la Mamaia Sat fuseseră aduse și două escadrile de avioane de vînătoare, una românească (nr. 53) și alta germană.

De partea cealaltă a mării, la circa 200 mile de Constanța, se găsea Sevastopolul, principala bază a flotei sovietice din Marea Neagră. „Cernomorții Flot” (Flota Mării Negre) avea o tradiție lungă și glorioasă de luptă, cu experiența operațiilor desfășurate în Marea Neagră în timpul primului război mondial, și, mai ales, poseda o tărie impresionantă, cu cele mai multe dintre nave construite în anii imediat premergători lui 1941: un cuirasat de 23 000 tone, modernizat, două crucișătoare grele noi, de 8 000 de tone, trei crucișătoare mai vechi modernizate, un crucișător școală, trei distrugătoare mari (sau lidere), opt distrugătoare, 47

submarine, 84 vedete, corpi-
loare și motocanoniere, 625
avioane (Brigada 63 navală).
Cu o asemenea dotare, stăpî-
nirea Mării Negre nu-i putea
fi contestată flotei sovietice.
Și totuși...

Odată cu începerea ostili-
tăților, marina sovietică a în-
ceput minarea acceselor
principalelor sale porturi: Se-
vastopol, Odessa, Novorosi-
isk. Apoi, între 23 și 25 iunie,
distrugătorul lider „Harkov”,
împreună cu alte două distrugă-
toare, au explorat apele
Insulei Șerpilor, dar semna-
lările care determinaseră
aceste patrulări s-au dovedit
eronate.

Concomitent, aviația sovie-
tică declanșase atacurile asu-
pra Constanței. Primul bom-
bardament avusese loc în 23
iunie, între ora 6 și 7 dimi-
neață. În ziua de 24, atacul
aviației sovietice s-a produs
la ora 6. Navele noastre erau
mai toate în mare. A urmat o
inegală luptă aeriană între
modelele aparate Hurri-
cane, I.A.R.-80 și Messer-
schmidt-109, de la Mamaia
Sat, construite în ultimii ani
ai deceniului '30, și bombar-
dierile sovietice Rata, reali-
zate în primii ani ai aceluiași
deceniu. Atacul vînătorilor
le-a împrăștiat repede. Unul
sau două bombardiere au
fost doborîte de antiaeriana
puitorului de mine „Mur-
gescu”, un altul de distrugă-
torul „Mărăști”. La încetarea
atacului, din cele 24 bombar-
diere, 15 fuseseră doborîte.
Cîțiva aviatori sovietici lansați
cu parașuta au fost salvați.

La 25 iunie, către amiază,
alte două bombardiere
ușoare au aruncat bombe în
zona silozurilor, dar cele ve-
nite mai tîrziu au suferit din
nou pierderi grele provocate
de aviația de vînătoare. Infe-
rioritatea aviației sale a im-
pus atunci comandamentului
sovietic alte mijloace de atac.

În lumina slabă a zorilor

În seara de 25 iunie, co-
mandamentul Flotei Mării
Negre a inițiat o operație mai

amplă de bombardare a
Constanței de pe mare. O
grupare navală de atac, sub
conducerea căpitanului de
rangul II M.F. Romanov, cu-
prinzînd marile distrugătoare
„Harkov” și „Moskva” (am-
bele de 2 895 tone și înar-
mate cu cîte cinci tunuri de
130 mm și 9 tuburi lanstor-
pile), comandate de P.A. Mel-
nikov și, respectiv, A.B.
Tyhov, a părăsit Sevastopolul
la ora 19.15 (ora Constanței),
urmată după două ore și ju-
mătate de o grupare de spri-
jin sub comanda contraami-
ralului T.A. Novikov. Această
a doua grupare era formată
din cruciătorul greu „Voroși-
lov” (8 000 tone) și distrugă-
toarele „Soobrazitelni” și
„Smîșlenii”. Atacul urma să
se declanșeze prin surprin-
dere la 4 dimineață, simultan
cu un bombardament aerian
de diversiune executat de
Brigada 63 aviație navală.

Gruparea de atac s-a în-
dreptat inițial spre Odessa,
schimbîndu-și apoi direcția în
cursul nopții. Apropiindu-se
de Constanța, la ora 13.42,
navele și-au lăsat la apă apa-

ratele paravan contra mine-
lor. După cîteva minute,
draga din dreapta lui „Har-
kov”, care mergea în cap, a
explodat o mină (probabil
una din cele de protecție). La
ora 4.00, conform planului,
gruparea a luat drumul tactic
hotărît dinainte și timp de 10
minute a tras 350 lovituri cu
tunurile de 130 mm la dis-
tanțe mergînd pînă la 24 000
metri.

În lumina slabă a zorilor,
soarele nefiind încă răsărit,
coasta apărea ca o linie
groasă neagră. O salvă (sau
mai multe) a căzut în bazinul
mare al portului, celelalte
însă au fost trase asupra
unor obiective mai bine vizi-
bile, gara Pallas, rezervoarele
de petrol, fiind lovit și un tren
cu muniție care a luat foc.

La sud de Constanța, în
dreptul coastei mai înalte
dinspre Agigea, stătuseră
noaptea la ancoră distrugă-
toarele românești „Regina
Maria” (căpitan comandor
Paul Diaconescu) și „Mă-
răști” (căpitan comandor Eu-
gen Deleanu). Puțin după ri-
dicarea ancorelor, ele au ob-

În p. 41: distrugătoarele românești „Regina Maria” și „Mărăști”

Constanța, 26 iunie 1941: grup de marinari sovietici prizonieri, de pe
distrugătorul „Moskva”

servat la orizont siluetele unor nave, dar au crezut că sînt celelalte două distrugătoare românești, „Ferdinand” și „Mărășești”, care își aveau locul de staționare pentru noaptea înspre Midia. Apoi, lămurindu-se că aveau în fața lor inamicul, au deschis focul.

Autorul, cum am amintit, fiind ambarcat pe „Mărășești”, a consemnat în jurnalul personal de bord, document ce trebuia întocmit zilnic în cadrul temelor de instrucție: „...Navele rusești sînt mai mari și mai puternice; văd trăgînd tunurile lor de 130 mm cu maximă înclinare. Dar nu în noi, pe care nu ne văd sub coasta înaltă de la Agigea, ci undeva înspre uscat... Două bubuituri în același timp, foarte apropiate și foarte puternice, mă fac o clipă să cred că au explodat proiectilele dușmane. Dar sînt tunurile noastre, care deschid focul la o depărtare ce a scăzut de la 14 000 metri la 11 400. Trage și «Regina Maria». Dintr-un început nu văd jerbe, mai tîrziu deosebesc vreo trei departe în pupa lor, fără a ști dacă vin de la noi sau de la coastă...”

Directorul de tir de pe „Mărășești” era un ofițer cu experiență, căpitanul Ion Tocineanu, care avea să fie și profesor de trageri. Tirul se reglează repede. Și-a dat seama că prima salvă, căzută, lateral, era și scurtă și a făcut o dublă corecție. A treia salvă a fost încadrantă.

Constatînd că sînt înconjurate de lovituri de calibrul mediu — pe care le atribuie unor baterii de coastă —, navele rusești au încetat tirul, au întors aproape simultan și s-au îndepărtat, lăsînd perdele de ceață artificială. Abia atunci au zărit distrugătoarele românești de la Agigea, dar după ieșirea din ceață artificială, în timp ce se îndreptau spre larg, în apropierea lor au început să cadă loviturile bateriei germane Tirpitz de 280 mm. Navele sovietice au schimbat direcția spre a ieși din bătaie și, în această împrejurare, „Moskva” s-a scufundat, rupt în două de o

explozie extrem de puternică, însoțită de o flacără și o coloană de fum și apă ce s-a ridicat la 30 de metri deasupra mării. „Harkov” și-a continuat drumul, urmărind de loviturile bateriei Tirpitz și, pentru un timp, cu posibilități reduse de manevră datorită unei lovituri căzute foarte aproape și ale cărei schije găuriseră tubulatura de la două cazane cu aburi, viteza scăzînd la 6 noduri. Mecanicii au făcut însă un efort deosebit și la ora 7.14 nava și-a recăpătat viteza obișnuită de marș de 26 noduri.

Între timp se apropiase și gruparea de sprijin. O mină (poate tot din cele de protecție) a făcut explozie în paravanul distrugătorului „Sobrazitelni” și a provocat o avarie la prova cruciatorului „Voroșilov”, care venea la adăpostul paravanului distrugătorului. După ce trimite pe „Sobrazitelni” și pe „Smîșleni” să asigure protecția antiaeriană lui „Harkov”, atacat între timp de aviație, cruciatorul „Voroșilov” s-a îndepărtat. În întîmpinarea acestuia au fost trimise de la Sevastopol distrugătoarele „Besposciadni” și „Bodrii”, cu care se va înapoia, după-amiază, în bază. Spre seară, a ajuns la Sevastopol și „Harkov”, împreună cu „Sobrazitelni” și „Smîșleni”.

Tirpitz sau o mină?

Între timp, la Constanța, locotenentul comandorului Niță Voinescu — comandantul grupului submarin și vedete torpiloare — plecase el însuși cu vedetele „Viscolul” și „Vijelia” la locul naufragiului, de unde au fost luați la bord 69 supraviețuitori. Aduși în port, au primit mîncare și îmbrăcăminte și apoi au fost trimiși la baza navală maritimă.

Aciunea navelor sovietice fusese corect concepută și executată prin surprindere. Bombardamentul aerian înfrîzise însă cîteva minute și trebuie spus o singură grupă (din cele trei prevăzute), compusă din șapte aparate, reușise să se apropie de Constanța, pierzînd însă ci-

teva avioane.

Atacul din zorii zilei produsese pagube la rezervoarele de petrol și în gara Pallas. Operația s-a soldat, totuși, cu o pierdere neașteptată: marele distrugător „Moskva”. Istoriografia sovietică a criticat lipsa de simultaneitate a bombardamentului naval cu cel aerian și faptul că s-au folosit distrugătoare (lidere) în loc de crucișătoare care, cu tunurile lor de 180 mm, ar fi putut lovi obiectivul din afara barajului de mine.

Pentru români acțiunea avusese un caracter unilateral, adversarii nedeschizînd foc asupra navelor românești. Mulți observatori de la bordul distrugătoarelor noastre afirmă că unul dintre distrugătoarele sovietice fusese lovit, aparent spre pupa, și că îndată după aceea începuse să întoarcă spre a se îndepărta spre larg. Ofițerii de pe „Moskva”, împreună cu doi aviatori, au fost tratați conform prevederilor convențiilor internaționale. Aduși la București, la Comandamentul marinei române din Piața Amzei, ei au fost întrebați asupra scufundării navei lor, revendicată și de bateria Tirpitz și de coordonatorul tehnic german al barajului de mine. Ei n-au putut spune însă mare lucru: se aflau la posturile lor de luptă cînd s-a produs o explozie la bord și s-au trezit în apă. La postul de coordonare a tragerilor bateriilor de coastă înștalat pe hotelul Carlton s-a constatat că în timpul exploziei „Moskva” se afla la colțul dinspre Tuzla al barajului românesc de mine. „Moskva” s-a scufundat deci lovind o mină care — după flacără foarte mare și ruperea navei — provocase explozia unei magazii de muniție. Epava sa se găsește și astăzi pe fund de 44 metri, la 8 mile larg de Tuzla.

Pînă la sfîrșitul războiului, Constanța nu a mai fost bombardată de pe mare, barajul de mine din larg constituind un adevărat „zid de cetate” invizibil, dar eficient în fața oricărui atacator venind dinspre mare. ■

MINISTRUL ELVEȚIEI

LA BUCUREȘTI TRANSMITE... (XV)

La 19 martie 1944, prin ocuparea Ungariei, trupele hitleriste au ajuns pe crestele Carpaților Orientali, creînd o nouă amenințare pentru România, profund îngrijorată de evoluția evenimentelor de pe frontul de război. Pe acest teatru de operații, după încercuirea și înfrîngerea trupelor germane de la Tiraspol-Kamenețk-Podolsk, armatele sovietice au depășit Chișinăul și, la 28 martie 1944, au ajuns la Iași. Pentru forțele politice din opoziție, dar și pentru guvernul român, după opinia unor oameni politici și analiști, se crease un moment propice pentru desprinderea României din alianța cu Germania, dar care nu a fost folosit. Intenția regelui, tardivă, de a-l aresta pe Antonescu la Sinaia, cu complicitatea unui grup de generali, în primele zile din luna mai, nu s-a materializat.

La 2 aprilie, Molotov, în numele guvernului sovietic, a declarat că Uniunea Sovietică „nu urmărește scopuri de cucerire a nici unei părți din teritoriul românesc sau de schimbare a regimului social existent în România și că intrarea trupelor sovietice în România este în exclusivitate dictată de necesitatea militară...” (Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1944, volume IV, pp. 165-166; în continuare, F.R.U.S.). Această declarație, alăturată propunerilor de armistițiu făcute de guvernul sovietic încă pe data de 22 martie și detaliate la 8 aprilie (întoarcerea armelor pe front împotriva germanilor, acțiune urmată de reechiparea trupelor române de către sovietici și punerea lor la dispoziția mareșalului Antonescu și a lui Iuliu Maniu; plata unor indemnizații către sovietici; repatrierea prizonierilor; libertate de mișcare nelimitată a trupelor aliate pe teritoriul românesc dacă situația ar fi impus acest lucru; anularea dictatului de la Viena în întregime sau parțial în favoarea României; Loc. cit., pp. 169-170), conduce la concluzia că, cel puțin subînțeles, României i se acorda statutul de cobelligerant.

Începînd cu 4 aprilie, dată la care se considera expirat termenul pînă la care urma să sosească răspunsul părții române la condițiile de armistițiu oferite de sovietici, populația României a fost pusă în fața terribelilor bombardamente americane care au provocat grele pierderi materiale și umane și au șocat puternic opinia publică a țării. La

numai zece zile după primul bombardament asupra Capitalei, trupele sovietice au ocupat Odessa, întărind și mai mult convingerea că sfîrșitul era aproape.

Elemente noi au apărut și pe scena vieții politice interne. Astfel, în primăvara anului 1944 a avut loc o activizare a partidului comunist cu intenția vădită de a răzbi la suprafața vieții politice. La 1 mai este dat publicității Manifestul Frontului Unic Muncitoresc încheiat între partidul comunist și Partidul Social-Democrat. Iminența pătrunderii trupelor sovietice pe teritoriul României a determinat însă și o reconsiderare a raporturilor dintre celelalte forțe politice și partidul comunist, fie ea și numai sub aspectul oportunității politice. Primul care a făcut pași în această direcție a fost Palatul regal, care, lărgindu-și libertatea de acțiune la sfaturile repetate ale puterilor occidentale (după cum afirma și astăzi ultimul rege al României, Mihai I), a luat legătura cu comuniștii prin Lucrăreanu Pătrășcanu, încă la sfîrșitul anului 1943. În rîndurile lor, comuniștii înlătură pe Ștefan Foriș, secretarul general al P.C.R. numit de Comintern, și noua conducere (compusă din C. Pirvulescu, E. Bodnaraș și I. Ranghet), în acord cu ceilalți conducători comuniști internați în lagărul de la Tirgu Jiu, se orientează spre o colaborare cu toate forțele democratice, purînd tratative cu reprezentanți ai P.N.T., P.N.L. și P.S.D., finalizate la 20 iunie prin constituirea Blocului Național Democrat. Dar în ciuda acestor regrupări ale forțelor de opoziție, ațit din partea lor cit și a guvernului, a urmat o tăcere îndelungată față de propunerile formulate de Alianți.

Odată cu reluarea tratativilor la Cairo, reprezentanții lui Maniu, prințul Barbu Știrbei și Constantin Vișoianu, apreciau, la 25 mai, că „Antonescu, fie că vrea sau nu, se află complet sub control german”, dar că Maniu, „în înțelegere cu partidele democratice, este decis să disocieze România de Axă” (F.R.U.S., 1944, vol. IV, p. 178). Revenind asupra cererii cu privire la necesitatea unei intervenții militare anglo-americane, emisarii români au lăsat partenerilor de discuții impresia că aveau de-a face „mai mult cu o tergiversare”, declarînd în final că au ajuns la concluzia că „prelungirea negocierilor nu va servi nici unui scop...”, ele fiind considerate încheiate” (Idem, p. 181).

Între timp, Antonescu acceptase să continue negocieri separate cu sovieticii, la Stockholm, obținând la 4 iunie acordul acestora asupra unor chestiuni privind reducerea despăgubirilor de război, posibilitatea unui compromis în problema păstrării administrației civile și a regulamentelor românești pe teritoriul țării, acordarea unui district, din teritoriul românesc ocupat de sovietici, ca zonă inviolabilă de exercitare a autorității statale românești, precum și acordul față de cererea părții românești de a se da un termen de 15 zile germanilor pentru a se retrage de pe teritoriul românesc, înainte de intrarea în vigoare a înțelegerii cu sovieticii (Biblioteca Academiei, Arhiva istorică, Documente și memorii privind alăturarea României la coaliția antihitleristă, 1943-1947, vol. I, pp. 127-130; telegrama Legației române din Stockholm, din 4 iunie 1944).

Odată cu debarcarea din Franța, din 6 iunie 1944, interesul aliaților occidentali față de România, care oricum intra în sfera de influență sovietică, chiar înainte de încheierea Churchill-Stalin din octombrie 1944, a scăzut însă brusc. În viziunea lor, rolul pe care l-ar fi putut juca o ieșire a României din război — văzută ca o diversivitate de amplasare în spatele germanilor, obligându-i pe aceștia să mențină trează vigilența atât în apusul cât și în sud-estul continentului — încetase a mai fi de actualitate.

La 15 iunie, Maniu a trimis un mesaj emisarilor săi la Cairo, în care arăta că „este de acord să încheie un armistițiu conform condițiilor prezentate de Aliați” (F.R.U.S., 1944, vol. IV, p. 181), pentru ca printr-o nouă tele-

gramă, din 29 iunie, să facă cunoscut planul său de scoatere a țării din război: schimbarea guvernului și încheierea armistițiului simultan cu desfășurarea unei ofensive sovietice masive, bombardarea comunicațiilor de către aviația anglo-americană și trimiterea de trupe aeropurtate aliate; semnarea armistițiului urma să se petreacă la Cairo de către delegații lui Maniu și acesta să intre în vigoare odată cu schimbarea guvernului de la București. În încheierea telegramei, șeful opoziției române ruga totuși pe emisarii săi să se intereseze despre ce „îmbunătățiri imediate sînt pregătite Aliații să accepte în cadrul condițiilor de armistițiu”, știindu-se că „există informații exacte că, în măsura în care Antonescu este implicat, sînt acceptate asemenea modificări și că grupările [politice române] favorabile Aliaților nu-și pot lua grava responsabilitate a acțiunii în orice termen, mai puțin favorabil decît cel ce-l sînt acordat lui” (F.R.U.S., 1944, vol. IV, p. 183).

În locul comentariilor ce se pot face pe marginea caracterului extrem de complex și sinuos al tratatelor purtate de emisarii opoziției sau de cei al regimului antonescian cu reprezentanți ai taberei aliate, reproducem o constatare semnificativă a ministrului elvețian la București întîlnită într-unul din rapoartele sale: „Toată lumea, sau aproape toată, este de acord să recunoască faptul că timpul presează, dar nimeni nu îndrăznește să treacă de la cuvinte la acte”. O constatare la fel de justă ca multe altele întîlnite în rapoartele pe care le prezentăm în acest număr.

Andrei ȘIPERCO

1944

12 aprilie

...Primul ministru îmi spunea ieri că acest document [ordinul de zi al mareșalului, din 10 aprilie: *Magazin istoric*, nr. 8/1990] a fost redactat și publicat fără știrea sa. El deplînge aceasta, cu atât mai mult, cu cît s-au introdus în el fraze ale sale datînd din 1941. „Or, conchide el, noi sîntem în 1944”. Convinș că orice rezistență față de arma-tele rusești este de-acum înainte inutilă, domnul Mihai Antonescu nu pare totuși încă convins să tragă din această convingere consecințele pe care ele le implică. El s-a mulțumit să-mi spună că aștepta întoarcerea mareșalului, aflat în turneu pe front, pentru a-i face cunoscut sentimentul său asupra ordinului de zi „înoportun” din 10 aprilie...

Asupra posibilității încheierii unui armistițiu, domnul Mihai Antonescu se arată în continuare ezitant. Nici explicațiile lui Beneș [*Magazin istoric*, nr. 5/1991], nici declarațiile lui Molotov [din 2 aprilie] nu i se par suficient de precise pentru a permite o intrare în problemă. El se arată mai puțin dispus să ceară explicațiile complementare de care afirmă că are nevoie, decît să temporizeze pînă cînd acestea i-ar fi date spontan, ceea ce ni se pare destul de dificil de obținut, deoarece nu se pot cere răspunsuri la întrebări neformulate. Și el se teme de șocul pe care l-ar provoca o explicație francă cu conducătorii Reichului.

Cheia situației actuale s-ar putea foarte bine să se găsească în faptul că nici guvernul, nici opoziția nu au pregătit și nu au pus la punct

ansamblul de măsuri politice și militare a căror punere în aplicare ar putea să le permită o acțiune eficientă și rapidă. Fiecare contează pe celălalt și, în ultimă analiză, pe șansă... (*Raport politic nr. 20*)

25 aprilie

Prin scrisoarea de pe data de 22 aprilie, v-am făcut cunoscute condițiile de armistițiu notificate de către U.R.S.S. României și faptul că guvernul de la București n-a putut să se hotărască să le considere ca acceptabile, în speranța — probabil deșartă — că guvernele britanic și american vor acționa pentru a le ușura...

Domnul Beneș a reînnoit opoziției române sfatul de a aduna sub un șef unic toate forțele sale separate, fără excluderea nimănui. Șefului i-a recomandat să uite toate

nemulțumirile vechi și să primească toate ajutoarele. El preconizează, în afară de acestea, organizarea imediată de manifestații împotriva războiului, a regimului și a ocupanților.

Cei cărora li se adresează aceste sfaturi par dispuși să le urmeze.

Pe de altă parte, opoziția îl presează pe mareșal să trimită la Moscova doi emisari. Ea pleacă de la ideea că situația se agravează pe zi ce trece, că activul românesc scade văzînd cu ochii și că, în câteva săptămîni, va trebui poate să se capituleze fără condiții și fără a fi asigurați de o reacție germană mai puțin redutabilă ca cea care s-ar putea produce astăzi. Dar „Conducătorul” continuă să susțină că exigențele rușesti sînt inacceptabile... (*Raport politic nr. 21*)

2 mai

...Opoziția reproșează guvernului că nu a profitat de momentul [sfîrșitul lui martie] cînd Reichul, ocupat în Ungaria, vedea retrăgîndu-se în dezordine spre spatele frontului armatei sale bătute, pentru a denunța alianța cu Germania, să stigmatiza carența O.K.W.-ului și a-și recăpăta libertatea de acțiune. Dar se pune întrebarea: ce face ea astăzi pentru a pregăti o nouă conjunctură favorabilă și pentru a-i obliga pe conducători să o exploateze?

Singurul progres pe care îl putem înregistra la activul partidelor ostile regimului este faptul că, docile unei comandări a domnului Benes, ele au decis să se alinieze toate în spatele domnului Maniu. Ele speră că acesta va înceta, de acum înainte, să se considere ca președinte al Partidului Național-Tărănesc și va acționa ca șef al tuturor opozițiilor reunite și fără să excomunică nici un grup al cărui sprijin îi este oferit...

În cercurile guvernamentale, opinia care prevalează astăzi pare să fie un compromis între tendințele mareșalului și cele ale principalului său locotenent [Mihai Anto-

nescu]. Ea se rezumă astfel:

Noi nu putem sau nu mai putem să ne întoarcem împotriva Germaniei, invocînd carența sa, deoarece ea face ce poate pentru a restabili situația militară. Dar noi ne păstrăm dreptul să ieșim din război și noi o să-l folosim la ora care ni se va părea oportună. Dacă Reichul pretinde să ni-l interzică, noi vom fi împotriva lui în stare de legitimă apărare. Noi căutăm să creăm climatul favorabil Națiunilor Unite ar trebui să ne ajute, dar ele nu par să înțeleagă. Nu au ele interesul să reducă riscurile la care ne-ar expune o schimbare de front?...

Personal, eu consider că dacă România așteaptă ca forța sa militară să fie redusă la neant, ea va pierde ultima șansă de a obține condiții de pace moderate. Oricare ar fi riscurile legate de un demers imediat și decisiv, mai bine ar fi să fie înfruntate aceste riscuri decît să se compromită iremediabil viitorul... (*Raport politic nr. 22*)

Mogoșoaia, 18 mai

Poporul român, nu ne-am putea îndoi, vrea pace. Sinistrații, cărora mareșalul Antonescu le promitea zilele trecute reconstruirea caselor lor distruse de către avioane inamice, nu s-au temut să îi spună în fața: „Cu construirea ne vom ocupa noi; ceea ce ne trebuie este pacea”.

Lumea se miră văzînd că nici suveranul, nici guvernul, nici opoziția nu încearcă nimic pentru a le da această pace atît de arzător dorită. În fața carenței oamenilor care conduc astăzi țara și a celor care pretind să o guverneze mîine, națiunea pare pregătită să urmeze pe primul om care, cu hotărîre, va îndrăzni să strige cuvîntul magic.

Această stare de spirit explică revirimentul care se observă în favoarea ex-regelui Carol...

Cu cît Națiunile Unite rețetă sateliților Germaniei că singura lor șansă de salvare este ruptura cu cel de-al treilea Reich, cu atît Germania încearcă să lege de desti-

nul său soarta aliaților săi zdruncinați... Avertismentul adresat de către Marea Britanie; Statele Unite ale Americii și U.R.S.S., Finlandei, Ungariei, Bulgariei și României a avut ca urmare primirea de către domnul Mihai Antonescu a unei scrisori din partea domnului von Ribbentrop, în care se cerea cabinetului din București să răspundă acestui apel printr-un refuz ferm. Fidel politicii sale de jumătăți de măsură, primul ministru român nu a dat ascultare cerinței Berlinului de a lua el însuși cuvîntul în sensul indicat, dar a prezentat prin presă și radio o apărare plîngăreată: România nu este imperialistă; ea luptă modest pentru frontierele sale, pentru independența sa, pentru menținerea culturii sale latine și creștine; ea nu se gîndește să bulverseze ordinea stabilită, ea nu a încetat să iubească Franța și, în ciuda atacurilor brutale ale aviației anglo-americane, ea nu urăște nici Anglia, nici Statele Unite; ca și Antigona, ea este născută pentru a iubi și nu pentru a urî etc.

Cînd este întrebat domnul Mihai Antonescu de ce nu se decide să vorbească direct cu Moscova, răspunsurile sale arată că obstacolul principal este în continuare același: „initium sapientiae timor Germaniae” [începutul înțelepciunii stă în teama de Germania]... (*Raport politic nr. 25*)

26 mai

...Misiunea încredințată prințului Știrbei nu pare să fi adus acum rezultate tangibile. Poate aceasta l-a determinat pe domnul Maniu să trimită în Turcia un nou emisar în persoana domnului Vișoianu, fost ministru al României în Țările de Jos, unul din elevii preferați ai lui Nicolae Titulescu.

Alegerea acestui diplomat este aprobată de guvern în aceleași condiții în care a fost cea a prințului, dar, în plus, față de mandatul primit de la șeful național-tărănist, domnul Vișoianu a primit și investitura regală.

Plecarea sa pare să fi fost precedată de o negociere având ca obiect obținerea de la cei cu care urmează să negocieze garanții de tăcere... Moscova ar fi promis să păstreze secrete eventualele convorbiri ale reprezentanților săi cu domnul Vișoianu. În timp ce prințul Știrbei trebuia să vorbească, în principal, cu britanicii și să nu intre în contact decît accidental cu rușii, noul emisar are ca sarcină principală să abordeze agenții ai U.R.S.S. Se crede că el nu va întârzia în Turcia, ci va încerca să ajungă repede la Cairo, unde trebuie să-l întâlnească pe domnul Vișinski.

S-ar pune problema să fie trimis în America domnul Angelescu, membru influent al Partidului Național-Liberal, fost președinte al consiliului și ministru al instrucției publice în primul cabinet al domnului George Tătărescu.

Negocieri destul de laborioase sînt în curs între domnul Maniu și profesorul Ralea, fost ministru al muncii. Acesta din urmă îl presează pe militantul transilvănean să urmeze părerea lui Beneș, care sfătuiește toate grupurile de opoziție să se unească sub un singur șef, iar pe domnul Maniu să nu excomunică pe nici unul din cei care se declară adversari hotărîți ai alianței cu germanii, și sînt pentru armistițiu și pentru o politică de prietenie activă cu toate Națiunile Unite. Domnul Ralea, primit de suveran, l-a asigurat de loialismul monarhic al partidelor de stînga și de extremă stînga.

Domnul Maniu nu ar mai refuza concursul comuniștilor, dar nu acceptă programul lor de acțiune directă — sabotaj organizat și creare a unei armate de partizani. În schimb, el se declară dispus să încerce o lovitură, dacă Alianții îi furnizează mijloacele, sincronizîndu-și acțiunea din interior cu o acțiune [anglo-americană] în Balcani. (Raport politic nr. 26)

2 iunie

Domnul Vișoianu nu a întârziat în Turcia. Pe 31 mai, el

a ajuns la Cairo. Iată, după informațiile culese în anturajul imediat al domnului Maniu, care vor fi, principalele obiective ale „misiunii” sale:

1) Să expună Națiunilor Unite dificultățile de care se izbește dorința poporului român de a trece cu arme și bagaje sub stindardele democrației: circumstanțele actuale nu se pretează unei manevre tinzînd la răsturnarea regimului. Eșecul, ca și succesul unei lovituri ar aduce o reacție germană mai prejudiciabilă decît statu quo, nu numai intereselor României, dar și ale adversarilor Reichului; aceștia din urmă ar trebui, deci, să mai aștepte și să aibă încredere în prietenii lor români, care vor prinde prima ocazie favorabilă pentru a redresa politica regatului.

2) Să încerce să obțină încetarea raidurilor aeriene masive la care sînt supuse majoritatea orașelor românești. Argumente: aceste raiduri exercită o influență asupra opiniei publice care face să se clatine încrederea ei în generozitatea „liberatorilor” săi; în afară de aceasta, perturbările pe care le provoacă jenează libertatea de mișcare a șefilor opoziției, îi împiedică să se reunească cît ar impune cerințele activității lor politice.

3) Să convingă guvernele aliate că regele, domnul Maniu și domnul Dinu Brătianu au crezut întotdeauna în „triumful final al cauzei juste pentru care luptă Națiunile Unite”.

4) Să obțină de la ruși indicații exactă a liniilor de cale ferată, drumuri și alte mijloace de comunicație și de transport de care armata lor ar avea nevoie pentru operații viitoare. (Ne amintim că condițiile de armistițiu puse de către Moscova implică mai întîi dreptul de garnizoană într-un anumit număr de orașe românești. Această exigență fiind considerată inacceptabilă atît de către opoziție cît și de guvern, sovieticii au înlocuit-o printr-o cerință tinzînd să obțină liberă folosire a întregului sis-

tem rutier, feroviar și fluvial al țării, cerere pe care o considerăm justificată prin oferta lor de a participa la eliberarea Transilvaniei de Nord.) Mandatul încredințat domnului Vișoianu apare ca un îndiciu că românii încearcă să reducă, în măsura posibilului, importanța ipotecii la care ei vor trebui să se resemneze să consimtă în favoarea U.R.S.S.

5) În timp ce primele patru puncte ale programului pe care misionarul este însărcinat să le aperse se referă la toate cele trei mari puteri aliate, al cincilea și ultimul este un apel la anglo-saxoni: România ar vrea ca în cazul în care rușii vor prelua și dirija o parte importantă din căile de comunicație terestre, această ocupare să fie compensată prin cedarea aeroporturilor armatelor democrațiilor occidentale; ea cere deci acestora să obțină de la aliatul rus dreptul de a păzi terenurile de aviație și de a parca numeroase aparate. Justificare: ofensiva aeriană a occidentalilor a contribuit tot atît ca și succesele rușesti de pe cîmpurile de luptă la zdrobirea rezistenței Germaniei... (Raport politic nr. 27)

13 iunie

...Diversele partide de opoziție par să fi încheiat, în sfîrșit, un acord și vor forma de acum înainte un bloc unic, sub conducerea domnului Maniu. Această tardivă „uniune sacră” a primit aprobarea suveranului. Cu toate că acesta din urmă a acordat recent o audiență domnului Tătărescu, se crede, în general, că fostul președinte al consiliului rămîne exclus din combinație.

Ce va rezulta din toate convorbirile care s-au multiplicat în aceste ultime zile între politicienii de toate nuanțele? Probabil nimic pozitiv. Așteptînd, România își pierde ultimele cărți pe care le avea în mînă. La sfîrșitul lui martie și la începutul lui aprilie, ea deținea încă bune atuuri care au dispărut. (Raport politic nr. 29)

(Continuare în p. 66)

1946-1954. Mari procese politice în România

ULTIMELE ZILE ALE MAREȘALULUI ANTONESCU

1 iunie 1946. Ora 17.45. „Condamnații, escortați de cîte patru gardieni ai penitenciarului și însoțiți pînă la stîlpul de execuție de preotul Totolici Teodor și de dl. colonel jand. Pristavu Dumitru, comandantul închisorii militare Jilava, au fost transportați de la celule pînă la stîlpul de execuție.

La ora 18, după ce am primit raportul comandantului Grupei de execuție, am dispus și dl. grefier Gheorghe Colac, de la Tribunalul Poporului, a citit oamenilor dispozitivul hotărîrii nr. 17/1946 a Tribunalului Poporului din București, Completul I de judecată.

S-a făcut în fața oamenilor o scurtă expunere a faptelor săvîrșite de condamnați.

Voind să procedăm, conform dispozițiilor art. 18 din regulamentul nr. 12/1942, la legarea condamnaților la ochi și apoi la stîlpul de execuție, toți cei patru condamnați ne-au declarat că vor să stea cu fața către grupa de execuție și nelegați, cu excepția condamnatului Constantin Z. Vasiliu, care a cerut să fie legat numai la ochi, cu propriul său fular.

Luînd act de aceste dorințe, am dispus și s-a executat întocmai.

După îndeplinirea tuturor formalităților de mai sus, la ora 18.03 am ordonat comandantului Grupei de execuție, executarea.

Conformîndu-se dispozițiilor articolului 19 din regulamentul nr. 12/1942, comandantul Grupei a comandat pregătirea armelor, ochirea și focul, care s-a executat cu arme de tip militar.

Am citat din procesul-verbal încheiat de Parchetul Tribunalului Ilfov în urma executării sentinței pronunțate de Tribunalul Poporului în procesul intentat fostului conducător al statului român, marelui Ion Antonescu, și principalilor săi colaboratori. Trecuse mai puțin de o lună de cînd, la 6 mai 1946, la București începuse „procesul marii trădări naționale” cum a fost numit în epocă.

Cazul Ion Antonescu este pe de o parte bine cunoscut prin lucrările ce i-au fost consacrate în țară și peste hotare, începînd chiar cu anul desfășurării procesului (Procesul Marii trădări naționale, cele patru volume Antonescu, marelui Ion Antonescu și războaiele de reîntregire. Mărturii și documente, tipărite la Milano, sub coordonarea și îngrijirea lui Iosif Constantin Drăgan, cele trei volume Marelui Antonescu în fața istoriei, cuprinzînd mărturii și referiri reunite de dr. Gheorghe Buzatu) la care se adaugă amplele reconstituirii reunite în felurite lucrări, de la monografiile istorice precum cele ale lui Aurică Simion, Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției din august 1944 și România în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941 pînă la romane, precum Delirul lui Marin Preda. Li se adaugă peste 1 000 de pagini apărute în presa de laote orientale, în acest an și jumătate ce s-a scurs de la Revoluția din decembrie 1989 din România.

Pe de altă parte, asupra lui plutește încă misterul. Desigur, momentul cel mai bine cunoscut este acela de la 23 august 1944 — destituirea și arestarea marelui Antonescu, reconstituite pe ore și chiar pe minute, iar prin documentul publicat de Magazin istoric în nr. 8/1990, chiar în versiunea lui Ion Antonescu. Urmează, apoi, procesul — reconstituibil cel puțin sub aspectele sale concrete, datorită stenogramei ședințelor, cuprinse în acea lucrare amintită mai sus, „Procesul marii trădări naționale. Cu multe amănunte este cunoscută de către istorici și venirea la putere a generalului Antonescu, în tulburile evenimente din acel început de septembrie ce a urmat dictatului de la Viena din 30 august 1940.

Mai puțin cunoscute sînt însă momentele de legătură dintre aceste evenimente și mai ales resorturile politice și diplomatice care au determinat anumite opțiuni și poziții. Va mai trece încă un timp, pînă cînd se vor putea scrie acele studii și monografii în care omul, militarul, patriotul, conducătorul de stat să poată fi analizat și înfățișat la dimensiunea obiectivă pe scara istoriei noastre, ținînd seama de contextul tragic în care a venit la putere și de modul în care și-a exercitat autoritatea, atît în funcție de propria sa formație, de trecutul său, de felul de a fi și de a gândi, cit și de influența anturajului și a altor factori interni și externi în raport cu care a luat deciziile.

Și totuși misterul — care nu are de-a face cu umbrele și luminile personalității sale, cu actele și acțiunile pentru care este responsabil — persistă. El nu va fi ridicat decât atunci când (așa cum sublinia pentru prima dată istoricul Cristian Popișteanu în Magazin istoric, nr. 8/1990, precum și într-un articol publicat în Pravda, din 23 august 1990) se va ști ce a făcut și, mai ales, ce a declarat mareșalul Antonescu în timpul detenției sale de 18 luni în U.R.S.S. (documentul insolit al preluării sale de către autoritățile sovietice fiind publicat în același număr de Magazin istoric) și care au fost toate contactele, interogatoriile și discuțiile avute de el în această perioadă.

Dezvăluim acum, pe baza documentelor de arhivă — multe dintre ele inedite — ultimele zile ale mareșalului Antonescu, subliniind că, în opinia noastră, sfârșitul său este intrinsec legat de participarea la războiul germano-sovietic, declanșat cu cinci ani înaintea execuției, în aceeași lună iunie, aleasă parcă simbolic. Deznodământul acestui proces, un adevărat act politic, s-a înscris încă de la deschiderea sa în datele generale ale unui astfel de eveniment, în care hotărârea era, practic, adoptată înaintea administrării probelor. Spre a întări afirmația noastră este bine să amintim conținutul articolului 14 al Convenției de Armistițiu din 12 septembrie 1944, care preciza: „Guvernul și Înalțul Comandament Român se obligă să colaboreze cu Înalțul Comandament Aliat (sovietic) la arestarea și judecarea persoanelor acuzate de crime de război”. Precizăm că este vorba despre o prevedere specială a unui document ce definea statutul juridic internațional al României la acea dată și în baza căruia, pe teritoriul țării se aflau trupe sovietice și își desfășura activitatea, cu puteri discreționare, specificate de altfel cu excitație în articolele Convenției de Armistițiu, o Comisie Aliată de Control cu sediul la București. Iar graba cu care s-a desfășurat acest proces se află în directă legătură cu lucrările Conferinței de pace de la Paris, al căror debut trebuia, în opinia tuturor factorilor de atunci al puterii să găsească o sentință executată. Procesul din mai 1946 nu poate fi analizat și înțeles decât în acest context istoric intern și mai ales internațional.

Credem, așadar, că găsim în același număr al revistei Magazin istoric dosarul începutului campaniei din est a României în cel de-al doilea război mondial și documentele despre ultimele clipe de viață ale conducătorului statului român în timpul acestei campanii, cititorul nostru va descifra cu mai multă ușurință mecanismele istoriei.

Procesul a început în ziua de 6 mai 1946, actul de acuzare fiind susținut de Vasile I. Stoian, acuzator public șef al Tribunalului Poporului, Constantin Dobrian, procuror general la Curtea de Apel Timișoara, delegat acuzator public și Dumitru Săracu, acuzator public al Cabinetelor 1 și 7 pe lângă Tribunalul Poporului. În boxă, alături de ex-conducătorul statului, Ion Antonescu, se aflau: Mihai Antonescu, fost vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, ad-interim al Departamentului externelor, fost ministru al justiției și propagandei, Constantin Pantazi, fost ministru al Apărării naționale, Constantin Z. Vasiliu, fost subsecretar de stat la Ministerul afacerilor interne, Gheorghe Alexianu, fost guvernator al Transilvaniei, Eugen Cristescu, fost director general al serviciului de poliție secretă (S.S.I.) și alți foști demnitari ai guvernului antonescian.

Procesul s-a desfășurat pînă în ziua de 17 mai 1946, cînd s-a dat hotărîrea sentinței nr. 17 (făcută publică la 20 mai 1946) și avînd următorul conținut:

„Tribunalul Poporului, în numele legii, hotărăște:

Condamnă pe acuzatul Ion Antonescu, de ani 64, fost conducător al statului, în prezență arestat, pentru crima de dezastrul țării și crime de război prevăzute de art. 1, al. a și b și art. 2, al. a, b, c, d, e, f, g, h, i, m, n, o, din Legea nr. 312/1945 și sancționate de art. 3, al. 1, 2, 3, 4 și 5 din aceeași lege, să sufere pedeapsa cu moartea, care este pedeapsa cea mai gravă dintre pedepsele stabilite, în conformitate cu dispozițiunile art.

101 din Codul Penal, pentru fiecare crimă în parte; cum și la pedeapsa complementară, prevăzută de art. 25, pct. 1, din Codul Penal, de 10 ani, degradare civică.

Ordonă, în același timp, confiscarea averii numitului acuzat, în conformitate cu dispozițiunile art. 3, al. ultim și art. 16 din Legea nr. 312/1945”.

Deși în ultimul cuvînt, care i s-a acordat în cadrul procesului, mareșalul Antonescu declarase că nu va face recurs și nu va solicita grațierea, în fapt, chiar în ziua de 17 mai (data pronunțării sentinței), el a dat avocaților săi următoarea procură de mîna (pe care o reproducem și în facsimil): „Împuternicesc pe d-nii avocați Bălăceanu și Titus Stoica, separat sau împreună, să redacteze și să susțină motivele de recurs împotriva sentinței de condamnare a subsemnatului dată de Tribunalul Poporului, precum și a prezenta cererea de grațiere în numele meu”. Urmează semnătura autografă — Ion Antonescu — și data: 17.V.1946, București. În partea de jos a filei — precizarea: „Certific semnătura, C. Bălăceanu, avocat”.

Și, într-adevăr, la 25 mai 1946, la Înalta Curte de Casație, secțiunea II a început judecarea recursului declarat „în contra hotărîrii nr. 17/1946 a Tribunalului Poporului din București, Completul I de judecată”. Mareșalul și ceilalți acuzați nu au fost prezenți, el fiind reprezentat de avocații Sebastian Teodorescu, C. Simionescu-Iași, Constantin Stroe și Titus Stoica.

Completul de judecată a luat în dezbatere,

în comun, motivele declarate de Ion și Mihai Antonescu. „Avînd în vedere că recurenții au propus, în sprijinul recursului lor, cinci serii de motive de casare, ordinare și speciale în neconstituționalitate... [constată] că din aceste motive, seria I este propusă numai de acuzatul Ion Antonescu, iar seria a V-a numai de acuzatul Mihail Antonescu și numai celelalte trei serii sînt comune ambilor acuzați.

[Constată, de asemenea] că amîndoi recurenții, avînd propuse, prin aceleași petiții, motive de casare comune, recursurile lor au a fi examinate împreună”. În esență, aceste motive de casare vizau „reaua compunere” a Tribunalului Poporului, „întrecut — motivul recurenții —, trebuind să fie alcătuit din reprezentanții tuturor grupărilor politice cari au intrat în compunerea guvernului actual, a fost compus numai din reprezentanții a șapte grupări, printre cari nu se numără și acei ai Partidului Național Liberal și ai Partidului Național Țărănesc; or, prin acordul încheiat la Moscova, în decembrie 1945, publicat în Monitorul Oficial de la aceeași dată, acord tradus în fapt prin Înaltul Decret Regal nr. 1, din 7 ianuarie 1946, publicat în Monitorul Oficial de la aceeași dată, în compunerea guvernului au fost incluse și cele două formațiuni politice ai căror reprezentanți nu au participat la compunerea Tribunalului Poporului; deci, pe baza acestui acord, urmînd strict componența guvernului, Tribunalul Poporului trebuia ca, de la menționata dată, să fie compus nu cu șapte judecători ai poporului — cîți au fost la judecarea procesului și pronunțarea hotărîrii în cauză — ci cu nouă judecători ai poporului, în afară de cei doi magistrați delegați de Ministerul Justiției; că Acordul de la Moscova, fiind un tratat internațional impus unei puteri învinse, care se găsește în curs de armistițiu, are tărie față de toate legile interne, [astfel] încît Legea nr. 312/945 implicit se găsește modificată în partea referitoare la numărul judecătorilor poporului, cari intră în componența guvernului.

Că, în ședință, oral, a mai adăugat recurentul, că traducerea în fapt a acordului de la Moscova, prin includerea în guvern a cîte unui reprezentant din partea așă ziselor grupări politice istorice, echivalează cu o lege ordinară, astfel că componența legală a Tribunalului Poporului este cea prevăzută de Legea nr. 312/945 și de Acordul de la Moscova; ca fiind de principiu că ori de cîte ori un acord internațional elaborat de puterile învingătoare și impus unei țări în armistițiu, vine în contradicție cu legile interne, dispozițiunile acestora din urmă au a fi considerate, de către instanțele ordinare, ca inaplicabile, urmează ca din acest punct de vedere, legea din 8 februarie 1946, care menține vechea competență a Tribunalului Poporului, este inaplicabilă și, deci, instanța de judecată a fost rău compusă numai cu șapte judecători, în loc de nouă”.

Deliberînd asupra motivelor de recurs, completul de judecată le-a respins. Astfel, referitor la neinclusiunea în Tribunalul Poporului a cîte unui reprezentant al P.N.L. și P.N.Ț. motivul respingerii a fost acela că „legiuitorul a înțeles ca și astăzi, indiferent de numărul grupărilor politice care intră în compunerea guvernului actual, în completul de judecată al Tribunalului Poporului să nu figureze, ca judecători ai poporului, decît numai reprezentanții celor șapte grupări politice, care, la data de 6 martie 1945, au intrat în compunerea guvernului”.

De asemenea, avocații au contestat pe judecătoria Teodora Iorgulescu (desemnată să facă parte din Tribunalul Poporului în locul judecătorului ales, Constantin Lăpușneanu). „Recurenții pretind că în locul judecătorului poporului Const. Lăpușneanu a fost tras la sorți, în ziua de 3 mai 1946, de ministrul Justiției, judecătorul poporului Teodora Iorgulescu cu toate că, după cum rezultă din actele dosarului, demisia lui Const. Lăpușneanu nu s-a produs decît abia la 4 mai 1946; prin urmare, conchid recurenții, la data cînd Teodora Iorgulescu este numită judecător al poporului, neexistînd o demisie a lui Const. Lăpușneanu — care deci continua să funcționeze — ministrul Justiției nu putea face înlocuirea acestuia și că, făcînd-o totuși, iar Tribunalul Poporului constituindu-se cu un alt judecător al poporului, decît acela care în mod le-

19
Recurs
 Împunîndu-se pe Doi Acuzați
 Poartăcane și Titos Antonescu
 separat sau împreună să
 redacteze și să întinsească
 motivele de recurs în pîrtora
 sintetici de condamnare a
 subsemnatului dată de Tri-
 bulul Poporului, precum și a
 începutul recursului de recurs
 în nume meu
 J. Antonescu
 17.V.1946.
 Recursant

gal trebuia să ia parte la compunerea instanței, prin aceasta s-au violat dispozițiunile art. 12 din Legea nr. 312/1945". Și de data aceasta motivul de recurs a fost respins, invocându-se argumentul că aceste obiecții „nefiind propuse în fața instanței de fond și nulitatea nerezultând din vreo constatare în fapt a acestei instanțe, nu pot fi invocate direct în fața Înaltei Curți, ele implicând verificări ce exced competența funcțională a instanței de casare... În atari condițiuni, este de a se decide că critica formulată din acest motiv de casare, se învederează nefondată și se respinge". Prin avocații lor, acuzații au contestat sentința „întrucât a nesocotit și violat dispozițiunile art. 3 din Codul Penal... în materia celor vinovați de dezastrul țării și de crime de război — reprezentare în care arătau ei —, au intervenit trei legi succesive și anume: legile nr. 50 și 51, ambele din 21 ianuarie 1945, și, apoi, a treia lege, nr. 312 din 24 aprilie 1945, care — toate — au dispozițiuni diferite în privința incriminării faptelor, calificării și penalităților lor, pedepsind unele fapte, prevăzute în toate aceste trei legi, cu pedepse diferite, cari, în Legea nr. 312/1945, sint mai grave decât în celelalte două legi; or, în situațiunea aceasta, conchid recurenții, instanța de fond era obligată ca, la aplicarea pedepsei, să țină seama de dispozițiunea legală care, pentru aceleași fapte, prevede sancțiunea mai ușoară". Și acest motiv a fost respins, fiind socotit de complet ca „inadmisibil”.

Motivul III de casare introdus de avocați aprecia că „instanța de fond... a mărit cuantumul pedepsei complementare a confiscării averii, prin confiscarea, în mod nelimitat, a averii soției și descendenților, ceea ce este inadmisibil, deoarece nu se poate răstrînge o penalitate asupra unor nevinovați și nejudecați pentru vreo infracțiune”. Totodată, recurenții arătau că „în cazul în care acest motiv de casare li se va respinge de Înalta Curte, înțeleg ca dispozițiunile citatelor de lege privitoare la confiscare, să le declare ca neconstituționale”.

Și acest motiv a fost socotit de către completul de judecată ca „inadmisibil” de vreme ce măsura confiscării averii analizată mai înainte fusese apreciată ca legală.

În sfârșit, prin motivul IV de casare, avocații lui Ion Antonescu contestau corectitudinea hotărârii instanței de fond arătând că „pentru a ajunge la concluziunea culpabilității lor, nu a ținut seama de actele și probele administrate, din care rezulta nevinovăția lor”. Susțineau de asemenea că Legea nr. 312/1945, „nemodificînd regulim legală al răspunderii ministeriale, așa cum este prevăzută de art. 98 și urm. din Constituție, Tribunalul Poporului nu era competent să judece, în cauză fiind vorba de judecarea unor foști miniștri, pentru acte de răspundere ministerială; că, procedînd totuși la judecarea și sancționarea lor, instanța de fond a săvîrșit nu numai o greșită aplicare a pedepsei...,

dar nu a ținut seama nici de faptul că era necompetent în cauză; că, totuși, adăugă recurenții, în cazul cînd s-ar găsi că Tribunalul Poporului dispune, în materie, de o competență generală, atunci solicită ca chestiunile deduse, prin motivele de casare, ce compun această serie de motive să fie trimise în judecata Secțiunilor Unite ale Înaltei Curți.

Și aceste motive de casare au fost socotite ca „inadmisibile”, tribunalul ținînd totuși seama de „rezerva pe cari recurenții au făcut-o în ceea ce privește neconstituționalitatea propusă”.

Rînd pe rînd, deci, completul de judecată al recursului a respins toate motivele de casare invocate de avocați. În final, prin hotărîrea „dată și pronunțată în ședința publică, din 27 mai 1946”, Curtea „respinge toate motivele ordinare de casare a recurenților: Ion Antonescu, Mihai Antonescu, C. Pantazi, C.Z. Vasiliu, Titus Dragoș, Gh. Dobre, I. Marinescu, Tr. Brăileanu, Constantin Petrovicescu, Gh. Alexianu, Radu Lecca și Eugen Cristescu, în contra hotărîrii nr. 17/1946 a Tribunalului Poporului din București, completul I de judecată [și] dispune trimiterea motivelor de neconstituționalitate formulate de susnumiții în judecata Secțiunilor Unite ale acestei Înalte Curți”.

A l doilea recurs la hotărîrea Tribunalului Poporului din 17 mai 1946 s-a judecat, începînd cu data de 29 mai 1946 la Înalta Curte de Casație, în fața Secțiunilor Unite ale acestui organism juridic, mareșalul Ion Antonescu fiind reprezentat de avocații Simionescu-Iași, Stroe, Sebastian Teodorescu, Marin Stănescu și Boros, tribunalul urmînd a se pronunța asupra „criticilor de neconstituționalitate” invocate în recursul introdus la Secțiunea II penală a Înaltei Curți.

Motivele de neconstituționalitate introduse de Ion Antonescu prin avocații săi se refereau la următoarele aspecte:

„Neconstituționalitatea art. 1-3 și 4-8 din Legea 312 din 24 aprilie 1945 ca contravenind Înalțului Decret Regal nr. 1849 din 11 octombrie 1944 al cărui articol unic... a fost recunoscut ca parte integrantă din Constituția țării în virtutea jurisprudențelor Înaltei Curți în Secțiuni Unite prin aceea că introduce în judecata instanțelor naționale... infracțiuni de ordin internațional, reglementate de Convenția de Armistițiu și violează astfel, odată cu Constituția țării, dispozițiile Armistițiului de a căror respect depind bunele noastre raporturi cu marii noștri aliați”.

Crimele de război — se arată în motivele de recurs introduse în fața Înaltei Curți de Justiție și Casație — „reprezentînd infracțiuni al căror concept e de resortul dreptului internațional... arestarea și judecarea criminalilor de război s'au hotărît, prin Convenția de Armistițiu, ca urmînd să se facă în colaborare cu toți semnatarii acelei conven-

ținu: guvernul și Înalțul comandament român împreună cu Înalțul comandament aliat (sovietic)... Reprezentanții statului român — ai guvernului și Înalțului comandament român — semnând această Convenție la 11 [12] septembrie 1944, au făcut-o în virtutea puterilor conferite lor pe temeiul actului constituțional anterior pus în vigoare la 31 august, același an... Textul constituțional pe nesocotirea căruia înțelegem prezentul motiv de neconstituționalitate... are cuprinderea următoare: «legi speciale vor prevedea condițiunile în care vor putea fi urmăriți și sancționați toți cei care în orice calitate și sub orice formă au contribuit la dezastrul țării, în special în legătură cu războiul purtat împotriva Națiunilor Unite. Aceste legi vor putea prevedea și măsuri pentru urmărirea averilor». Integral și fidel reprodus, textul lasă să se vadă autorizarea constituțională a pedepsei vinovaților de dezastrul țării, dar necuprinderea în această imputernicire constituțională a posibilității unei legiferări referitoare la pedepsirea crimelor de război, care rămân de domeniul dreptului internațional, așa cum s-a stabilit prin Convenția de Armistițiu și de competența unor instanțe în care judecarea trebuie să se facă în colaborare cu toți semnatarii Convenției de Armistițiu, nu în mod exclusiv numai cu unul dintre ei».

Or — precizau avocații în recursul întocmit — „e manifest că prin însuși titlul Legii 312 ca și prin dispozițiile ei atacate în neconstituționalitate s-a depășit încuviințarea constituțională și s-a violat Convenția de Armistițiu, prin aceea că s-a dat în judecată tribunalele naționale, pe lângă vinovăția de dezastrul țării și crimele de război, care nu erau cuprinse în încuviințarea legilor speciale... neconstituționalitatea dispozițiilor acestei legi este cu atât mai gravă și trebuie sancționată prin neobligativitatea lor, cu cât angajamentele luate în numele statului român și Înalțului Comandament Român prin Convenția de Armistițiu sînt angajamente de onoare, de respectarea cărora depinde nu numai bunul renume legat de ființa morală a statului român, dar chiar perspectivele suveranității acestui stat în raport cu echilibrul existenței lui, prin deopotrivă respectare a tuturor celor convenite față de toți semnatarii convențiunii de Armistițiu.

Pentru aceste motive, rugăm Înalta Curte să ne admită recursul și să declare contrare Constituției și, ca atare, neobligatorii dispozițiunile Legii 312 din 24 aprilie 1945, cașind fără trimitere deciziunea dată pe temeiul ei, urmînd ca Înalțul Comandament Aliat împreună cu Înalțul Comandament Român să decidă».

Nici încercarea de implicare a unui tribunal internațional în soluționarea acuzației de crimă de război, adusă lui Ion Antonescu și principalilor săi colaboratori, nu a fost luată în considerare de tribunalul constituit pentru judecarea recursului. După ce „din lipsă

de timp pentru a delibera, a amînat pronunțarea deciziei la 31 mai 1946”, prin decizia nr. 21/1946, Înalta Curte de Casație și Justiție a decis: „Respinge recursurile făcute împotriva hotărîrii Tribunalului Poporului din București nr. 17/1946 de către Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Constantin Pantazi, Constantin Z. Vasiliu” și ceilalți acuzați”.

Din acest moment, evenimentele s-au desfășurat cu repeziciune. Pe de o parte pentru a încercare de ultim moment de obținere a grației, pe de alta pentru executarea cît mai grabnică a sentinței. În ceea ce îl privește pe Ion Antonescu, au fost trei cereri de grație: una a mamei marelui, celelalte două — în baza procurii olografe încredințate de I. Antonescu avocatului său, chiar de către acesta și în numele marelui. Iată textul acestora:

„Majestate,

Subsemnata Lița Colonel Baranga, în vîrstă de 88 de ani, implor cu lacrimile în ochi mîrînimia Majestății Voastre ca să binevoiți a acorda Înalta Grație, de a comuta pedeapsa cu moartea dată de Tribunalul Poporului în ziua de 17 mai 1946 fiului meu unic Ion Antonescu.

Cu nădejde nestrămutată în neîmurmurita solicititudine a Majestății Voastre și în înțelegerea nenorocirii abătute asupra mea,

Rămîn a Majestății Voastre preaumilă și supusă,

Lița Col. Baranga”.

„Majestate,

Subsemnatul avocat C. Paraschivescu Bălăceanu, Decanul Baroului Ilfov, din București, Bd. Șchitu Măgureanu nr. 19, în calitate de apărător din oficiu și procurator al acuzatului Ion Antonescu, fost Mareșal, fost Conducător al Statului și fost șef al Armatei, condamnat în ziua de 17 mai 1946, de Tribunalul Poporului din București, să suferă pedeapsa cu moarte.

Respectuos solicit în baza art. 641 și urm. pr. p. grația.

Primiți vă rog Majestate asigurarea profundului meu respect,
p. Ion Antonescu
C. Paraschivescu-Bălăceanu”

Separat, era prezentată o cerere similară și din partea lui Ion Antonescu, desemnată însă:

„Majestate,

Subsemnatul Ion Antonescu, arestat, fiind

Pe cît de repede s-au judecat cele două recursuri, pe atît de încet a fost redactată hotărîrea Înaltei Curți de Casație. La sfîrșitul anului 1946, ea nu era încă dactilografată, încît atunci cînd a fost, în sfîrșit scrisă, din între membrii completului de judecată — Dimitrie Apostolide și I. Mureșanu — încetaseră din viață, în locul lor semînd Oconel Gh. Cires — prim președinte al completului de judecată.

condamnat la moarte prin sentința nr. din 17 Mai 1946¹, a Tribunalului Poporului — Cu respect supun Majestății Voastre prezenta cerere de grațiere a mea —, cu rugămintea de a-o încuviința.

Sunt Majestate același soldat credincios al Patriei și al Majestății Voastre.

Ion Antonescu

Majestății Sale regelui Mihai I al României".

Cererile de grațiere au fost prezentate de către ministrul Justiției, fiind însoțite de două scrisori ale acestuia către suveran: „Sire — se spunea în prima dintre acestea —, în conformitate cu dispozițiunile art. 641 din Codul de procedură penală, am onoare a supune înaltei hotărâri a Majestății Voastre cererile de grațiere formulate de următorii, condamnați la moarte de către Tribunalul Poporului: Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Constantin Z. Vasiliu, Gheorghe Alexianu, Radu D. Lecca, Eugen Cristescu, Constantin Pantazi.

Sunt cu cel mai profund respect, al Majestății Voastre, ministru al Justiției" (semnătura autografă a lui Lucrețiu Pătrășcanu).

Odată cu această scrisoare, suveranul primea o alta, având următorul conținut:

Sire,

În urma respingerii de către Înalta Curte de Casație și Justiție a recursurilor declarate de Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Constantin Vasiliu, Gheorghe Alexianu, Constantin Pantazi, Radu Lecca și Eugen Cristescu, condamnați la pedeapsa cu moartea prin sentința Tribunalului Poporului, din 20 mai 1946,

în numele și din însărcinarea Guvernului, am onoare a propune Majestății Voastre, pentru înalte rațiuni de Stat, respingerea cererilor de grațiere făcute de Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Constantin Vasiliu și Gheorghe Alexianu și comutarea în muncă silnică pe viață a pedepsei cu moartea aplicată condamnaților Constantin Pantazi, Radu Lecca și Eugen Cristescu.

Guvernul își îngăduie să solicite Majestății Voastre aprobarea în întregime a acestui raport, având în vedere necesitatea satisfacerii marilor interese ale țării noastre.

Sunt cu cel mai profund respect
al Majestății Voastre
ministru al Justiției"
(semnătura autografă a lui
Lucrețiu Pătrășcanu)

Ca și cererile de grațiere, nici acest document nu era datat, dar el nu putea fi întocmit decât în ziua de 31 mai, sau, cel mai târziu, a doua zi dimineața, deoarece la 1 iunie din cancelaria regală era emis un Decret cu următorul conținut:

„Mihai I-ii

Prin grația lui Dumnezeu și voința națio-

¹ Era omis numărul sentinței.

nală

Rege al României

La toți de față și viitori, sănătate

Asupra raportului Ministrului Nostru Secretar de Stat la Departamentul Justiției cu Nr.

În virtutea Decretului Regal nr. 1627 din 31 august 1944, publicat în Monitorul Oficial nr. 202 din 2 septembrie 1944, privitor la prerogativele regale;
am decretat și decretăm:

Art. I. — Comutăm în muncă silnică pe viață, pedeapsa cu moartea la care Constantin Pantazi, Radu Lecca și Eugen Cristescu au fost condamnați prin sentința din 20 mai 1940 [corect, 1946] a Tribunalului Poporului.

Art. II. — Ministrul Nostru Secretar de Stat la Departamentul Justiției este împuternicit cu aducerea la îndeplinire a prezentului Decret.

Dat în București la 1 iunie 1946.

Ministru al Justiției" (aceeași semnătură autografă a lui
Lucrețiu Pătrășcanu)²

În urma înștiințării ministrului de Justiție, Lucrețiu Pătrășcanu din 1 iunie 1946, către primul procuror al Parchetului Tribunalului Ilfov, că „Majestatea Sa regele a respins cererile de grațiere făcute de Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Constantin Vasiliu și Gheorghe Alexianu, condamnați la moarte, acesta a însărcinat pe procurorii Alfred Petrescu și Gheorghe Săndulescu să aducă la îndeplinire sentința". Iată pasajele referitoare la mareșalul Ion Antonescu din procesul-verbal întocmit de către cei însărcinați cu executarea sentinței:

„Noi, Alfred V. Petrescu, procuror la Parchetul Tribunalului Ilfov, în asistența d-lui Gheorghe Săndulescu, procuror la Parchetul aceluiași tribunal și a d-lui Gheorghe Colac, grefier la Tribunalul Poporului din București, Completul I de judecată;

Avind în vedere delegațiunea scrisă cu nr. 107007 din 1 iunie 1946, prin care dl. Prim Procuror al Parchetului Tribunalului Ilfov ne-a delegat a aduce la îndeplinire hotărârea nr. 17/1946 a Tribunalului Poporului din București, Completul I, rămasă definitivă, în ce privește pe condamnații: Antonescu Ion, Antonescu Mihai, Vasiliu Z. Constantin și Alexianu Gheorghe, toți condamnați să suferă pedeapsa cu moartea;

Avind în vedere adresa nr. 1285 din 31 mai 1946 a Tribunalului Poporului din București, Completul I de judecată, prin care ni se face cunoscut că hotărârea nr. 17/1946 a acestui tribunal a rămas definitivă prin respingerea recursurilor declarate de susnumiții condamnați;

² Copiile xerografiate ale acestor din urmă trei documente ne-au fost puse la dispoziție de către dl. A. Șiperco, căruia îi adresăm deosebitele noastre mulțumiri.

Avînd în vedere și ordinul nr. 53875 din 1 iunie 1946 al domnului ministru de Justiție, Lucrețiu Pătrășcanu, prin care ni se face cunoscut că Majestatea Sa regele a respins cererile de grațiere făcute de Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Constantin Z. Vasiliu și Gheorghe Alexianu, condamnați la moarte prin hotărîrea din 17 mai 1946 a Tribunalului Poporului, ordonînd totodată a ne conforma pentru executarea hotărîrei dispozițiilor din regulamentul nr. 12 din 27 aprilie 1942, asupra normelor de urmat la executarea pedepsei cu moartea;

Văzînd și dispozițiunile art. 14 aliniatul final din Legea nr. 312 din 24 aprilie 1945 care prevăd că hotărîrile Tribunalului Poporului vor fi executate prin procurorii tribunalului de la reședința instanței care le-a pronunțat;

Constatăm prin prezentul cele ce urmează:

La ora 16.15 ne-am deplasat la închisoarea militară Jilava unde erau deținuți numiții condamnați.

Aici am găsit prezenți pe domnii: colonel jand. Pristavu Dumitru, comandantul închisorii militare Jilava, inspector de poliție Gavrilovici Mihail din Direcția Generală a Poliției, delegat al Ministerului de interne, doctor Alexandru Gh. Ionescu, medic legist de pe lângă Tribunalul Ilfov și preotul Totolici Teodor, confesorul închisorii militare Jilava.

După ce am expus celor de mai sus calitatea și scopul venirii noastre, am fixat pentru execuție ora 18.

Conformîndu-mă dispozițiilor art. 11 din regulamentul nr. 12/1942, la ora 16.45 am vizitat, însoțiți de dl. colonel Pristavu Dumitru și domnii avocat Constantin Paraschivescu-Bălăceanu, decanul Baroului Ilfov, și avocat Constantin Stroe, din Baroul Ilfov, în celulele lor, în parte, pe fiecare condamnat.

Menționăm că dl. decan Constantin Paraschivescu-Bălăceanu a oferit tuturor celor patru condamnați sus-numiți asistența sa, asistență pe care condamnații ne-au declarat că o acceptă. Domnul avocat Constantin Stroe a asistat și domnia sa pe condamnatul Ion Antonescu.

Vizitînd celula în care era deținut condamnatul Ion Antonescu am procedat la interogarea sa asupra identității și sus-numitul ne-a declarat că este născut în orașul Pitești, județul Argeș, la 2 iunie 1882, din părinții Ion și Chiriachița, născută Dobrian, căsătorit cu Maria, născută Niculescu.

I-am pus apoi în vedere că cererea sa de grațiere a fost respinsă de Majestatea Sa regele și că executarea hotărîrii nr. 17/1946 a Tribunalului Poporului din București, Completul I de judecată, va fi executată la ora 18.

Întrebîndu-l care este ultima sa dorință înainte de executare, ne-a declarat textual: «Cer să nu fiu legat de mîini și nici la ochi, cînd se va trage în mine»...

Am dispus apoi și s-a permis condamnaților, ca, în conformitate cu dispozițiunile articolului 13 din Regulamentul nr. 12/1942 să se poată întreține cu rudele lor apropiate, care veniseră să-i vadă și cărora dl. prim-procuror Jean Nicolau le permisesese accesul în incinta închisorii. Această operațiune a durat de la ora 17 pînă la ora 17.30.

Între orele 17.30-17.45, preotul Totolici Teodor, confesorul închisorii militare Jilava, a luat contact cu cei patru condamnați sus arătați și i-a împărtășit, după care a rămas permanent lângă dinșii pînă la aducerea lor la stîlpul de execuție...

La ora 17.45, condamnații, escortați de cîte patru gardieni ai penitenciarului și însoțiți pînă la stîlpul de execuție de preotul Totolici Teodor și de dl. colonel jand. Pristavu Dumitru, comandantul închisorii militare Jilava, au fost transportați de la celule pînă la stîlpul de execuție.

La ora 18, după ce am primit raportul comandantului grupei de execuție, am dispus și dl. grefier Gheorghe Colac, de la Tribunalul Poporului a citit oamenilor dispozițiunile hotărîrii nr. 17/1946 a Tribunalului Poporului din București, Completul I de judecată.

S-a făcut în fața oamenilor o scurtă expunere a faptelor săvîrșite de condamnați.

Voind să procedăm, conform dispozițiilor art. 18 din Regulamentul nr. 12/1942, la legarea condamnaților la ochi și apoi la stîlpul de execuție, toți cei patru condamnați ne-au declarat că vor să stea cu fața către grupa de execuție și nelegați, cu excepția condamnatului Constantin Z. Vasiliu, care a cerut să fie legat numai la ochi, cu propriul său fular.

Luînd act de aceste dorințe, am dispus și s-au executat întocmai. După îndeplinirea tuturor formalităților de mai sus, la ora 18.03 am ordonat comandantului Grupei de execuție, executarea.

Conformîndu-se dispozițiilor articolului 19 din Regulamentul nr. 12/1942, comandantul Grupei a comandat pregătirea armelor, ochirea și focul, care s-a executat cu arme de tip militar.

După încetarea focului, dl. medic legist doctor Alexandru Gr. Ionescu, constatînd că cei executați dădeau încă semne de viață, comandantul grupei de execuție a executat lovirile de grație, trăgînd cu revolverul în capul fiecărui condamnat.

La ora 18.15, dl. medic legist a constatat moartea tuturor celor patru condamnați mai sus arătați, prezentîndu-ne separat actul său de constatarea morții, act ce se anexează, în

original, prezentului proces-verbal.

Cadavrele condamnaților executați au rămas pe loc timp de o oră sub paza unei gărzi formată dintr-un șef și opt gardieni publici.

La ora 19.15, cadavrele au fost luate în primire de dl. procuror Gheorghe Săndulescu, pe care l-am însărcinat să procedeze la percheziționarea lor și să drezeze proces-verbal de cele ce va constata. După aceasta, domnia sa a luat măsuri pentru transportarea cadavrelor la Crematoriul Cenușa din București, în vederea incinerării lor, urmînd ca — potrivit dispozițiilor primite de la dl. prim-procuror Jean Nicolau — să se dispună ulterior asupra eventualei lor predări către familiile respective".

Un ultim document¹ de care dispunem este o simplă listă dactilografiată:

CONDAMNAȚII LA MOARTE

Ion Antonescu	et ec.
Mihai Antonescu,	et ec.
Constantin Z. Vasiliu,	et ec.
Gheorghe Alexianu,	et ec.
Radu D. Lecca,	} <i>conușare</i>
Eugen Cristescu,	
Constantin Fantazi.	

P. C. C.

Deci, în dreptul primilor patru, scris de mînă prescurtat, cuvîntul „exec”. O acoladă în dreptul ultimelor trei nume și un cuvînt: „comutare”. Dedesubt, o semnătură „P. Groza”. Nu putem ști dacă acest document este anterior scrisorii lui Lucrețiu Pătrășcanu către regele Mihai I sau reflectă o simplă constatare a aducerii la îndeplinire a sentinței.

La percheziția făcută asupra celor executați, asupra lui Ion Antonescu s-au găsit: „2 batiste, 1 iconiță, 1 pălărie maron”. În urma incinerării cadavrelor, urnele cu cenușa fiecăruia au fost predate Prefecturii Poliției Capitalei pînă la deciderea atribuirii lor. Trebuie precizat că, așa cum se specifică în procesul-verbal întocmit de procurorul parchetului Ilfov, „dintre rudele celor executați, doamna Lița colonel Savovici-Baranga, mama lui Ion Antonescu, și doamna doctor Gabriela Paraschivescu-Vasiliu, soția lui Constantin Z. Vasiliu, ne-au depus, prin dl. avocat Constantin Paraschivescu cîte o peti-

țiune prin care solicitau fie să li se predea cadavrele, fie — în caz de incinerare — să li se predea urnele cu cenușa”.

Cererile au fost atașate procesului-verbal, dar din documentele păstrate nu se poate deduce dacă au fost rezolvate favorabil.

În timpul execuției s-au realizat, de asemenea, fotografii și un film. În privința destinației acestora, se cuvine precizat că ministrul Justiției a cerut prim-procurorului, ca urmare a dispoziției Președintelui Consiliului de Miniștri, ca „toate aparatele de fotografiat sau de filmat și tot materialul respectiv, cu care se vor lua vederi la fața locului cu ocazia executării sentinței Tribunalului Poporului, din 20 mai 1946, se vor ridica de la deținătorii lor, se vor sigila și lua în păstrarea Domniei Voastre. Clișeele și filmele se vor developa sub supravegherea Domniei Voastre și vor fi trimise acestui minister sigilate împreună cu copiile respective, după ce veți restitui aparatele celor în drept”.

Cum rezultă din procesul-verbal întocmit de procurorul Gheorghe Săndulescu, „după terminarea execuției am procedat la ridicarea a 3 aparate de fotografiat și un aparat de cinematografiat, aparținînd celor 4 repoteri fotografici și cinematografici ai Ministerului Propagandei Naționale și cari au asistat la executare, în conformitate cu dispozițiunile d-lui prim-procuror al Tribunalului Ilfov”. Din aparate au fost scoase 4 rolfilme și 3 casete film cinematografic, predate secretarului general al Ministerului de interne, Bunaci. Nu există nici un document privind locul lor de păstrare. Vor fi ele găsite vreodată? ■

**Documentar alcătuit de
Marcel-Dumitru CIUCĂ
și Gheorghe DAVID**

TRANSILVANIA STRĂBUNĂ

La Tirgu Mureș apare, începînd cu luna ianuarie 1991, o nouă publicație de cultură, cu precădere de cultură istorică: Transilvania străbună (director Valeriu Lazăr, redactor șef Ioan Ranca). „În paginile ei — se menționează în editorialele primului număr — revista va încorpora momente, fapte, întâmplări ale trecutului și prezentului istoric din spațiul locuit de români — cum spunea Tacitus (în Anale) — sine ira et studio, adică fără ură și părtinire. Momente, fapte, întâmplări din istoria multimilenară a poporului român, îndeosebi din istoria Transilvaniei, pe care noi, am considerat-o întotdeauna și o considerăm cu toții vatra și inima pămîntului românesc”.

Citeva titluri din acest prim număr al revistei: acad. prof. Ștefan Pascu — Temeiurile unității noastre; prof. univ. dr. D. Protase — Daci, romani și români pe pămîntul străbun; dr. Ioan Pop — Ecolul Unirii Principatelor Române în presa din Transilvania; dr. Valeriu Lazăr — Arheologia mureșană; dr. Vasile Dobrescu — Gheorghe I. Brătianu, istoric al permanenței românești.

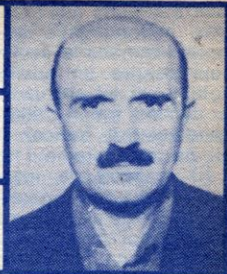
Mult succes colegilor din Tirgu Mureș!

¹ Copie xerografiată oferită redacției de către dl. A. Șiperco.

ADDENDA

LA CAZUL MAIMUCA

CRISTIAN TRONCOTĂ

„Sub-directorul general «legionar» al Siguranței Generale a Statului și Polițiilor, director al Siguranței, era agent al S.D. (Serviciul de spionaj și contraspionaj al S.S.-ului german), al Secret Intelligence Service (Serviciul Secret de Informații britanic) ori agent sovietic? Practica un «joc dublu» (triplu ori cvadruplu) fiind în realitate agent al Secției II a Marelui Stat Major român? Cînd se va afla răspunsul, va fi necesar să fie rescrise

multe pagini ale istoriei tragicei toamne a anului 1940”.

Nu avem pretenția și nici posibilitatea să răspundem întrebărilor pe care le pune dr. Eugen Preda la începutul articolului Cazul Maimuca, publicat în nr. 1/1991 al revistei Magazin istoric. Dorim doar ca prin rîndurile ce urmează să aducem în circuitul științific o serie de date pentru completarea „dosarului Maimuca”, revelat pentru prima oară în acel articol din revista Magazin istoric.

Un profesionist desăvîrșit

Constantin Maimuca s-a născut la 9 ianuarie 1896, în Monastir, din Macedonia (Iugoslavia). Și-a luat licența în științe juridice și în electrotehnică la Universitățile din București și Paris. În 1924 a obținut titlul de doctor al Universității din Iași. Cunoștea la perfecție limbile franceză, italiană, germană, sîrbă, bulgară și greacă. Între 1931-1933 a urmat cursuri de perfecționare la Paris, Berlin și Praga, luînd cunoștință de secretele și noutățile științifice ale muncii de poliție și de culegere de informații. Putem spune deci că Maimuca dispunea de o pregătire teoretică ce nu-și găsea egal la acea dată printre componenții serviciilor secrete din România.

Dar nu numai teoretică. Încă din timpul primului război mondial, „după cum aflăm din dosarul său personal de cadre, „a servit în calitate de voluntar în armata franceză, la serviciul de informații al Cartierului General Francez al Armatei din

Orient, la Siguranța franceză și la controlul poștal interaliat. Aici a făcut școala de spionaj și a jucat un rol important în organizarea spionajului aliat în spatele frontului de operații”.

În 1956, în timp ce era din nou anchetat, Maimuca a dat o declarație, în care spunea: „Cunoscînd toate limbile balcanice și dialectele din Macedonia, în prima perioadă a activității mele ca militar am deservit posturile de ascultare microfonice din primele linii inamice ce erau folosite pentru interceptarea convorbirilor din tranșee, iar mai tîrziu am fost adus ca translator pentru aceleași limbi la cartierul general al Armatei din Orient și la controlul interaliat poștal”. Și continua: „Eu am făcut parte din primele detașamente de înaintare [ale armatei franceze, care au ocupat Sofia — C.T.], ca translator, și în timpul retragerii nemților din București am însoțit o mică unitate care a capturat parte din serviciul de informații german din Capitală. În decembrie 1918 am venit la Constanța cu trupele franceze de ocupație a Dobrogei, ca tran-

slator pe lîngă comandamentul francez. Dobrogea a rămas sub ocupație aliată pînă la încheierea păcii, întrucît, după principiile wilsoniene¹, era un teritoriu în litigiu, revendicat și de bulgari. Pînă la încheierea definitivă a păcii, accesul autorităților militare n-a fost permis. Aici nu au funcționat decît numai autoritățile civile, inclusiv organele de menținerea ordinii, din care făcea parte și Mișă Moruzov. El era pe acea vreme șeful Serviciului de Siguranță al Dobrogei, avînd în subordine Brigada de Siguranță din Constanța și cele din Cadrilăter”.

Astfel l-a cunoscut Constantin Maimuca pe Moruzov (Magazin istoric, nr. 1/1991). Din 1918 și pînă în 1933, relațiile dintre cei doi au fost foarte bune, ei colaborînd fructuos într-o serie de acțiuni de interes național. Apoi, au început suspensiunile reciproce și acuzațiile de trădare, de joc dublu sau triplu.

¹ La 8 ianuarie 1918, președintele S.U.A., Thomas Woodrow Wilson (1856-1924), a făcut cunoscută declarația sa cuprinzînd celebrele 14 puncte pe baza cărora, considera el, urma să se încheie pacea cu puterile Triplei Alianțe.

Cum s-a ajuns aici? Greu de spus. În fond, încă de la început Maimuca a avut informații despre un posibil joc multiplu al lui Moruzov. Iată ce declara tot în 1956: „Comandamentul francez a primit pe acea vreme [1918 — C.T.] o serie de informații care arătau că Moruzov ar fi fost spion în solda consulatului țarist rus de la Galați și că de asemenea este spion bulgar. Că ar fi existat oarecare legături între el și Consulatul rus de la Galați, reținea și din unele rapoarte ale Brigazii de Siguranță din acel oraș către Direcția Generală a Poliției, pe care le-am găsit mai târziu în arhive și le-am copiat”.

Credem că un rol important în declanșarea conflictului l-a jucat și orgoliul profesional al lui Maimuca. Lui îi venea greu să accepte că Moruzov — un om cu studii medii — reușise să creeze primul serviciu român de informații cu caracter militar (Serviciul de Siguranță al Dobrogei), iar din 1925, din însărcinarea Marelui Stat Major, a pus bazele Serviciului Secret de Informații. Ca șef al acestuia, Moruzov a reușit, până în 1940, să manevreze cu subtilitate jocurile politice și relațiile dintre Carol II și principalii oameni politici ai țării, cit și o serie de inițiative ale diplomației românești pe plan european. Acțiunile sale erau susținute cu o abilitate deosebită, folosindu-se atât fonduri din bugetul statului, cit și de la întreprinzătorii particulari. Maimuca, în schimb, a urcat cu greu treptele ierarhiei profesionale. Adesea, era mutat dintr-un oraș în altul — Oradea, Deva, Cluj, Chișinău, București — fiind chiar schimbat dintr-un profil de muncă într-altul: Serviciul de cercetări juridice, Poliția de Siguranță, Corpul de control al Ministerului de Interne. După cum singur mărturisea în 1956, era convins că de aceste mutări și schimbări nu era străin Moruzov.

Maimuca s-a înversunat să descopere adevărata față a rivalului său, motiv pentru

care a adunat cu tenacitate numeroase informații, date, fapte și documente, pe baza cărora spera ca, la momentul potrivit, să îl poată „de-masca” și trage la răspundere pe șeful Serviciului Secret. Prilejul s-a ivit în septembrie 1940, când, după instaurarea regimului legionar antonescian, s-a pus problema confirmării lui Moruzov ca șef al S.S.I.-ului sau înlocuirea lui cu o altă persoană, respectiv cu Eugen Cristescu. La solicitarea lui Ion Antonescu, Maimuca s-a prezentat cu „tolba plină” de dovezi compromițătoare — așa credea el — la adresa lui Moruzov. Pe baza lor, poliția legionară a găsit pretextul pentru a-l aresta pe Moruzov, iar Antonescu a ordonat constituirea unei comisii de anchetă condusă de Maimuca însuși. Moruzov însă s-a dovedit, până la capăt, un profesionist desăvârșit. Nu a divulgat nimic din imensul bagaj de informații referitoare la statul român și relațiile sale cu marile puteri sau cu micile vecini iredentiști. Tonul sec și distant, răspunsurile calculate până la ultimul cuvânt, ironia din priviri au fost principalele arme cu care Moruzov și-a temperat anchetatorii, în frunte cu Maimuca.

Eliberat pentru cinci ani

În noaptea de 26/27 noiembrie 1940, în celula nr. 1 de la Jilava, Moruzov a căzut pradă gloanțelor, fiind asasinat de legionari. Nu știm dacă în acele clipe Maimuca își dădea seama că prin orgoliul lui nemăsurat și intenția — de altfel, laudabilă — de a afla adevărul despre Moruzov, a împins lucrurile într-o direcție pe care n-o mai putea controla. Ne întrebăm, totodată, dacă Maimuca, om cu experiența serviciilor secrete, realiza că istoria se putea repeta, că „jocul de-a ancheta” cu un fost șef al Serviciului Secret e periculos, dacă nu chiar molipsitor.

După rebeliunea legionară din ianuarie 1941, Maimuca a căzut el însuși pradă „unor neltirii din umbră ale noului șef al S.S.I.-ului — Eugen Cristescu”, după cum specifica într-o declarație din octombrie 1944. A fost arestat și acuzat de „înaltă trădare” și „insurecție armată”. Să vedem însă ce spun hotărârile judecătorești și alte acte oficiale.

Prin decizia nr. 1 din 15 iunie 1941 a Curții Marțiale de Casare și Justiție, Maimuca a fost achitat cu unanimitate de voturi pentru fapta de „insurecție armată” (adică participare la rebeliune), prevăzută și pedepsită de art. 211 Cod Penal, combinat cu art. 2 din Decretul-lege nr. 236/1941. Prin aceeași Decizie a fost condamnat, cu unanimitate de voturi și cu acordarea circumstanțelor atenuante, la cinci ani temniță grea și trei ani degradare civică pentru „înaltă trădare”. Infrațiunea consta în faptul că „în perioada anilor 1940-1941 și-a procurat și a deținut, fără a avea calitatea de a lua la cunoștință de ele, informații referitoare la efectivele, dotarea și dislocarea unităților germane aflate în România”. Materialul probatoriu a fost găsit în casa de fier din cabinetul lui Maimuca, sub forma a două dosare intitulate „Armata germană”, cu nr. 3 185, fasciculele I și II. Între copertele lor se păstrau actele și corespondența privind informațiile cerute prefectilor de județe și poliției de frontieră referitoare la intrarea trupelor germane în România. Din studiul sentinței nu rezultă motivul pentru care Maimuca ceruse asemenea informații, instanța neputând stabili dacă fapta pentru care a fost condamnat era în legătură cu mișcarea legionară. În septembrie 1943, regele Mihai I a hotărât grațierea lui Maimuca, numele său fiind inserat pe un tabel de 357 condamnați. Dar a intervenit din nou Eugen Cristescu, șeful S.S.I.-ului: „În chestiunea menținerii mai departe în stare de arest a fostului director de Siguran-

ranță, C. Maimuca, punerea lui în libertate constituind în situația actuală un pericol, domnul Mareșal a ordonat să rugăm pe domnul ministru Pantazi să prezinte cât mai urgent un Decret pentru scoaterea lui din rîndul celor grațiați. Chestiunea internării lui Maimuca în lagăr a fost discutată și domnul Mareșal nu a admis scoaterea lui din închisoare". Drept urmare, regele Mihai I a trebuit să revină și, prin Decretul din 15 noiembrie 1943, dat la Sinaia, a anulat Decretul nr. 2 520, din 25 septembrie, privitor la Maimuca.

Abia în toamna anului 1944, a fost pus Maimuca în libertate, beneficiind de Decretul regal nr. 1 624, din 24 august, prin care se amnistiau toate pedepsele deținuților politici. În raportul întocmit de generalul magistrat C. Păis se menționează, printre altele: „infracțiunea pentru care a fost condamnat fiind o infracțiune pur politică, în legătură cu siguranța exterioară a statului, C. Maimuca va beneficia de amnistia acordată”.

Pus în libertate, el a practicat avocatura în Baroul de Ilfov, iar la 14 ianuarie 1949 a fost arestat pentru a se adînci cercetările în legătură cu evenimentele petrecute în perioada noiembrie 1940-ianuarie 1941, adică atunci cînd Maimuca îndeplinise funcția de șef al Siguranței. Cercetările nu au adus nimic nou, exceptînd declarația menționată mai sus. Și, totuși, în final, Tribunalul Militar al Regiunii a II-a Militară, prin sentința nr. 85, din 30 martie 1957, l-a condamnat pe Maimuca, împreună cu un lot de 37 foști poliști, la detenție grea pe viață și confiscarea totală a averii pentru „crime de război”. În ce au constat acestea? Iată ce preciza rechizitoriul: „În calitatea sa de Director al Direcției Poliției de Siguranță, C. Maimuca a centralizat, coordonat și îndrumat întreaga activitate a polițiilor din țară, inclusiv aceea a Corpului De-

TECTIVILOR, dînd ordine de urmărire, arestare, cercetare și trimitere în justiție a elementelor ce făceau parte din Partidul Comunist Român și mișcarea muncitorească. De asemenea, în perioada anilor 1930-1940, organele din subordinea sa au dezlănțuit o cruntă teroare împotriva elementelor comuniste și antifasciste, săvîrșind cele mai barbare samavolnicii și abuzuri”.

Prins în roțile angrenajului

Pentru a ne da seama cît de fondată era o astfel de acuzație, este suficient să privim schema de organizare a poliției din perioada interbelică. Vom constata că temutul Corp al Detectivilor, subordonat Poliției de Siguranță, avea în componența sa atît o grupă care se ocupa de problema comunistă, cît și una pentru problema legionară. Dacă vom adăuga că, în deceniul al patrulea, numărul legionarilor arestați de Siguranță și deferiți justiției, nu pentru convingerile lor politice, ci pentru încălcarea legilor, a fost mult mai mare decît al comuniștilor, atunci lucrurile încep să se limpezească. Adevărul este că pe baza Decretului 206/1948, pe lîngă legionari și cei care simpatizaseră cu ei, au fost arestați, judecați și condamnați și alții: foste cadre de conducere din armată, poliție, Siguranță și S.S.I., „elemente burghezo-moșieresti”, fruntașii partidelor istorice, inclusiv grupul de comuniști legați de Lucrețiu Pătrășcanu, într-un cuvînt, toți cei care erau socotiți indezirabili de către noile autorități și de superiorii lor, consilierii sovietici.

Revenînd la Maimuca, se poate spune că numele său a fost asociat cu legionarii doar pentru simplul motiv că în perioada 7 septembrie 1940-21 ianuarie 1941 a înde-

plinit funcția de director al Direcției Poliției de Siguranță. Dar este bine cunoscut că poliția legionară era un organism separat de organele de siguranță ale statului, cu o existență autonomă. Din nici un document nu rezultă apartenența lui Maimuca la mișcarea legionară sau măcar o eventuală simpatie a sa pentru cămășile verzi. Dimpotrivă, el îl suspecta, printre altele, pe Moruzov că ar avea legături cu Horia Sima și că ar face jocul nemților. Așa cum lasă să se înțeleagă documentele, Maimuca putea fi suspectat mai degrabă de simpatii anglo-franceze, ținînd cont mai ales de perioada sa de formare.

Faptul că prin Maimuca s-ar fi înstrăinat 800 revolve, cumpărate de Direcția Generală a Poliției, prin firma Herman Zoldi, arme care ulterior au încăput pe miinile legionarilor nu este un cap de acuzare suficient de convingător. Știa Maimuca ce avea să facă poliția legionară și li se putea el opune? Putea preveni masacrele de la Jilava? Putea împiedica izbucnirea rebeliunii legionare? Greu de răspuns. În conjunctura politică internă și externă nou creată, Siguranța, ca și S.S.I.-ul, pierduseră în cea mai mare parte controlul situației în fața tăvălugului de naționalism exacerbat, alimentat timp de două decenii de o serie de personalități ale vieții politice și susținut, pe ascuns, de la Berlin și din alte capitale europene. În ceea ce ne privește, credem că Maimuca a plătit un tribut greu într-un joc extrem de complicat și mai ales inspirat și dirijat din diverse capitale europene, într-un moment de mare cumpănă al destinului național.

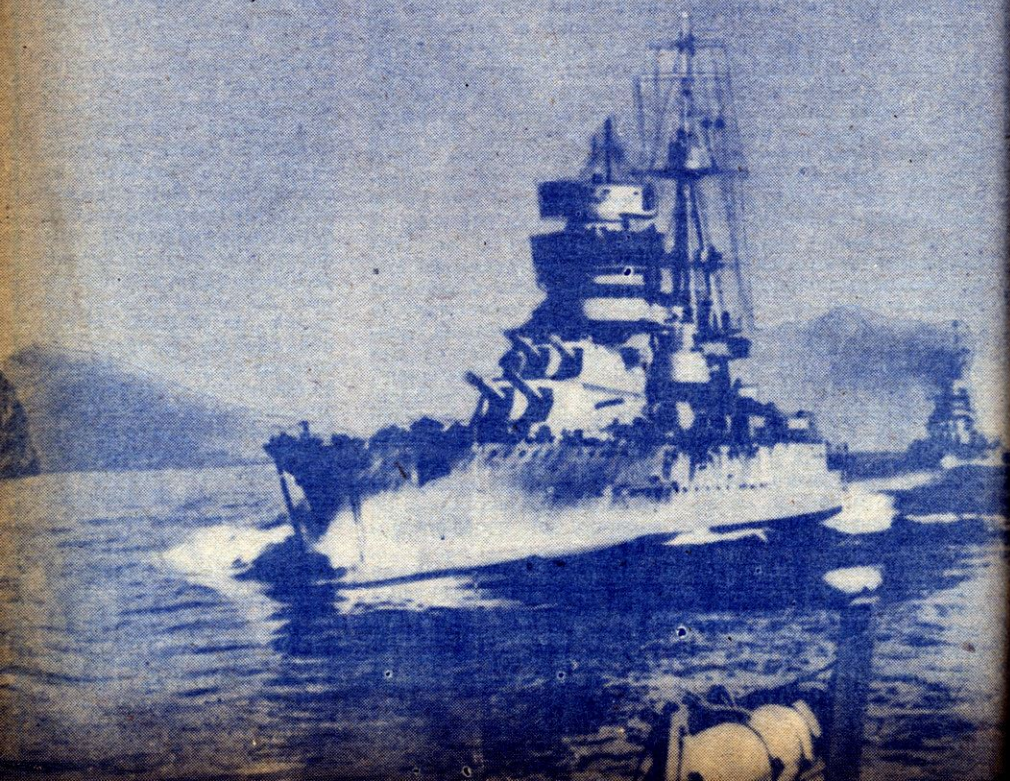
Ultimii ani de viață i-a petrecut în detenție, la penitenciarele de la Aiud și Sibiu. Decesul lui Maimuca a fost înregistrat în ziua de 10 decembrie 1962, la vîrsta de aproape 67 ani. ■

ENIGME ALE ISTORIEI

DORIȚI O FLOTĂ, MYLORD?

FRANCO BANDINI

• Un straniu episod din cel de-al doilea război mondial dezvăluit de doi istorici italieni • Au dorit oare cu adevărat ofițerii din Înaltul Comandament al marinei militare a Ducelui să vindă navele lor Marii Britanii, sau — în caz extrem — să le sabordeze pentru a împiedica preluarea lor de către forțele marinei hitleriste? • Senzaționale dezvăluiri cu privire la existența unui „canal secret” între Roma și Londra, via Stockholm, aduse la lumină pe baza unor documente din arhivele secrete britanice

Războiul secret își are legile lui implacabile. Documentele legate de „acțiunile din umbră” și marcate cu „top secret” — cum spun americanii — sau „most secret” — cum spun englezii — sînt accesibile unui număr extrem de redus de persoane nu numai în perioadele în care aceste acțiuni se află în desfășurare, dar și o lungă bucată de timp după ce ele au fost executate, cu sau fără succes, și și-au pierdut actualitatea. Numai după scurgerea a multor decenii de la evenimentele la care se referă acest tip de documente, ele sînt triate cu grijă de către experți, unele dintre ele fiind — în sfîrșit — puse la dispoziția cercetătorilor trecutului, cărora li se acordă și dreptul de a-și folosi descoperirile în mod public.

De un asemenea drept au beneficiat la Londra mai mulți istorici italieni preocupați să facă lumină într-o polemică referitoare la modul cum au fost conduse forțele navale ale țării lor în prima parte a celui de-al doilea război mondial. Un prim rezultat l-a constituit un amplu articol semnat de către publicistul Franco Bandini în revista *Storia* ilustrată, care apare sub egida uneia dintre cele mai serioase edituri din Italia, „Mondadori” din Milano. Or, ceea ce a frapat din primul moment opinia publică a fost faptul că această revistă, reputată prin riguroasa cu care își triază sursele de informații și prin verificarea scrupuloasă a caracterului autentic al materialului documentar pe care își întemeiază judecățile de valoare, abandona de data aceasta stilul ei obișnuit sobru și punea articolului semnat de Franco Bandini un titlu senzațional: Ofițeri italieni cu grad înalt voiau să vîndă flota noastră de război englezilor. În sumarul paginii de gardă, același articol era anunțat cu titlul Nave italiene oferite englezilor în 1941.

Explicația acestei abateri de la tonul rezervat al publicației îl oferea însuși conținutul articolului în cauză. Cercetînd timp de două luni, la

Londra, arhivele secrete britanice, istoricul italian Alberto Santoni trînea o serie de concluzii pe baza documentelor descoperite. În substanță, el afirma că, în martie 1941, s-au desfășurat, prin intermediul unor mesageri confidențiali și prin canalul Ambasadei britanice din capitala Suediei neutre, tratative secrete între un grup de ofițeri din Statul major al marinei militare italiene și Amiralitatea britanică. Oferta italiană era aceea de a preda „inamicului” englez principalele nave de război, contra unui preț destul de ridicat și contra angajamentului din partea britanică de a pune la adăpost în Portugalia sau într-o țară aliată pe membrii de familie ai conjuraților. În caz extrem, aceștia din urmă se angajau să sabordeze vasele, pentru a evita căderea lor în mina Germaniei hitleriste. Dar documentele descoperite de Santoni puneau în lumină doar ceea ce Bandini numește „partea centrală a afacerii”. Existau plauzibile presupuneri că acel „canal secret” Roma-Stockholm funcționase încă dinainte de martie 1941. Pe de altă parte, nu se putea deduce în ce măsură tratativele ajunseseră la un punct final. Iată de ce Franco Bandini făgăduiește să aprofundeze cercetările. Și, într-adevăr, citeva luni mai târziu, într-un alt număr, *Storia* ilustrată publică un nou articol al lui, bazat pe o serie de alte documente și intitulat Flota de vînzare. Din traducerea noastră esențializată¹, cititorul Magazinului istoric va putea cunoaște — atît cît au desprins cercetătorii italieni din documentele puse la dispoziție de către englezi — meandrele acestei afaceri care își păstrează caracterul bizar și al cărei final nu a putut fi descifrat. Dar — în pofida negărilor violente, care, în cadrul polemicii luate de cartea lui Santoni și de articolele din *Storia* ilustrată, au venit mai ales de la cercul militar — cercetătorii au putut susține caracte-

¹ Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazinului istoric.

rul plauzibil al unei reale intenții a comandanților flotei italiene de a împiedica preluarea acestora de către naști. În acest sens s-a arătat că, în urma grelelor lovituri primite de armata Italiei încă din primele luni ale intrării țării în război, militarii ajunseseră la concluzia că, rămînînd în cadrul Axei Roma-Berlin, merg în mod cert spre înfrîngere. Această convingere a alimentat crescînda ostilitate a ofițerilor superiori împotriva regimului lui Mussolini și mereu sporita lor ură împotriva „aliatului” german hitlerist, ale cărui presiuni și exigențe erau tot mai dureroase resimțite, ele conducînd la grave și sîngeroase pierderi înregistrate de forțele italiene pe toate fronturile, pe uscat, în aer și pe mare.

Desigur, faptul că ofițerii din marina de război a Italiei au pretins plata în dolari a actului lor „antifascist” a fost folosit de unii participanți la polemică pentru a califica acțiunea inițiată de ei, într-un moment în care țara se afla în plin război, drept „înalță trădare”. S-a putut însă face și constatarea că întreaga afacere a depășit cadrul ofițerilor de Stat major din marină, ea oglîndind, de fapt, starea de spirit a întregului popor italian, victimă a visurilor aventuroase ale Duceului. În toate păturiile societății italiene a timpului, se contura tot mai precis un puternic curent antifascist și antihitlerist. Este ceea ce explică lipsa de spirit combativ de care au dat dovadă ostașii de rînd, în opoziție cu bravura și jertfele partizanilor care — atunci cînd țara a fost invadată de naști — s-au luptat cu o dirzenie ce a înscris pagini de glorie în istoria Italiei și a bătăliilor pentru libertate și neatinare a tuturor popoarelor. Bineînțeles, faptul că partizanii italieni, recrutați din toate straturile populației, n-au cerut pentru vitejia și jertfele lor nici vreo plată, nici punerea la adăpost a familiilor n-a fost negat de nimeni.

Să-l dăm acum cuvîntul lui Franco Bandini.

Alberto Santoni, docent în științe politice al Universității din Roma, a petrecut două luni la „Public Record Office” de la Kew Gardens (Londra), obținând autorizarea să cerceteze o serie de documente și să le publice. Din această cercetare s-a născut o carte, intitulată *Adevăratul trădător*.

Temele fundamentale ale cărții lui Santoni sînt două: pe de-o parte, consecințele teribile ale folosirii de către englezi a „Ultrei”, folosire ce a condus la aproape toate foarte gravele pierderi de nave italiene înregistrate cel puțin începînd cu a doua parte a anului 1941. Pe de altă parte, incredibila și totuși solid argumentată, pe bază de documente, existența a unui contact secret între circa douăzeci de înalți ofițeri din marina italiană și englezi, privind cedarea către Marea Britanie sau sabordarea flotei de război a Italiei, în schimbul unor mari sume de bani. Din întreaga istorie nu cunoaștem pentru moment decât partea centrală. Atît începutul afacerii cît și eventuala ei continuare rămîn în întineric. Dar pare posibil ca unele cercetări ulterioare să scoată la lumină în întregime această atît de interesantă istorie, clarificînd o dată pentru totdeauna adevăratul grad de „permeabilitate” a secretului naval italian din timpul celui de-al doilea război mondial.

„Toate acestea par ireale”

Prin telegrama nr. 143 din 14 martie 1941, Victor Mallet, ministrul Marii Britanii în Suedia, transmitea din Stockholm: „Marina italiană. 1. În timpul recente sale vizite la Roma, intermediarul suedez a fost într-un contact permanent cu un exponent italian și cu un ofițer de la Amiralitatea italiană, care afirma că reprezintă circa douăzeci de înalți ofițeri italieni, doriți să scoată marina regală de sub influența regimurilor fascist și hitlerist. 2. Au fost luate în considerare propune-

rile britanice referitoare la o predate (a flotei — *n.r.*), dar, din diferite motive, s-a apreciat că nu e posibil să se facă în bloc evacuarea familiilor echipajelor de pe navele de război, cum se prevăzuse în prealabil. 3. Reprezentantul italian a precizat ca: a) familiile anumitor înalți ofițeri trebuie transferate în țări străine, stabilite precis, și trebuie să primească o anumită sumă de bani; b) ofițerii și membrii echipajelor de pe navele în chestiune vor prelua o compensație pentru familiile lor, în scopul de a putea să treacă în viitor la noi activități profesionale. 4. Reprezentantul italian a formulat următoarele propuneri: a) Amiralitatea britanică va plăti, în dolari, pentru navele în chestiune următoarele sume: cuirasate — 300 000; crucișătoare grele — 60 000; crucișătoare ușoare — 50 000; contratorpiloare — 30 000; submarine — 25 000; vedete-torpiloare — 15 000; b) În cazul în care se va socoti oportun ca navele de război respective să fie sabordate, jumătate din sumă se va plăti agenților care vor executa acțiunea; c) Plățile sus-menționate vor fi efectuate la sfîrșitul conflictului sau atunci cînd vor fi fost furnizate dovezile că navele respective au fost predate sau au fost scoase din uz; d) Un depozit de 600 000 de dolari va fi vărsat imediat la o bancă din Statele Unite, urmînd ca 15 la suta din această sumă să fie de îndată disponibilă pentru a garanta asistența celor prevăzuți la paragraful 3, litera «a» și pentru evacuarea familiilor marinarilor, numele și țara preferată pentru destinație urmînd a fi comunicate. 5. Opinia noastră este următoarea: a) Propunerile referitoare la plăți comportă sume de însemnătate minoră în raport fie cu valoarea potențială a navelor de război, fie cu premiul ce ar trebui dat agenților care le-ar scoate din uz; b) Acceptarea întregului plan, chiar în liniile lui largi, ne-ar permite să vă telegrafiem imediat pentru punerea

în acțiune, convinși că există, totuși, o posibilitate de succes; c) Guvernul britanic nu ar risca în cel mai rău caz decît să piardă 15 la suta din depozit, lucru, totuși, prea puțin probabil de vreme ce fiecare caz de asistență financiară ar urma să fie examinat pe baza unor acțiuni efectiv îndeplinite; d) Intermediarul suedez, în pofida riscului considerabil pe care și-l asumă, este gata să întreprindă o nouă călătorie în Italia, dacă aceasta s-ar dovedi necesar, cunoscînd comisionul, proporțional cu sumele în cauză, pe care l-ar primi în caz de succes. Acest intermediar e chiar tipul de om pe care ar trebui să dorim a-l avea la dispoziție pentru a realiza contacte oportune în Italia, el fiind un amator de astfel de acțiuni”.

La 19 martie, Foreign Office-ul acceptă, deși cu rezerve, propunerile ministrului său la Stockholm. Pe textul original al telegramii nr. 140, ce urma să fie trimisă în acest sens lui Mallet, primul ministru din acel moment notează cu mîna lui „This all seems fantastic” (Toate acestea par ireale) și semnează: „W.S.C.” sînt inițialele numelui Winston Spencer Churchill. Totuși, Ministerul de externe transmite telegrama de acceptare, în care se spune: „Deși posibilitățile de reușită ale planului par slabe, acceptăm acest plan în liniile lui de principiu. Sînteți autorizat din acest moment să treceți la aplicarea lui”.

Ultimul document citat de Santoni în legătură cu această afacere conține aprecierea Amiralității britanice, trimisă la 25 martie primului ministru. Ținînd cont de scepticismul manifestat de Churchill și exprimat în adnotarea făcută cu mîna lui în josul telegramii Ministerului de externe către Victor Mallet, Amiralitatea precizează: „Sîntem de acord că posibilitatea de succes în această aventură pare îndepărtată, dar plățile care ar fi necesare sînt atît de derizorii, în comparație cu importanța beneficiilor care ar putea rezulta,

incît apare oportun să se continue cu aplicarea proiectului¹.

Santoni afirma în cartea sa ca, în pofida aprobării planului de către autoritățile britanice de vîrf, inițiativa s-a prăbușit. Dar noi credem că intermediarul suedez a mai călătorit la Roma și — chiar în ipostaza că tratativele s-au dovedit în cele din urmă sterile — ele au continuat. Pe de altă parte, chiar din examinarea telegramelor trimise de Victor Mallet la Foreign Office, reiese că aceste tratative nu au început în martie 1941. Într-adevăr, diplomatul englez în funcție la Stockholm se referă la propunerile avansate anterior. Săcîm mai plauzibil momentul de început al contactelor secrete italo-britanice în februarie sau chiar în ianuarie 1941, adică atunci cînd situația forțelor italiene în Africa, Albania și Mediterana era mai mult decît precară.

Impresie confirmată de documente

Noi, cei de la *Storia illustrata*, fideli telului nostru de a face lumină imparțială și documentată în legătură cu problemele de istorie care privesc viața națiunii, am extins în ultimele luni, pe cît ne-a fost posibil, cercetările în arhivele de la Kew Gardens, încredințînd aceste cercetări unor elemente deosebit de capabile și de calificate din punct de vedere profesional. Rezultatele au depășit așteptările. Documentele existente acum în posesia noastră permit să se stabilească faptul că, încă din ultimele luni ale lui 1940, s-a deschis un contact semnificativ din punct de vedere politic și militar între Amiralitatea britanică și Foreign Office, pe de-o parte, și — pe de altă parte — amiralii Domenico Cavagnari și Arturo Riccardi, adică cei care au ocupat succesiv funcția de șef al Marelui Stat Major al marinei, precum și cu mareșalul Badoglio și cu fostul

ambasador italian la Londra, Dino Grandi¹.

Canalul a rămas deschis, sau a fost redeschis, în funcție de vicisitudinile care au urmat și care au condus la arestarea unui grup de importanți ofițeri ai marinei italiene, eliberați ulterior. Acest canal a rămas operant pînă la sfîrșitul anului 1942, cînd, de la precedentele înțelegeri „în linii mari”, s-a trecut — așa cum confirmă scrisorile trimise de Anthony Eden, ministrul de externe britanic, omologului său american Cordell Hull, scrisori cunoscute mai de mult — la planuri mai amănunțite cu privire la predarea flotei italiene, iar mai tîrziu aceste planuri aveau să fie incluse în clauzele de armistițiu.

Dar noile documente permit mult mai mult, anume o privire mai clară asupra a ceea ce a fost extrem de gravă criză militară, politică și psihologică prin care a trecut fascismul și Mussolini însuși în iarna 1940-41, cînd părea că întreaga structură politico-militară a țării stă să se năruiască sub loviturile „noptii de la Taranto”, ale nefericitei și cumplit de dure roasei campanii din Grecia și ale inexplicabilei înfrîngerii suferite de mareșalul Graziani în Africa de Nord.

Cea mai directă consecință a acestei crize, pînă acum niciodată pusă în lumină în relațiile ei cauzale, a fost intervenția aeriană și terestră pe teatrul de luptă din zona Mediteranei a armatei germane. Oamenii politici ca și militarii din Italia și-au dat atunci brusc seama că, pe măsură ce creștea incapacitatea lor mai mult decît evidentă de a conduce fie pe plan politic, fie pe plan tehnic un război mereu mai vast,

¹ După cum se știe, mareșalul Pietro Badoglio a fost, după prăbușirea lui Mussolini, președinte de Consiliu al Italiei. El a semnat capitularea țării în 1943. Dino Grandi (*Magazin istoric*, nr. 5/1991) a fost ambasador al Italiei la Londra pînă la începutul anului 1939. Rechemat, a fost numit ministrul de justiție. În cercurile antifasciste italiene s-a emis, la un moment dat, ideea unui triumvirat alcătuit din Badoglio, Grandi și Cavagnari — nota-sea *Storia illustrata*.

mai lung și mai dur, ingerința naziștilor avea să devină tot mai penetrantă și mai posesivă. La rîndul lor, englezii începeau — desigur pentru cu totul alte rațiuni — să fie serios îngrijorați de același lucru. Ei socoteau că, dacă și flota italiană ar cădea în mâinile lui Hitler și ale amiralului Raeder, atunci lupta navală din Mediterana ar deveni incomparabil mai dificilă pentru ei. Din convergența acestor stări de spirit, manifestată atît de italieni cît și de englezi, s-a născut înclinația psihologică spre un „contact”, la capătul căruia amiralul Riccardi² a dat englezilor asigurarea că, orice s-ar întîmpla, flota nu va fi lăsată pe mîna germanilor. Aceasta — și poate numai aceasta — era ceea ce voiau de fapt comandanții forțelor britanice. Și aceasta obțineau. Asigurarea a fost dată între sfîrșitul lui februarie și 7 martie 1941. Este perioada în care se naștea în cercurile Statului major al marinei militare și în rîndul altor personalități italiene ale vremii înclinația de a considera războiul pierdut și concluzia că e necesar, deci, să se găsească modalitatea unui acord salvator cu englezii. Tot ce a urmat trebuie — prin urmare — filtrat în lumina acestei noi și surprinzătoare descoperiri.

La 24 noiembrie 1940, atașatul militar britanic vorbește într-o telegramă de înțînirea în capitala Suediei dintre un om de afaceri suedez și un om de afaceri italian, definit ca fiind un „reprezentant” al ofițerilor de marină din țara lui. Acesta din urmă, despre care se spune în telegramă că a părăsit Roma la 17 noiembrie plecînd la Stockholm, comunică atașatului militar britanic, prin confratele său suedez, că, „în rîndul ofițerilor superiori ai marinei italiene, există un puternic curent antirăzboinic și dorința de a preda flota Marii Britanii, urmînd ca ei să se refugieze, împreună cu fami-

² Devenit șeful Statului major al marinei italiene prin punerea în retragere a lui Cavagnari, la începutul anului 1941.

liile, în Portugalia sau într-o țară aliată, pentru a fi siguri că nu vor avea de suferit represaliile nazi-fascistilor".

De ce au ales italienii drept loc de contacte capitala suedeză? La 29 februarie 1940, deci la trei luni după intrarea Italiei în război, această țară a vândut Suediei mai multe nave militare. Negocierile s-au purtat de către atașatul naval suedez la Roma și de un ofițer suedez venit anume de la Stockholm. Pentru partea italiană, documentele acestei tranzacții nu citează nici un nume, dar e clar că ele au fost purtate de ofițeri superiori ai marinei. După încheierea vânzării e plauzibil ca acești ofițeri să nu fi închis „canalul”, socotind că ar putea să se dovedească „fructuos” și în viitor.

Pe de altă parte, aceeași teză explică și de ce s-au folosit apoi oameni de afaceri ca „Mr. A.” pentru transmiterea de mesaje între italieni și englezi, întrucât în genul de tranzacții ca vânzarea de material de război, alături de specialiști militari, abundă întotdeauna și astfel de personaje. Că Londra era, la sfârșitul lui 1940, la curent cu mersul „contactelor” o confirmă și minuta unei ședințe a cabinetului de război, ținută, sub președinția primului lord al Amiralității, Sir Dudley Pound, minuta găsită și ea la Kew Gardens. Potrivit acestui document, participanții au căzut de acord „să încurajeze unitățile navale și aeriene italiene să se ralieze forțelor britanice sau — la nevoie — să se autodistrugă”. În cadrul aceleiași ședințe, se decide ca propaganda britanică „să nu fie îndreptată împotriva forțelor armate și a poporului italian, ci împotriva relei conduceri a țării de către fasciști”. Iată și alte documente găsite în arhivele britanice: o telegramă cu numărul 1242, trimisă Londrei din Suedia de către Victor Mallet, la 23 ianuarie 1941.

Misteriosul domn Carlsson

În această telegramă, Mallet anunță că „după numeroase amânări și multe greutăți, intermediarul suedez, care fusese implicat și în achiziționarea de nave italiene de către guvernul țării lui, e gata să plece a doua zi — 24 ianuarie — în Italia, via Uniunea Sovietică, pentru a se întâlni cu amiralul Cavagnari și alți ofițeri de mai mică importanță”. Diplomatul britanic adaugă că suedezul are deplină încredere în succesul misiunii ce i-a fost încredințată și că el însuși — Mallet — are motive să fie sigur că omul „va face tot ce îi va sta în putință, în spiritul instrucțiunilor date de dumneavoastră”. Dar, continuă telegrama din Stockholm, serviciile germane nutresc serioase suspiciuni, dovedite de faptul că suedezul a fost în ultimul timp urmărit de ele pas cu pas, pentru ca apoi Germania să refuze a-i acorda viza de tranzit spre U.R.S.S. Întrucât riscul e foarte mare — spune în telegramă Victor Mallet — au fost întrerupte canalele de legătură cu Italia, acceptând chiar riscul de a rămâne în săptămânile următoare fără nici o știre în legătură cu evoluția situației la Roma.

Anexate la textul acestei telegrame, au fost găsite adnotări ale unor înalți funcționari de la Foreign Office, Bob Dixon și Nichols, ambii făcând parte din cercul de prieteni intimi ai ministrului de externe, Anthony Eden. Dixon scrie: „Există motive să se speră că acest contact va putea fi stabilit”. El adaugă: „apar evidente semne de nemulțumire în sinul conducerii flotei italiene”. La rîndul său, Nichols notează, la 26 ianuarie: „Există speranțe de a se putea contacta: a) flota italiană; b) mareșalul Badoglio. E posibil ca ambele contacte să se dovedească fructuoase”.

Abia la 11 februarie 1941 se află noutăți în legătură cu misiunea misteriosului emisar

suedez. În acea zi, Mallet trimite la Londra o telegramă numerotată 101, în care se spune: „Potrivit unui mesaj clandestin primit din Italia, intermediarul nostru suedez se află deja în contact cu șeful grupului antifascist din acea țară. Avînd în vedere mișcările de trupe germane, s-ar putea ca întoarcerea intermediarului să se dovedească dificilă. În consecință, cerem ca atașatul nostru naval din Belgrad să fie avertizat că s-ar putea ca un anume domn Carlsson, purtător al unui mesaj, să-i facă o vizită”. Conștientă de importanța misiunii, Amiralitatea britanică trimite la 15 februarie atașatului ei din Belgrad următoarea telegramă: „S-ar putea ca un anume „Mister Carlsson”, purtător al unui mesaj, să vă facă în curînd o vizită. „Mister Carlsson” operează cu aprobarea guvernului Majestății Sale și — deci — îi veți acorda orice asistență și veți avea grijă să se ia telegrafic legătura cu Foreign Office sau cu Amiralitatea”.

La începutul lunii martie 1941, Victor Mallet și atașatul său naval află, în sfîrșit, rezultatul întrevederilor avute la Roma de către intermediarul suedez. În această problemă sînt trimise la Londra trei telegrame, datate în 5, în 8 și 14 martie. Telegrama din 14 martie, conținînd toate detaliile, inclusiv sumele cerute pentru fiecare tip de navă, a fost unul dintre primele documente descoperite în arhivele britanice încă de Alberto Santoni. În ce privește telegramele din 5 și 8 martie, descoperite ulterior, conținutul lor luminează mai bine textul din 14 martie. La 5 martie se arată că suedezul a contactat pe Cavagnari¹ și pe noul șef al Statului major al marinei, amiralul Riccardi. Acesta din urmă l-a asigurat că în prezent e absolut exclus ca ofițerii italieni să consimtă la căderea comandanmentului naval și a flotei sub control german. Există — a

¹ Deși trecut în rezervă, acesta părea să fi rămas „omul-cheie” al tratativelor.

precizat Riccardi — dorința, manifestată în general în sinul marinei, de a nu se da nici un ajutor Germaniei hitleriste. Telegrama continua arătând că, deși pentru moment, nu se putea pune problema predării flotei către englezi, această acțiune nefiind încă realizabilă, posibilitatea trebuia reținută pentru viitor, atunci când operațiunea ar fi fost favorizată de alte evenimente. „În acest scop — preciza în încheiere telegrama — canalul de comunicare cu Italia rămâne deschis, iar intermediarul suedez e gata să se reîntoarcă în acea țară”.

Telegrama din 8 martie era trimisă de atașatul naval și comunica, între altele: „Raportul intermediarului suedez e încă incomplet. Impresia pe care mi-am format-o din cele deja transmise de el, ca și din cele aflate dintr-un alt izvor demn de crezare, este că, pentru moment, trecerea la noi a unităților navale italiene este inactuală, întrucât este imposibil să fie salvate familiile. În plus, în sinul grupului de ofițeri de marină italieni există sentimentul că ar fi dezonorant pentru ei să abandoneze Italia, tocmai într-un moment când ea riscă să cadă sub controlul Germaniei hitleriste. Ceea ce speră de la noi antifasciștii este să nu folosim, atunci când Italia se va prăbuși, victoria noastră în mod răzbușător, ci să ajutăm țara lor să se salveze de sub dominația germană. În cazul în care aceasta ar fi intenția noastră, apare posibilă considerarea acțiunii de aliniere a marinei italiene potrivit dorințelor noastre. Unica posibilitate ce ni se oferă pentru moment este aceea de a se trimite un mesaj direct celor mai înalți reprezentanți ai antifasciștilor italieni”.

Se pare că sugestia atașatului naval britanic la Stockholm a fost urmată căci, la 9 martie, Londra trimitea lui Victor Mallet telegamă, fruct al consultărilor dintre primul ministru, Foreign Office și Amiralitate. În telegramă se spunea: „Acest mesaj poate fi încredințat intermediarului suedez pentru a fi

transmis la Roma antifasciștilor contactați de el. Ne reafirmăm precedenta ofertă, conform căreia am accepta cu plăcere acele unități ale flotei italiene ce s-ar putea alătura forțelor noastre. Vom face tot ce ne va sta în putință pentru a asigura escorta navelor comerciale care ar transporta pe membrii de familie. Dacă flota italiană va face un efort efectiv pentru a evita să cadă sub control german și dacă acest efort va fi dovedit în practică, prin trimiterea unor importante unități în porturi britanice de dincolo de mări, acest fapt va cinsti neîn-doios greu în ochii noștri, atunci când vom lua în considerare condițiile de pace cu Italia și — totodată — vom face tot ce ne va sta în putință pentru a salva Italia de sub dominația germană fie înainte, fie după conferința de pace”.

Au urmat cunoscuta telegramă din 14 martie, conținând întregul raport al intermediarului revenit, în sfârșit, din Italia, raport ce indica și sumele cerute pentru fiecare tip de navă și apoi, la cinci zile distanță, telegrama prin care Londra îi dădea lui Victor Mallet autorizarea de a începe punerea în acțiune a planului, adică procedarea la vârsăminte la o bancă americană contra consemnării unor nave italiene, ca probă a unei credințe a ofițerilor de marină din Roma.

Ceasul socotelilor

Dar istoria „canalului” secret Stockholm-Roma urmează curba sinuoasă a vicisitudinilor prin care trece Italia în prima parte a anului 1941. Se știe că, disperat de loviturile primite pe toate fronturile, nemaivind încredere în nimeni, Mussolini luase la 17 ianuarie o hotărâre fără precedent: aceea de a trimite pe front pe toți miniștrii. Tot în acea perioadă îl înlocuise pe Cavagnari cu Riccardi în fruntea Statului

major al marinei. Furios și cu moralul prăbușit, „mindrul Duce” îi amenința pe toți că, deindată ce va trece „perioada neagră”, va veni „ceașul socotelilor”. Prin martie și pentru o parte din ofițerii din marină veniseră vremuri grele. În rîndul lor, poliția lui Mussolini operase numeroase arestări.

Fapt este că din a doua jumătate a lui martie 1941, „canalul” se întrerupe. Dar, în mod brutal, el se redeschide în luna iulie a aceluiași an. O aflăm dintr-o telegramă trimisă de Victor Mallet la Foreign Office la 15 iulie: „Marina italiană: 1) Ca urmare a eliberării din închisoare a unor ofițeri, canalul nostru de comunicare a fost restabilit și trebuie acum să fie menținut. Emisarul italian¹ a sosit recent, aducând asigurări din partea anumitor ofițeri din marina țării lui că, la momentul oportun, va fi pusă în aplicare procedura amănunțită expusă în telegrama mea din 14 martie. El (grup de cuvinte omise în documentul original) să se întoarcă la 19 iulie în Italia, cu asigurarea că partea engleză consideră încă valabile contraacțiunile pe care trebuie să le întreprindă. 2) Emisarul a relatat următoarele desfășurări în situația marinei italiene: a) neașteptată slăbire a controlului german asupra marinei italiene, legată de războiul cu U.R.S.S.²; aceasta slăbire s-a produs într-un moment în care ingerințele hitleriștilor îl aduseseră pe amiralul Riccardi pe punctul de a-și da demisia; b) numeroși ofițeri din marina italiană au fost scoși din funcții, trecându-se și la represalii împotriva lor. Acest fapt ne-a fost confirmat și dintr-un alt izvor demn de crezare. 3) Pentru săptămîna viitoare sînt așteptate și alte amănunte cu privire la ultimele desfășurări, după ce emisarii cu care avem contacte se vor fi întors în Italia”.

¹ E vorba, deci, acum de un emisar italian în locul celui suedez.

² Se știe că, la 22 iunie 1941, Germania nazistă a atacat U.R.S.S.

Pentru Mussolini „perioada neagră” avea să fie temporar oprită, dar cu un preț nemăsurat de mare pentru poporul italian. Într-adevăr, după cum se știe, regimul fascist a fost, pentru moment, oprit de la prăbușire prin înlocuirea italienilor de către forțele Germaniei hitleriste pe toate fronturile: în Africa de Nord cu trupele lui Rommel, în Sicilia cu „X Fliegerkorps”, în Grecia cu diviziile marelui List. Această circumstanță pledează pentru ideea că britanicii erau mai mult ca oricând interesați să mențină canalul, intrucit, având acum în față trupe mult mai dure și mai periculoase pe uscat și în aer, era esențial să se asigure că flota nu va fi predată germanilor, deoarece, în caz contrar, navele italiene ar fi întărit considerabil și pe mare forțele lui Hitler.

În sensul hotărârii Londrei, de a continua tratativele pledează și o telegramă trimisă de Foreign Office lui Victor Mallet, la 18 iulie 1941, și în care se spune: „Puteți confirma că partea engleză consideră în continuare valabil planul de contraacțiuni ce îi revin”.

Această telegramă reprezintă ultimul dintre documentele găsite la Kew Gardens de către cercetătorii trimiși de *Storia illustrata*. Pentru moment nu știm mai mult. Dar, de pe acum, cel puțin două lucruri pot fi afirmate cu conștiința liniștită. Aname că nu putem spera într-un viitor mai bun al Italiei, dacă nu răscolim, până în străfunduri propriul nostru trecut; și că, pe plan istoric, nu se poate înțelege nimic, atâta vreme cât se continuă a se transmite o viziune deformată și de complezență a trecutului. ■

Introducere, selecție
și traducere
Leon SĂRĂȚEANU

MINISTRUL ELVEȚIEI...

(Urmare din p. 48)

17 iunie

...Oricât de doritor ar fi să se înțeleagă cu sovieticii ca și cu anglo-saxonii și să transforme radical politica țării sale, șeful opoziției române nu este departe să împărtășească astăzi opinia guvernanților asupra imposibilității de a accepta exigențele Moscovei, în particular în problema reparațiilor.

Fără să menționeze cifre, domnul Maniu declară că condițiile formulate în această rubrică de către guvernul U.R.S.S. depășesc cu mult resursele României. Or, după depeșele trimise de către domnul Vișoianu, rușii se arată intransigenți și amenință să ocupe toată țara pînă la plata integrală a ceea ce cred că le este datorat.

Cum va indica raportul meu nr. 27, de pe data de 2 a acestei luni, românii au speranța că îi vor face pe adversarii lor din est să se mulțumească, pentru operațiile viitoare, cu o parte din drumurile și căile ferate ale regatului. La recente întrebări ale domnului Vișoianu, ei ar fi răspuns că le trebuie toată rețeaua de comunicații și toate mijloacele de transport disponibile. În afară de aceasta, ei declară la rîndul lor că România are de ales între două politici: sau va trece în tabăra inamicilor Reichului, ceea ce i-ar da calitatea de „cobeligerantă” și, poate, mai târziu, cea de aliată, ori va abandona pur și simplu lupta. Dar, nu va conta pe asistența armatelor rusești pentru a relua Transilvania, și, în plus, U.R.S.S. va cere demobilizarea completă a forțelor române.

Aceste indicații, ca și reluarea ofensivei împotriva Finlandei, dau de gîndit că Moscova consideră că a avut răbdare destul de mult timp. Momentul concesiilor față de sateliții Germaniei pare să fi trecut. (*Raport politic nr. 30*) ■

(Va urma)

CLIO ANUNȚĂ

DIN VREMEA REGELUI SOLOMON

O grenadă din fildeș, de mărimea unui deget, purtînd cea mai veche inscripție ebraică găsită, a fost achiziționată de Muzeul Israel de la Ierusalim. Aceasta este prima relicvă sacră găsită vreodată din tezaurul pierdut al templului regelui Solomon. Foarte mica grenadă, care pare să fi fost montată în vîrful unui sceptru purtat de un preot al templului, poartă inscripția în paleo-ebraică „Aparținînd templului Domnului (Iahve), sfînt pentru preoți”. Datează de la mijlocul sec. V î.Ch., epoca templului lui Solomon.

MIEZ ISTORIC

Multă vreme, savanții renunțau să considere epopeea *Iliada* a lui Homer și deci și războiul troian ca o creație a ficțiunii. Între timp a intervenit o schimbare a mentalității. În orice caz, arheologul Manfred Korfmann de la Tübingen este convins că războiul troian are un „miez istoric”. După o întrerupere de 50 de ani a activității de săpături arheologice pe amplasamentul Troiei, Korfmann este acela care a obținut de la guvernul turc o autorizație pentru cercetări în orașul ruinelor antice și cu mare certitudine a descoperit portalul Troiei. În afară de acesta a mai descoperit o necropolă din sec. XIII înainte de Christos — deci din epoca pe care o relatează Homer în *Iliada*.

A. SPIEGLER

„Nu poți iubi Franța mai mult decât a iubit-o el”.
François Mitterrand

CHARLES DE GAULLE — CONTEMPORANUL NOSTRU

CRISTIAN POPIȘTEANU

Coperta
revistei
Espoir
(decembrie
1990),
publicație
trimestrială
a Institutului
Charles
de Gaulle

„Domnilor, aș dori să vă aduc la cunoștință că în tot timpul pregătirii și negocierii Tratatului de la Roma [din 1957], guvernele celei de-a patra Republici franceze l-au ținut la curent pe generalul de Gaulle cu acest proiect. Noi îl informăm, îi solicităm opinia, ne consultăm cu generalul de Gaulle despre viitorul Franței în Piața Comună”.

Dezvăluirea a avut loc în ședința plenară finală a Zilelor Internaționale Charles de Gaulle (19-24 noiembrie 1990), în marea sală a Palatului UNESCO de la Paris. Era sâmbătă, 24 noiembrie, orele 10.50. Autorul istoricei mărturisiri, Christian Pineau, fost în repetate rânduri ministru în guvernele franceze de după eliberare până în 1958.

Am evocat acest moment pentru a defini printr-o nouă istorică dimensiunea Zilelor Internaționale intitulate „De Gaulle în veacul său”. Ineditul acestei manifestări științifice pluridisciplinare (despre care cititorii *Magazinului istoric* au fost informați în avans încă de la începutul lunii noiembrie 1990 în nr. 11 (284) al revistei) a fost atât de mare, încât eu am numit-o un adevărat congres de istorie. Zilele Internaționale (organizate sub patronajul președintelui François Mitterrand și al primului ministru Michel Rocard de către Institutul Charles de Gaulle — președinte Geoffrey de Courcel, vicepreședinte Pierre Lefranc — de un comitet în frunte cu Bernard Tricot, fost secretar general la Elysée¹ au încoronat numeroasele ceremonii din anul centenarului nașterii sale. Având onoarea de a fi fost invitatul Institutului și de a fi prezentat comunicarea „Imaginea generalului Charles de Gaulle în România” (împreună cu istoricul Nicolas Fotino, membru în Comitetul executiv AIESEE), am participat la densul program (orele 7-23) care a reunit aproximativ 800 de diplomați, oameni politici, juriști, militari, istorici, scriitori, ar-

¹ Magazin istoric, nr. 1/1971.

tiști, dintre care 2/3 veneau din 60 de țări de pe toate continentele (din țara noastră a fost prezent și domnul Mihai Șora). Și cred că este în interesul cititorilor noștri să semnaleze aici cel puțin câteva din punctele de vedere privind istoria acestui secol și opiniile, opțiunile și acțiunile generalului de Gaulle, personalitate despre care revista noastră a scris și va mai scrie încă de multe ori.

Lată-l mai întâi pe Michel Rocard (pe atunci prim-ministru). Ce lecție admirabilă a oferit lumii și, desigur, ea este cu atât mai valoroasă pentru noi, cei din țările estului european, pînă nu demult sub regim stat-partid, aflați la începuturile unei vieți democratice, ale pluripartitismului, ale statului de drept. În chiar ziua în care guvernul Rocard avea de înfruntat o mișcare de neîncredere în Adunarea Națională (rezultatul votului fiind indecis pînă în ultima clipă), domnul Michel Rocard și-a făcut timp pentru a veni — nu un șert de oră protocolar, ci peste o oră — la deschiderea Zilelor Internaționale. Mai mult. Socialist de o viață, prim-ministru al unui guvern socialist, într-o țară al cărei președinte actual a fost singurul oponent care l-a pus în balotaj pe generalul de Gaulle în decembrie 1965, domnul Michel Rocard (aflat pe alte poziții politice și cu alte convingeri filosofice) a rostit o alocuțiune de o jumătate de oră, apreciată drept substanțială sub raportul informației istorice și admirativă sub cel al sentimentelor.

Să reținem din mărturisirile d-sale: „Prima oară cînd mi-a fost dat să-i aud numele a fost pe 22 sau 23 iunie '40. Mama mea, care ascultase radio Londra, a intrat în fugă în grădina casei din Sain-tonge, unde tata își pusese la adăpost familia, înainte să dispară, la 14 iunie: «Copii, generalul de Gaulle este la Londra! Precis că acolo a plecat și tata!»

În epocă era o greșală sau, mai exact, o anticipare. Ce importanță! Nu împliniseră

încă zece ani! Cînd un nume intră în acest mod în viața unui copil, nu riscă decît să nu mai iasă de acolo niciodată și să nu-și piardă înția sa rezonanță.

Pentru mine figura generalului de Gaulle a rămas asociată cu autenticitatea copilărească a acestei dimineți de iunie: existau undeva un general și tatăl meu care, ei amîndoi, nu renunțaseră să lupte și nu se dăduseră în lături să ne elibereze de trupele hitleriste.

Doamnelor și domnilor, reu-niți din lumea întreagă pentru aceste zile consacrate generalului, intervențiile dumneavoastră vor fi, nu mă îndoiesc, de natură istorică. Eu nu voi vorbi în acest domeniu.

Dacă mi-am permis să deschid această alocuțiune printr-o amintire personală, acest lucru exprimă faptul că, pentru toți francezii născuți înainte de cel de-al doilea război mondial, de Gaulle nu aparține numai istoriei Franței, ci deopotrivă istoriei individuale a fiecăruia.

Oricît ar fi fost unii pentru sau împotriva acțiunilor sau persoanei sale sau — ceea ce este mai frecvent — în mod alternativ pro și contra, prezența sa a fost atât de puternică în cursul celor treizeci de ani în care a sălășluit în istoria noastră politică, încît nimic nu poate fi rememorat din speranțele noastre, luptele noastre, decepțiile sau visurile noastre fără să încrustăm, ca într-un filigran, figura și cuvîntul său.

Această amintire ilustrează — între miile de aceeași natură — modul în care de Gaulle a intrat întempestiv în viața francezilor: prin legendă sau, mai exact, printr-o intervenție în istorie ce a devenit legendă imediat.

Și cred că acest lucru există și sub forma a ceea ce în istorie se pretează la legenda că generalul de Gaulle trăiește azi în memoria și conștiința oamenilor.

Datorăm tot mărturisirilor sale acest elogiu adus acțiunii istorice a gene-

ralului prin radio, pe durata războiului.

„Pe scurt, numele și vocea lui Charles de Gaulle au ajuns la cunoștința francezilor ca pivotul unui mit salvator.

Acest nume ce vine din cel mai îndepărtat trecut cunoscut al patriei noastre, al timpurilor dinaintea cuceririi romane, nume legat prin excelență de ideea de independență a națiunii.

Această voce, «îndepărtată și tulbure», cum a calificat-o el, o voce fără chip, ce era interzis a fi ascultată, dar căreia și cele mai mici vibrații erau șoptite la ureche.

Această voce, ce i-a asigurat generalului o prezență atât de miraculoasă în absență, are, între altele, trăsătura singulară de a se exprima ca dintr-o carte.

Începînd de la 18 iunie, de Gaulle vorbește, de fapt, o limbă nouă, ce îi este proprie, o limbă literară ce devine totuși imediat o limbă de acțiune.

El se va adresa de aproape 70 ori de la Londra francezilor, în timpul celor patru ani cînd nu a fost fizic prezent, decît prin vocea sa, pe solul național. De fiecare dată, cuvintele sale, frazele sale vor fi la fel de particular gaulliste, ca și tonul și mesajul său. Cînd la radioul ce se pretindea a fi național, vocea așa-zisului șef al pretinsului stat așa-zis francez behăia supunerea, de la zi la zi agravată, radio Londra făcea să fie auzită în franceză, limba onoarei, a libertății și a unității.

Vocea Franței libere, pînă penetră, în ciuda ocupantului și a Vichyului, în fiecare casă ce avea un aparat de radio.

De Gaulle nu va înceta să încarneze însăși ideea rezistenței, inseparabilă, în toți acești patru ani, de ideea-forță a *strîngerii laolaltă* a francezilor. Astăzi această temă pare atât de naturală, încît se uită faptul că ea nu era de la sine înțeleasă. Cu perseverență, cu obstinație, chiar dacă o făcea împotriva evidenței, de

18 noiembrie 1990, participanții la Zilele Internaționale în pelerinaj la locuința generalului de la Boisserie (din localitatea Colombey-sur-Deux-Eglises), în prezența amiralului Philippe de Gaulle (x); foto Gérard Delorme

Gaulle va construi prin cuvânt ideea unei națiuni reunite, în spatele lui, împotriva ocupanților".

Și tot aici se reamintea respectul generalului pentru instituțiile democratice, atunci când, în urma votului negativ de la referendumul din 27 aprilie 1969, părăsea președinția celei de-a V-a Republici franceze, de el creată.

„Atunci s-a jucat ultimul act al acestor treizeci de ani de rapoarturi pasionate între Charles de Gaulle și francezii. La capătul acestor treizeci de ani, de la Palatul Elysée s-a dat publicității acest comunicat: «Incetez să-mi exercit funcțiile de președinte al Republicii. Această decizie intră în vigoare la amiază». O simplă frază penetrantă ce enunță un fapt, provocat în cel ce a exprimat-o, fără un cuvânt de explicație, de comentariu sau de regret.

Apoi, în mod definitiv, tăcerea. Niciodată alegătorii

nu-l vor auzi pe de Gaulle spunând ceva despre refuzul cu care au primit ei cererea lui de a-i reinnoi încrederea. Va reveni oare la această stare de spirit, descrisă de el, în perioada traversării deșertului: «nici o iluzie nu-mi îndulcește amara-mi serenitate»?

La 28 aprilie 1969, la ora zero a celor treizeci de ani, francezii primeau o simplă informație tehnică, dar care cîntărea atât de greu, încît ea transfigura bine gesturi ale trecutului, ștergînd în mod radical unele îndoieli: de Gaulle, ce intrase în istoria lor, în istoria noastră, că omul care *refuză să se plece* în fața barbariei triumfătoare, opunîndu-i puterea nuda a cuvîntului rezistență, ieșea din această istorie ca omul care *hotărâște în mod liber să se plece*, fără o vorbă în fața dezavuării de către sufragiul universal".

Datorăm domnului Alain Peyrefitte, membru al Acade-

miei Franceze, o informație extraordinară: generalul de Gaulle asocia între modelele sale inspiratoare ale istoriei diferitelor state europene pe Alexandru Ioan Cuza, pe Nicolae Titulescu, pe Mihai Eminescu, pe doctorul Ion Cantacuzino. Recunosc că ascultînd în ședința finală aceste precizări ale domnului Alain Peyrefitte, am resimțit o și mai mare admirație pentru spiritul european al generalului. Iată cîteva din ideile academicianului Alain Peyrefitte despre de Gaulle și marile personaje ale istoriei franceze.

„Ludovic cel Sfînt a fost, pentru el, primul suveran francez care a întrupat o idee universală: ideea că ordinea în lume nu este durabilă decît dacă se bazează pe justiție, pe dreptul oamenilor, într-o viziune fraternă a relațiilor dintre popoare. Ludovic cel Sfînt încarnează deja, în mod anacronic, una dintre ideile de bază ale generalu-

lui: «Există un pact multise-
cular între Franța și libertatea
lumii». Mesajul gaullist nu
este un mesaj naționalist, ci
universal, pentru că el se ba-
zează pe justiție și pe dreptul
popoarelor de a dispune de
ele însele. Popoarele sînt rea-
lități universale și perma-
nente. «Sînt nemuritoare pre-
cum măslinele», spunea el;
sau, alteori: «precum cedrul».
Ele nu pot trăi în pace decît
dacă se respectă în mod
scrupulos unele pe altele.
Este un lucru contrar națio-
nalismului, care se afirmă în
detrimentul celorlalte. Sau,
dacă preferați, este un
pan-naționalism.

Jeanne d'Arc¹ era simbolul
rezistenței în fața invadatoru-
lui și a celor care colabo-
rează cu el. Întruchipa lupta
pentru independență națio-
nală. Dar, și în acest caz, o
luptă care să nu împietzească
în vreun fel asupra independen-
ței celorlalți. Rîzind, mi-a citit
într-o zi cuvintele rostite de
Jeanne d'Arc în timpul proce-
sului ei. Unul dintre jude-
cători i-a întins o capcană: «Îi
iubește Dumnezeu pe engle-
zi?». Ea i-a răspuns
prompt: «Dumnezeu îi iu-
bește pe englezi la ei acasă».

În numele cui, în iunie
1940, cînd toți cei ce repre-
zentau ceva în Franța s-au
încălinat în fața înfrîngerii, s-a
ridicat el singur contra inva-
datorului și a decis să conti-
nue lupta pentru onoarea patri-
iei și pentru libertatea lumii?

În numele cui, în martie
1945, a denunțat acordurile
de la Ialta?²

În numele cui a impus, la 8
mai [1945] pe generalul de
Lattre³ printre cei patru co-
mandanți militari aliați care
au primit capitularea Germa-
niei la Berlin? În numele cui
a impus Franța drept una
dintre cele patru puteri ocu-
pante și ca unul dintre cei
cinci membri permanenți ai
Consiliului de Securitate?

În numele cui, la 1 iunie
1958, cînd primește investi-

tura Adunării Naționale, și
deputații, crezînd că se va
mulțumi să prezinte cîteva
amendamente la Constituția
celeii de-a patra Republici,
pleacă în concediu... convinși
că îl vor răsturna cînd se vor
întoarce, în numele cui deci
pregătește el o cu totul altă
Constituție, o cu totul altă
Republică?

În numele cui refuză el «in-
tegrarea Algeriei franceze»,
pe care o mare majoritate a
Parlamentului celeii de-a V-a
Republici vroia să i-o impună
și decide să acorde Algeriei o
independență despre care
sînta nici măcar nu îndrăz-
nea să amintească?

În numele cui, în 1962, sin-
gur contra tuturor, cu excep-
ția unui grup de fideli, im-
pune sufragiul universal pen-
tru Președintele Republicii?
În numele cui, forța de disu-
siune nucleară? Retragerea
din NATO? Discursul de la
Phnom Penh? Acel «Trăiască
Québec-ul liber!»? Politica de
«destindere, înțelegere și co-
operare» cu Estul? Dar «Eu-
ropa de la Atlantic pînă la
Urali?».

Îndrăznim să avansăm
acest răspuns: în numele Ist-
oriei. Grație excepționalei
sale culturi istorice, el se
baza pe secolele în care s-a
făurit patria noastră. Își tră-
gea forțele din marile exem-
ple pe care le integrase —
sau din experiența eșecurilor
întîiașilor săi.

Ascultător atent al tatălui
său, profesor de istorie,
de Gaulle, pasionat de
Franța, devora orice carte
care îi permitea să conver-
seze cu modelele lui prefe-
rate.

Fiecare dintre noi își com-
pune galeria lui de modele.
Care era cea a lui de Gaulle?
El se interesa și de modelele
străine. Medita asupra soartei
lor. Găsea natural și de dorit
ca popoarele străine să-și
onoreze marii oameni. Cînd
mergea în Polonia, îi celebra
pe Căzimir cel Mare, Jagel-
lon, Copernic, Mickiewicz,
Chopin, Marie Curie Sklo-
dowska. În România îi glori-
fica pe Alexandru Cuza, uni-
ficatorul țării, Nicolae Titu-

lescu, prietenul Franței, poe-
tul Eminescu, Ioan Cantacu-
zino, savantul. În Turcia îi
aducea omagiu lui Süleyman
Magnificul aliat al lui Fran-
cisc I, marelui vizir Ali Pașa,
sultanului Abdul Aziz, dar
mai ales marelui reformator
și modernizator Kemal Ata-
türk⁴.

Dar, francez fiind, îi reție-
neau atenția mai ales marii
francezi.

Și unde începea, pentru de
Gaulle, istoria Franței?

Într-o zi l-am întrebat: «De
ce vorbiți despre Franța ca și
cum ar avea cînd 20 secole,
cînd 15, cînd 10?» El mi-a
răspuns, de parcă ar fi fost
de la sine înțeles, cu acea
claritate orbitoare care te fă-
cea să înțelegi că întrebarea
ta era stupidă, dar cu atîta
cурtenie încît nu-ți trecea
prin cap să te superi: «Acum
20 de secole a fost Vercingeto-
rix⁵; a fost primul rezistent
din neamul nostru. Acum 15
secole a fost Clovis: unind
Galia romană și creștinismul,
regele francilor a creat într-a-
devăr Franța. Acum zece se-
cole a fost Hugo Capet: el a
instalat dinastia care a extins
pajiștea pătrată formînd un
hexagon».

Asemenea lui André Mal-
raux⁶, el compune un muzeu
imaginar. Dar în această ga-
lerie de strămoși, depozitul
este vast; nu atîrnă pe simeze
decît cîteva tablouri, potrivit
nevoilor de moment, conform
obiectivelor de acțiune.

Generalul mi-a spus într-o
zi: «Napoleon⁷ îmi ordonase
lui Grouchy să i se alăture în
marș forțat, Ney⁸ a trimis o
singură ștafetă, care a fost
omorâtă pe drum. Grouchy
n-a mai fost anunțat. Dacă
Berthier ar fi fost acolo, nu ar
fi trimis doar o ștafetă, ci mai
multe. Și una dintre ele ar fi
ajuns la destinație. Berthier
se gîndea la toate. Dar el se
alăturase Restaurației și nu-l
urmase pe Napoleon în tim-
pul celor 100 zile; tocmai se
sinucisese cu cîteva zile
înainte de Waterloo. Dacă
Berthier ar fi fost acolo,
soarta lumii ar fi fost schim-
bată».

Ți-ai fi putut imagina ca de
Gaulle să găsească în Riche-

¹ - *Magazin istoric*, nr. 8/1970;
2-6/1967; 12/1989, 1/1990; 11/1981,
2/1982; 8, 9/1975, 2/1986; 9/1967,
8/1969, 11/1975, 11/1976; 10, 12/1982;
1/1969.

lieu¹ un model privilegiat datorită pasiunii lui pentru grandoarea franceză, a cultului său pentru rațiunea de stat, a hotărârii în fața rebeliunilor din interior, a luptei îndelungate contra hegemoniei unei superputeri, a talentului literar cu care și-a definit propria filosofie în *Testamentul politic*? Or, nu era cazul. De ce? După părerea mea, pentru că Maurras îl înrolase pe Richelieu în cruciada pe care o întreprindea contra protestanților, a evreilor, a francmasonilor și a «metecilor». Această cruciadă nu era deloc pe gustul lui Charles de Gaulle. Din opera imensă a lui Richelieu, el nu a reținut decât acțiunea sa de organizator: reforma administrației, crearea intențenților, reîntinerirea armatei care avea să permită strălucirea domniei lui Ludovic XIV.

În această categorie de organizatori, de Gaulle avea doi favoriți. Vauban, al cărui plan de fortificații l-ar fi salvat pe Napoleon în 1814, dacă ar fi fost dus până la capăt, adică până la Paris. Iar în antiteza pe care o stabilește Ernest Lavisse între Colbert² și Louvois, de Gaulle acordă preferința sa lui Louvois, intențentul marilor armate.

Mai târziu, în *Memorii de război*, generalul va adăuga alături de numele lui Louvois, pe cel al lui Carnot, ca și cum ar fi dorit să aibă un corespondent «de stînga». Dar era o concesie. Carnot este pentru el un copil fericit al raului.

Tot timpul Revoluția a fost lipsită de oameni demni de ea. Convingerea lui de Gaulle era formată de multă vreme în această privință. În 1916, el nota în carnetul său: «Lașitatea Convenției și lipsa de caracter a imensei majorități a celor de atunci. Legenda «celor mari» din Convenție. El transcria judecata Doamnei Roland: «Nu este lucru mai surprinzător ca lipsa de mari bărbați din această Revoluție: nu au existat decât pigmei?» Nu merge mai de-

parte. Dar am putea s-o facem noi arătînd că aceasta penurie de Bărbați a împîrmat Revoluției caracterul de mașinarie inumană și necontrolată. Căci personalitatea nu numai că domină evenimentele. Le umanizează.

Începînd din 1940, de Gaulle se opune Mareșalului [Philippe Pétain]³ simbol al victoriei și al grandorii. În fața celor șapte stele prestigioase, cît puteau cîntări cele două stele proaspăt cusute, și destul de slab, pe chipul generalului? Reflexul său este să se opună acestei figuri înalte dintre figurile și mai înalte.

De Gaulle face deci apel de la «Învîgătorul de la Verdun», la învîgătorii din Marele Razboi, Foch⁴, Clemenceau, Poincaré. În acest trio, îndreaptă în mod voit proiectorul asupra cuplului Poincaré-Clemenceau. Se știe, era un cuplu nearmonizat.

Dar, cu toate acestea, cei doi au depășit antagonismul dreapta-stînga, au înrolat pe toți francezii și le-au pus pe problema rezistenței necesare.

Iată cum o solidă cultură istorică, pentru că era vie, pentru că era trăită, i-a permis lui de Gaulle să întruchipeze Franța.

Fără îndoială că niciodată nu a existat o identificare atît de completă precum cea a lui de Gaulle cu Franța, pentru că niciodată nu s-a văzut o cunoaștere atît de vibrantă a acestei istorii care ne-a făcut ceea ce sintem⁵.

Evocarea Zilelor Internaționale⁶ poate cuprinde un număr dublu de revistă. Valoarea celor aproape 500 de comunicări (cea românească a fost prezentată în cadrul Atelierului *Amintirea și imaginea generalului de Gaulle în lume* în după-amiază de 20 noiembrie și a suscitat o suită de discuții, împreună cu colegii din Polonia, Cehoslovacia, Ungaria,

⁵ Ospitalitatea Institutului Charles de Gaulle a fost perfectă; a menționa la acest capitol numele domnilor Bernard Tricot, Pierre Lefranc, Jean Louis Matharan și al doamnei Madeleine Riboux este mai mult decît o datorie, este o necesitate morală.

Austria) și importanța întîlnirilor și intervențiilor științifice, prezența unui mare număr de personalități franceze și străine (între care 10 foști șefi de state și prim-miniștri), fac din acest congres un *eveniment major* pentru istoriografia nu numai franceză, ci și universală.

Reunirea întregului stat major gaullist, a veteranilor politici și militari ai mișcării gaulliste, începînd cu domnul Jacques Chirac (primar al Parisului de 20 de ani și fost prim-ministru) și terminînd cu fostul premier și ministru de externe Maurice Couve de Murville (de care mă leagă numeroase momente comune la Paris, Teheran, Persepolis, Shiraz, București), a dat naștere multor scene emoționante.

Nu aș dori să închei acest prim capitol al amintirilor de la Congresul de Gaulle fara a cita cîteva informații istorice pe care fostul președinte al S.U.A., domnul Richard Nixon, le-a furnizat dosarului relațiilor americano-franceze în anii celui de-al doilea război mondial (*Magazin istoric*, nr. 11/1990, pp. 26-30). Raspuzînd ambasadorului Jean Bîlbord, secretar general al Asociației Pactului Atlantic, Nixon spunea: «Vreau să vă spun că Eisenhower⁶ și cu mine aveam aproape același punct de vedere în ceea ce îl privește pe de Gaulle. Cînd l-am întîlnit pe Eisenhower, după voiajul meu la Paris în 1969, cu puțin timp înainte de moartea sa, el și-a arătat satisfacția pentru întvederea pe care am avut-o cu de Gaulle. Eisenhower îl respecta pe de Gaulle. El știa că anumiți conducători americani nu s-au purtat corect cu de Gaulle, ceea ce nu a fost cazul lui. În timpul lui Roosevelt a fost o tragedie. Roosevelt nu-l lua pe de Gaulle, în serios. Vorbînd despre de Gaulle, el amintea cuvintele lui Churchill: «Crucea cea mai grea de dus este Crucea de Lorena» (aluzie la semnul distinctiv ales de generalul de Gaulle pentru mișcarea sa

¹⁻⁴ *Magazin istoric*, nr. 6/1970, 1/1985; 2, 3/1974, 9, 10/1984; 9-11/1975.

⁶⁻⁷ *Magazin istoric*, nr. 1-6/1974, 10/1979; 9-12/1984, 1, 2/1985.

politică). Și totuși, eu cred că dacă Roosevelt ar mai fi trait ar fi sfârșit prin a-l aprecia pe de Gaulle, deoarece și unul și celălalt erau mari conducători. A mai fost ceva. Din nefericire, exista la departamentul de stat o ostilitate față de de Gaulle, ceea ce explica atitudinea lui Roosevelt. Eu cred că fără el, Franța nu ar fi în prezent un membru influent și independent al comunității internaționale".

Concluzia lui Richard Nixon mi se pare a fi și concluzia Zilelor Internaționale la care am participat: „Una dintre amintirile mele cele mai puternice despre de Gaulle vine de la funeraliile lui John Kennedy”: printre oamenii de stat, ambasadorii și diferitele personalități străine ce însoțeau cortegiul funerar se găsea și de Gaulle. Din hotelul de unde soția mea și cu mine priveam cortegiul am avut impresia că de Gaulle domina celelalte persoane prezente. Și nu doar datorită staturii sale. Pentru noi în multe privințe, el era un gigant. El era un gigant pe plan fizic, strategic, intelectual, politic și, de asemenea, pe un plan pe care mulți oameni îl ignoră — pe cel uman". ■

Magazin istoric, nr. 10/1968.

Pro memoria I.C. Brătianu

În zilele de 4 și 5 mai, la București, Florica și Pitești, și respectiv 10 mai la Ateneul Român din Capitală, Partidul Național Liberal a organizat ample manifestări comemorative prilejuite de împlinirea unui veac de la moartea lui Ion C. Brătianu, fondatorul Partidului Național Liberal și unul dintre ctitorii României moderne.

CLIO ANUNȚĂ

UN MUZEU AL REZISTENȚEI FRANCEZE

„Franța a pierdut o bătălie! Dar Franța nu a pierdut războiul!” A doua zi după capitularea Franței în fața armatelor hitleriste (17 iunie 1940), generalul de Gaulle lansa de la Londra celebrul apel adresat tuturor concătenenilor săi copleșiți de înfrângere, apel care avea să renască speranțele în eliberare, călăuzind țara spre victorie (*Magazin istoric*, nr. 7/1986). La scurt timp, în ziua de 16 noiembrie 1940, generalul crea la Brazzaville ordinul „Compagnons de la Libération”, destinat „să cinstească persoanele sau colectivitățile militare și civile care s-au remarcat în opera de eliberare a Franței”. Astăzi, ați apelul cit și ordinul țin de istorie.

Situat într-o aripă mai retrasă a Domului invalizilor, Muzeul ordinului „Compagnons de la Libération” a început să-și adune exponatele încă din anul 1954, deși a fost inaugurat abia în 1970. Câteva dintre cele mai prețioase piese ale muzeului: colierul Marelui maestru al ordinului, purtat numai de generalul de Gaulle; un vechi aparat de radio, cu galenă, la care 133 pescari bretoni ascultaseră mesajul din 18 iunie, după care, șase zile mai târziu, cu toții se imbarcaseră pentru Anglia; drapelul italian capturat la Koufra, în Tripolitania, la 1 martie 1941, de trupele „Franței libere” ale generalului Leclerc; emblema nazistă a statului major al generalului von Choltitz, comandantul Parisului în anii ocupației; în sfârșit, uniforme, trofee de război, drapele, arme, fotografii, scrisori, piese al căror număr a sporit cu trecerea anilor, grație donațiilor particulare.

Pe lângă misiunea lui „sentimentală”, ca loc de reculegere și de omagiere a luptătorilor dispăruți ai Rezistenței, muzeul are și o misiune istorică și educativă: constituie o cronologie a Rezistenței. Lista membrilor ordinului, întocmită de șeful „francezilor liberi”, a fost închisă în 1946. Ea include 1 059 „Compagnons de la Libération”, în care, alături de luptători de frunte ai rezistenței antihitleriste (Jean Moulin, Pierre Brossolette, André Malraux, Pierre Clostermann, asul aviației, mareșalul Marie-Pierre Koenig, cel care, în iunie 1942, a rezistat la Bir-Hakeim în fața trupelor germane, eroii, escadrilei Normandie-Niemen, care a luptat în U.R.S.S., mareșalii de Lattre de Tassigny și Leclerc), figurează cinci orașe și 18 unități combatante.

Sînt expuse, de asemenea, Crucea ordinului, fixată prin decret semnat de generalul de Gaulle, la 21 ianuarie 1941, obiecte personale ale generalului, mărturii ale personalităților străine devenite „companioni” pentru serviciile aduse cauzei Franței libere. Între acestea, generalul Eisenhower, regele Angliei, George VI, sultanul Marocului, Mahommed ibn Yusuf, și Sir Winston Churchill, ultimul căruia i s-a decernat al 1 059-lea ordin (*Magazin istoric*, nr. 9/1984).

F.D.

1930-1940: ÎNTÂmplĂRI ȘI OAMENI

DIN SERVICIUL SECRET (VI)

N.D. STĂNESCU

Cu aceste ultime extrase din însemnările lui N.D. Stănescu ne întorcem la personajul central al evocărilor sale: Moruzov. Cum își amintesc cititorii noștri, aceste însemnări au debutat cu o scurtă schiță biografică a celui care a fost creierul și sufletul Serviciului Secret Român. Deliberat sau nu, memorialistul dorea parcă să ne convingă de faptul că în multe momente din existența Serviciului Secret în cursul deceniului patru se poate pune ușor semnul egalității între numele lui Moruzov și acela al instituției pe care o conducea. Deși nu împărtășim pe deplin această părere, nu putem trece cu vederea faptul că, atât în epocă, cât și după moartea sa, sau mai ales după moartea sa, în jurul lui Moruzov s-a ținut un fel de legendă, personajul împrumutând cele mai neașteptate fațete, din păcate însă mai mult presupuse decât confirmate prin surse documentare certe. Ca în toate cazurile în care este vorba despre personaje a căror activitate a avut tangențe sau au fost implicate în

serviciile de informații, și legenda din jurul lui Moruzov a apărut și a fost întreținută de lipsa sau imposibilitatea cercetării documentelor de arhivă.

Fragmentele pe care le publicăm în continuare aduc o serie de elemente de a nu se concretețe, ce vor contribui, sperăm, la o oarecare diluare a legendei și o încadrare mai exactă a personajului în lumea realităților epocii în care a trăit. De astă dată pătrundem ceva mai adânc în lumea relațiilor stabilite de Moruzov cu contemporanii ai săi, din țară și străinătate, cercetările ulterioare urmînd să stabilească în ce măsură aceste relații s-au răsfriat, pozitiv sau negativ, asupra instituției pe care el o reprezenta. Unele semne de întrebare vor dispărea, altele vor rămîne, așa cum, din cele relatate de N.D. Stănescu, pot apărea altele noi. Dar aceasta este calea spre adevăr. Cu dorința de a ușura aflarea lui, am și pus în circuit public însemnările memorialistice ale lui N.D. Stănescu.

Prieteni și adversari

În București, pe una din străzile din apropierea centrului orașului, funcționa o vestită semiînterie, proprietatea lui Ștefan N. Boiadjief, bulgar trăind în România ca pasportar. Sub adăpostul firmei de semiînterie, unde, sub numele lui Ștefan, mai lucrau și alți frați ai acestuia, se ascundea în realitate o oficină de spionaj bulgar. Mai mult chiar, unul dintre frații Boiadjief era secretarul atașatului militar bulgar la București. Pe acest Boiadjief, serviciul nostru îl pusese sub supraveghere, filarea lui venind să confirme prezumțiile asupra activității sale informative.

Nu mică ne-a fost însă surpriza cînd s-a constatat că Boiadjief se întâlnea cu Mo-

ruzov, al cărui informator era și care ordonase supravegherea lui poate și pentru a verifica dacă filarea era corect făcută.

De asemenea, Moruzov avea legături personale cu Eugen Titeanu, redactor la oficiul liberal *Viitorul*, deputat liberal și apoi subsecretar de stat la interne (2 octombrie 1934), iar în urmă la propagandă (pînă în 28 septembrie 1939). Titeanu nu-și ascundea legăturile cu Moruzov și destul de des venea personal la Serviciul Secret, în str. Saita, singur sau însoțit de directorul său de cabinet, Alboteanu, care uneori venea și singur, trimis de Titeanu. Cei care erau puțin mai inițiați în unele secrete

păzite cu grijă știau că Titeanu încă înainte de a fi ministru era informatorul lui Moruzov și că continua a fi, ca membru al guvernului.

În a doua jumătate a lunii august 1939, cu ajutorul lui Moruzov, care mi-a acordat valută în curs oficial, am făcut o călătorie de agrement în Franța, împreună cu soția mea. Din nefericire, evenimentele grave care s-au produs atunci m-au silit să întorc călătoria și să mă întorc precipitat în țară, deoarece izbucnise războiul. La Paris luasem contact neoficial cu dr. Victor Bogomolet, fost șef al agenturii Intelligence Serviciului din România și cu care, în 1935, colaborasem în capitala Franței; de asemenea,

culesesem, ca un călător ceva mai avertizat ce eram, o serie de impresii luate pe viu din Franța și pe parcursul rutei (Elveția, Italia, Iugoslavia).

Îndată ce am sosit acasă, am telefonat lui Moruzov, anunțându-l că m-am întors și că am a-i face unele comunicări. Mi-a dat dispoziții să vin imediat la sediul Serviciului, care de altfel era foarte aproape de locuința mea. M-a primit pe loc, de față fiind și Titeanu, pe care îl cunoșteam personal, spunându-mi, că pot vorbi deschis. I-am raportat informațiile culese, făcându-i un expozeu general. Eram în vervă, îi cunoșteam predilecțiile și îmi puteam da seama relativ bine, că se putea și ce nu se putea cunoaște la noi din complexul european, așa încât expunerea mea a fost, cred, destul de interesantă, primind chiar mulțumiri de la Moruzov, care urmărise și impresia ce o făcusem lui Titeanu.

Peste puține zile am capatat convingerea că această impresie fusese bună, deoarece Moruzov m-a chemat la el și mi-a dat dispoziția de a merge la Titeanu, la Ministerul propagandei, încunoscându-mă că este de acord cu ceea ce acesta va discuta cu mine. La Ministerul propagandei, Alboteanu m-a introdus înaintea tuturor solicitanților din anticamera, iar Titeanu, după ce mi-a făcut o scurtă expunere asupra intereselor convergente ale Serviciului Secret și ale Ministerului propagandei (această expunere am avut impresia că încerca o justificare a legăturilor directe cu Moruzov), mi-a propus să plec la Paris ca atașat de presă adjunct, lucrând alături pentru Ministerul propagandei, cit și pentru Serviciul Secret și bucurându-mă de beneficiul a doua salariari.

Am cerut citeva zile pentru a reflecta, dar motive de ordin personal m-au silit să dau, cu scuze, un răspuns negativ lui Moruzov explicându-i și motivele refuzului. De altfel, peste puțin timp, la 21 septembrie 1939, primul mi-

nistr Armand Calinescu este omorât de legionari, se constituie guvernul general Argeșeanu, care se retrage la 28 septembrie 1939, în locul lui formându-se guvernul Argetoianu, cu Al. Radian la Ministerul propagandei. Radian, deși prieten cu Titeanu, totuși nu a împiedicat sau nu a putut împiedica izbucnirea unui scandal în legătura cu minuirea fondurilor propagandei de către predecesorul sau, iar Alboteanu, fiind arestat și depus la Vacaresti, a dezvaluit o serie de fapte neonorable pentru Titeanu.

Întreaga afacere nu a avut totuși finalitatea ce se întrevedea, deoarece, la 24 noiembrie 1939, se constituie un nou guvern liberal, prezdat de Gh. Tatarescu, care nu avea interesul compromiterii lui Titeanu; de altfel, un rol pentru ocrotirea acestuia este posibil să fi avut și Moruzov, care avea nevoie de informațiile fostului titular al Ministerului propagandei.

Un gazetar de frunte cu care Moruzov întreținea raporturi și caruia uneori îi trimitea din informațiile Serviciului Secret în scopul provocării unui articol folositor regimului carlist, sau în alte scopuri, era Pamfil Seicaru; directorul ziarului *Curantul* de asemenea îi furniza direct informații lui Moruzov.

Alt gazetar, de astă data străin, cu care avea legături directe era italianul Franco Trandafillo. Legătura cu acesta se făcea prin funcționarul Serviciului Secret, Nicolae Trohani. De asemenea, Moruzov mai avea legături și cu unii atașați militari străini, ca de pilda lt. col. Picka, atașatul militar cehoslovac, care personal venea la sediul central al Serviciului Secret din str. Saita și care vorbea bine românește, intrucât în cadrul colaborării militare a Micii Înțelegeri își făcuse stagii într-un regiment românesc. După prabușirea și dezmembrarea Cehoslovaciei, l-am văzut pe Picka deseori la sediul central al Serviciului Secret Român, iar apoi, plecarea sa în straina-

tate spre țările aflate în război cu Germania îi va fi facilitată de autoritățile românești. După înfringerea hitlerismului, Picka, înaintat general, va fi subsecretar de stat la Ministerul de război din Praga, cînd însă va fi implicat într-un proces și executat. [În timpul Conferinței de pace de la Paris de după cel de-al doilea război mondial, ca membru al delegației țării sale, a avut o atitudine favorabilă României, sprijinind eforturile acesteia în vederea recunoașterii din partea Aliaților a statutului de cobeligerantă — n.n.]

Alt atașat militar străin cu care Moruzov avea legături era lt. col. Kowalewski, atașatul militar polonez. Din însărcinarea lui Moruzov, am luat odată contact cu el la Legatia polona, în legătura cu afacerea de spionaj a lt. Ion Antonescu [Magazin istoric, nr. 4/1991]. Cu acel prilej, printre altele, Kowalewski mi-a spus că fusese atașat militar la Moscova, dar ca avusese acolo „des ennui” (neplăceri). Probabil că fusese mai activ în activitatea de spionaj, iar autoritățile sovietice mai vigilente decît se aștepta el. În timpul războiului s-a refugiat la Londra, unde a ajuns șef al Marelui Stat Major al armatei emigranților polonezi.

Încă un atașat militar cu care avea dese întâlniri era cel italian, col. Guglielmo Della Porta, conte de Rodiani Carrara.

Deosebit de aceștia, Moruzov mai avea legături directe și cu don Pedro de Prat y Soutzo, ministrul Spaniei, cu care făcea schimb de informații, de fapt ministrul spaniol fiind acela care-i furniza informații mai multe decît primea, în schimb, după unele surse pe care nu le-am putut controla, căpăta diverse sume „pentru cheltuieli de culegere a informațiilor”. După izbucnirea rebeliunii militare (17 iulie 1936), don Pedro de Prat y Soutzo a stat un timp destul de îndelungat în expectativă, așteptînd să vadă încotro se înclină soarta victoriei, după care s-a pro-

nunțat destul de tirziu pentru Franco, influențând în același sens și restul Legației spaniole. Ca urmare, la București a sosit o misiune diplomatică reprezentând guvernul republican și care, neavând local, s-a instalat în Hotelul Splendid, întreprindere hotelieră de clasa a II-a. Reprezentanții guvernului republican nu aveau probabil un instructaj suficient în ce privește păstrarea secretului diplomatic, pentru că, cu destulă neglijență rupeau ciornile rapoartelor ce le întocmeau și le aruncau în coșurile de hirtii ale camerelor ce le ocupau. De aci, prin intermediul oamenilor de serviciu ai hotelului, ne parveneau cu regularitate și în totalitatea lor, astfel că, după o operațiune de asamblare, care era dificilă cit o joacă, Serviciul Secret avea conținutul rapoartelor legației. Nu cred că aceste ciornă să fi fost aruncate în mod special spre a ne induce în eroare, pentru că din supravegherea membrilor Legației spaniole republicane nu reieșea ca vreunul din ei să se fi debarasat în alt mod de ciornă, iar pe de altă parte conținutul lor era verosimil.

Din aceste rapoarte reconstituite i se trimiteau și lui don Pedro de Prat y Soutzo.

O altă legătură personală a lui Moruzov o constituia George Kintescu, fost ofițer de cavalerie, mason notoriu și văr cu Jean Pangal și Păulica Brățășanu, ambii deținând în masonerie gradul 33, cel mai înalt grad din Marea Lojă Națională a României, de rit scoțian antic și acceptat. Kintescu era informatorul lui Moruzov, lucrând sub numele conspirativ de „craiu”; era un individ bine dotat de la natură, atât ca fizic cât și ca intelect, după cum era înzestrat și cu simțul umorului, fiind cel care cu prilejul unei ședințe masonice a vorbit despre necesitatea de a se pastra secretul dezbaterilor interne ale asociației, pe care — bineînțeles — avea grijă să le comunice cu promptitudine lui Moruzov! După 23 august 1944, sub guvernul Radescu, a ajuns subdirector

general al Serviciului Special de Informații, fiind comprimat în 1945, la prima din cele două epurări din acest serviciu.

Lista legăturilor personale ale lui Moruzov se extindea și în afara frontierelor țării și deosebit de faptul că — după cum am arătat — era unul dintre cunoscuții mareșalului Piłsudski și ai șefului Serviciului Secret polonez, de asemenea civil, mai era cunoscut și cu ministrul de externe francez Georges Bonnet. Care, cu prilejul unei călătorii oficiale făcute în România, prin 1938-1939, i-a făcut o vizită lui Moruzov, la ferma acestuia de la Buda, unde se aranjaseră întrevederi politice.

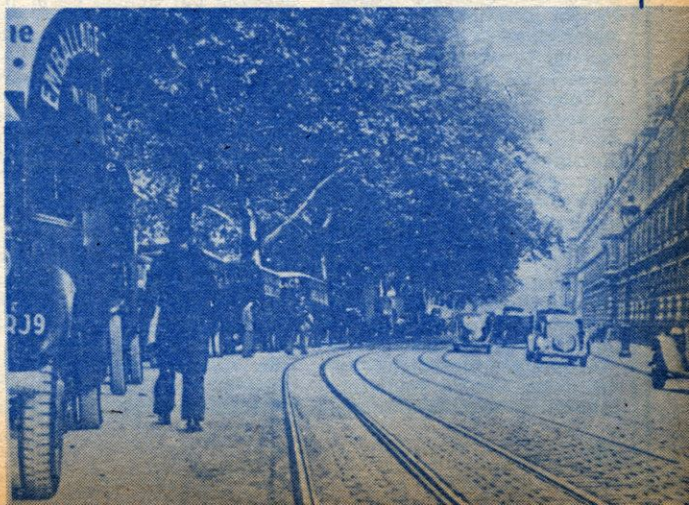
De asemenea, în Cehoslovacia, avea legături cu maiorul Kumpost, de la Biroul 2, care, ca și Picka, făcuse un stagiu într-un regiment românesc. În 1937, cu prilejul unei călătorii la Praga, pe care Moruzov a făcut-o pentru pregătirea vizitei ce avea să urmeze curînd a lui Carol II în Cehoslovacia, am fost împreună cu Moruzov la Marele Stat Major cehoslovac, unde a luat legătură cu Kumpost, fără însă ca să asist la întrevedere. Cînd a ieșit de la Kumpost, era îngîndurat și mi-a spus că cel pe care îl vi-

zitate „avea dreptate”, fără altă precizare, însă ceea ce îl preocupa atunci erau măsurile de securitate ce trebuiau luate cu prilejul vizitei la Praga a lui Carol II.

Altă relație a sa în străinătate era Pompiliu Paltănea, care de ani de zile era corespondentul ziarului *Universul*, la Paris și care avînd multe relații în cercurile politice franceze, era în măsură a-i fi de folos. Tot la Paris mai avea legături cu gazetarul Bacher (Rue Trousset 32), pomenit și de Argetoianu în memoriile sale ca avînd legături cu Palatul. Argetoianu afirmă că acesta ar fi înștiințat-o pe fosta regină Elisabeta a Greciei [sora lui Carol II] că elementele carliste pregăteau, înainte de 1930, o scrisoare falsificată a lui Ferdinand, prin care acesta, înaintea morții sale, i-ar fi scris lui Brătianu, cerînd să revină asupra renunțării lui Carol la tron. Din aceleași memorii mai reiese că Bacher avea legături directe cu Titulescu. Curierii Serviciului Secret care mergeau la Paris îi aduceau lui Moruzov plicuri cu informații de la Bacher.

Relațiile lui Moruzov în Franța atingeau cercurile superioare ale vieții politice franceze. Astfel, printre cei cu care a avut întrevederi la Paris cu prilejul uneia din nu-

Septembrie 1939: convoi de camioane pe străzile Parisului

meroașele sale călătorii, a fost și Camille Chautemps, fost în patru rânduri prim-ministru al Franței. Cu ocazia călătoriilor sale la Paris a luat contact și cu generalul Georges, împreună cu care a vizitat Linia Maginot, ceea ce dovedește aprecierea superioară și încrederea de care se bucura din partea francezilor. În ceea ce-l privește pe gen. Georges, reamintesc că el este acela care, la 9 octombrie 1934, la Marsilia, pe atunci colonel, escorta călare mașina în care se aflau regele Alexandru al Iugoslaviei și ministrul de externe francez Louis Barthou, când s-a produs atentatul și omorirea celor doi de către agenții lui Ante Pavelic, condus din umbră de mina hitleristă. Cu acel prilej Georges l-a omorât cu sabia pe unul dintre atentatori. Georges va fi apoi subșef și mi se pare șef al Marelui Stat Major francez, va fi adjunctul generalului Gamelin, comandantul forțelor franco-engleze în prima parte a celui de-al doilea război mondial și comandant al frontului aliat nord-est în 1939-1940.

Moruzov a avut îndelungi întreveneri, la Toledo și Madrid, cu Jean Pangal, ministrul nostru la Madrid, care, în afara de poziția sa diplomatică, avea o situație superioară în masoneria internațională. În memoriile sale Argetoianu spune că, în decembrie 1933, înainte de a se prezenta în audiență regelui, Pangal se informase despre starea de spirit din armată direct de la Moruzov. Întrevederea lui Moruzov cu Pangal la Toledo a început în cadrul unui dejun într-un restaurant de lux și a durat pînă aproape seara. În acea epocă Moruzov atinsese zenitul carierei sale și în mod real însemna mai mult ca purtătorul mesajelor ultrascrete ale lui Carol II, în ale cărui ite și combinații de cea-mai mare taină era introdus, dar ca un factor activ și — probabil — uneori și ca sfetnic.

Asupra raporturilor lui Carol II cu Spania franchistă este de apreciat că în timpul

războiului civil fruntașul franchist Serrano-Sunner, care avea să conducă mai apoi ani de-a rîndul Ministerul de interne al lui Franco, a fost adăpostit la legația noastră din Madrid, cînd capitala Spaniei era în mîinile republicanilor, cu știința și consimțămîntul lui Carol, de către consilierul și însărcinatul nostru cu afaceri Coti Zănescu. De altfel, Serrano-Sunner și-a plătit datoria de recunoștință față de Carol, atunci cînd acesta, după abdicarea sa, se refugiase în Spania, de unde însă voia să plece, ambianta nefiind sigură și simțindu-și viața la discreția unui atentat. Germanii se opuneau plecării lui din Spania și făceau presiuni insistente în acest sens asupra guvernului franchist, din spirit de prevedere pentru ca fostul rege al României să nu le creeze complicații dacă s-ar fi aflat într-o țară mai liberă. Aflat între ciocan și nișcoală, guvernul spaniol i-a refuzat oficial lui Carol plecarea, în schimb mașina în al cărei portbagaj erau ascunși Carol și Elena Lupescu s-a prezentat la frontiera spaniolă-portugheză, autoritățile neefectuînd controlul necesar și cei doi fugari au trecut liniștiți. [Episodul evadării a fost evocat de către unul dintre organizatorii lui, în *Magazin Istoric*, nr. 10/1990.] Dacă Moruzov ar fi trăit și ar fi fost lîngă Carol, cu siguranță că „evadarea” acestuia din Spania i s-ar fi pus lui în sarcină.

Dar să revenim la legăturile lui Moruzov.

Notez, fără a avea precizii, că era în raporturi directe cu arhiducesa Ileana de Habsburg și mi-a relatat că a avut o dată o întîlnire cu ea, nu știu dacă înțîmplătoare, mai mult cred că aranjată, la Curtea de Argeș, în biserica în care erau înmormîntați Ferdinand și Maria.

În ce privește relațiile cu Titulescu, acestea au suferit pe parcurs modificări radicale. Către sfîrșitul lui 1934, după atentatul amintit de la Marsilia, cînd personalitățile

europene începuseră a-și lua măsuri de prevedere mai serioase pentru asigurarea securității lor, iar Titulescu își făcuse inamici în țară în rîndurile celor de dreapta, care îl acuzau de a fi inspiratorul măsurilor represive împotriva extremiștilor de dreapta, cit și de a fi inițiatorul și realizatorul stabilirii relațiilor cu U.R.S.S., s-a hotărît ca în deplasările sale în străinătate ministrul nostru de externe să aibă asigurată paza personală și din partea autorităților de ordine românești, prin cite un reprezentant al Siguranței și altul al Serviciului Secret. Din partea Siguranței a fost desemnat inspectorul Filipovici, apoi Paul Avramovici, iar din partea Serviciului Secret a fost desemnat însuși șeful Secției de Contrainformații, Niky Ștefănescu. Ulterior, paza lui Titulescu a fost asigurată din partea Serviciului Secret de către Niky Ștefănescu și Scarlat-Puiu Grigoriu, ultimul profitînd de această împrejurare pentru a-și stabili legătura cu Titulescu și a trece apoi la Ministerul de externe, ca agent de legăție, ce-i drept pe bază de examen.

În timpul călătoriei în străinătate, cînd paza i-a fost asigurată lui Titulescu de către Niky Ștefănescu și Grigoriu, s-a produs ruptura ministrului nostru de externe cu Serviciul Secret. Probabil că au intervenit, ca în orice împrejurare, cauze mai complexe, însă este posibil să fi contribuit și ceea ce se discuta în Serviciul Secret că ar fi provocat ruptura și anume, o convorbire telefonică de la București cu străinătatea între Gh. Comșa — despre care am mai amintit — și Niky Ștefănescu. Comșa i-ar fi dat unele informații lui Ștefănescu despre starea sănătății precare a bunicii acestuia în astfel de fraze și limbaj care, fiind interceptate se pare de autoritățile elvețiene și interpretate ca fraze acuzînd o intenție ostilă lui Titulescu, amenințîndu-i chiar viața, acestuia i s-a născut bănuiala că Serviciul Secret ar avea intenții asazine asu-

pra lui. Nu am suficiente elemente de judecată pentru a mă pronunța în această chestiune, dar știu că a avut loc convorbirea telefonică Comșa-Ștefănescu și este posibil ca unele afirmații insuficient controlate să fi provocat suspiciuni neîntemeiate. La cererea lui Titulescu, a fost urgent rechemat Ștefănescu, iar în orice caz, după întoarcerea acestuia în țară, nu era un secret în Serviciul Secret că Titulescu era dușmanul acestei instituții, care de altfel nu am auzit să fi făcut încercări de spulberare a unor păreri eronate și calomnioase. Cred că Moruzov care dintre noi toți cunoștea adevăratele sentimente ale lui Carol față de Titulescu, ce aveau să iasă la lumină prin scoaterea ministrului de externe din guvern, la 29 august 1936, **cît și pentru todeauna din viața publică a țării**, nu considera că mai este necesară sau măcar oportună o disculpare și că — dimpotrivă — o ameliorare a raporturilor cu Titulescu nu ar fi fost potrivită pentru Serviciul Secret.

Dar nu numai cu Titulescu raporturile nu erau bune. Nici cu Iuliu Maniu nu excelau. Cauza naturii acestor raporturi s-a datorat următoarelor împrejurări: atunci cînd Maniu era prim-ministru, iar Moruzov se afla la începutul carierei sale de șef al Serviciului Secret, neavînd se pare încă gradul de director general, ci numai pe cel de șef de serviciu, a fost chemat în audiență la primul ministru, care l-a întrebat ce cunoaște despre unele unelități din rîndurile ofițerilor activi. Sint indicații că Maniu deținea informații directe de la unul din partizanii săi, Stoica, rudă cu unul din complotiști.

Moruzov, care la data aceea dispunea de un aparat informativ și funcționaresc redus, a încercat să pară că știe ceva, ceea ce însă nu l-a satisfăcut pe Maniu, care a încheiat audiența într-un mod brusc și vizibil nesatisfăcut. De atunci raporturile lor nu s-au mai ameliorat și Moruzov nu l-a putut ierta situația în care l-a pus, animozitate

care, ulterior, a fost probabil de natură a influența și aspectul general în care Maniu era prezentat în notele informative ale Serviciului Secret, situație înlesnită de altfel și de faptul că frunzașul național-tărănist devenise unul din opozații notorii față de inițiativele regale, fiind chiar centrul politic al opoziției anticaliste.

Nici cu regina mamă Maria raporturile lui Moruzov nu excelau. Regina Maria proteja pe un fost ofițer țarist, căpitanul (sau comandorul) Baș, devenit, după 1918, cetățean român și căruia îi facilitase să ajungă căpitan al portului Cetatea Albă. Prin 1933-1934, se produsese la Berlin un fapt senzațional și anume, colonelul Homutov, fost-ofițer superior țarist, membru important al celei mai mari organizații de emigranți ruși, Liga Militară Rusă, al cărei serviciu de informații îl conducea personal șeful unei mișcări secrete de emigranți ruși albi — Frăția Dreptății Ruse —, colaborator de vază al serviciilor informative germane și chiar național-socialiste, se dovedi că era în realitate agent al G.P.U.

Faptul avu răsunet, îndeosebi în rîndul specialiștilor în informații și trezi un surplus de vigilență față de emigranții ruși albi, mai cu seamă față de foștii ofițeri țariști, care erau mai în măsură să culeagă informații militare și asupra cărora se așternu un val, chiar dacă nemărturisit, de suspiciuni față de posibilitatea de a fi agenți dubli, servind și interesele sovietice. În această conjunctură, prezența unui ofițer țarist la conducerea căpitaniei unui port situat la frontiera cu U.R.S.S., fie că era o imprudență, fie că ar fi impus o îndeaproape supraveghere a sa, ceea ce naștea complicații și cheltuieli ce puteau fi evitate prin operația simplă de mutare a lui de la căpitania portului Cetatea Albă.

În primăvara anului 1935, în apropierea sărbătorilor de Paști, Moruzov m-a chemat și mi-a încredințat misiunea de

a pleca la Cetatea Albă, să adun material împotriva lui Baș, pentru înlocuirea lui. La Cetatea Albă m-am prezentat ca gazetar (aveam o legitimație în acest sens, intrucît înainte de a intra în Serviciul Secret făcusem oarecare gazetărie, dar mai mult literară) și ca unul care veneam să sondez terenul în vederea organizării unei mari afaceri de pescărie la limanul Nistrului, pe atunci una din bogățiile piscicole ale țării. Acolo am luat contact cu gazetarul Georgică Mantu, directorul singurului ziar local și prieten personal cu Niky Ștefănescu, care-mi dăduse o scrisoare de recomandare către acesta, precum și cu avocatul Andreiev, care era tentat de o combinație financiară cu fantomatica întreprindere piscicolă al cărei reprezentant pretindeam a fi. Materialul cules, între care și un act de la tribunalul local privind un proces personal al lui Baș, a fost suficient pentru a determina, oficial, pe alte considerente decît cele ale apărării informative, mutarea lui Baș, deși era protejatat reginei mame. Mai tîrziu, în timpul războiului, Baș a ajuns căpitanul portului Odessa ocupat de trupele românești.

Dușmanul numărul 1 al lui Moruzov era însă generalul Ion Antonescu, dușmania pornind de la atitudinea ostilă a lui Antonescu față de Carol II, al cărui om de încredere era șeful Serviciului Secret. Pentru compromiterea lui Antonescu, Moruzov a cautat elementele legate de viața particulară a acestuia și în acest sens a descoperit că Maria Antonescu, soția lui, care fusese mai înainte nevasta unui evreu francez, Fuller, divorțase de acesta la Paris, dar nu întocmise forma transcrierii hotărîrii de divorț, ceea ce după legile țării noastre lovea divorțul de nulitate, iar ea era — în consecință — bigama. Acest Fuller fusese antreprenor de tripouri, iar soția sa de atunci, Maria Antonescu de mai tîrziu, se afirmase ca o utilizare ca racoleza de clienți pentru jocurile de no-

roc. Facind parte din categoria de oameni care-și câștiga existența la marginea Codului penal, Fuller nu a fost greu să fie convins ca să depună o plângere justiției române împotriva Mariei Antonescu, urmărind a fi declarată bigama. Cît a încasat de la Serviciul Secret pentru aceasta este cred destul de greu de reconstituit. Avocat al sau în România în acest proces a fost Oswald Teodoreanu, tatăl scriitorilor Pastorel și Ionel Teodoreanu, iar Antonescu și-a luat ca avocat pe Mihai (Ica) Antonescu, de aici datînd legăturile lor, care nu aveau nici o relație de rudenie, fiind cazul numai al unei coincidențe de nume.

Gazetarul H. Soreanu mi-a relatat ca generalul Antonescu personal s-a dus în principalele redacții bucureștene și arătînd revolverul pe care îl purta asupra sa, a cerut să nu se publice nimic în ziare, ceea ce directorii acestora au consimțit, de frică, sau din prudența politică.

Procesul de bigamie al Mariei Antonescu a ajuns pînă la Casație, unde prezida consilierul Lupu, care i-a dat cîștig de cauză soției generalului, pe temeiul faptului că pronunțarea divorțului ei de Fuller se fusese de o instanță franceză, iar dreptul civil francez nu prevedea obligativitatea transcrierii hotărîrii de divorț. Datorită rolului sau în acest proces, Ica Antonescu a ajuns vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, iar Lupu va ajunge președintele Curții de Casație.

Antonescu fiind informat ca toată problema judiciară a bigamiei fusese manevrată de Moruzov din umbră, îl considera — pe drept cuvînt — pe acesta ca cel mai mare dușman al său. Ca urmare, atunci cînd Antonescu era șef al Marelui Stat Major, Serviciul Secret a trecut la Ministerul apărării naționale, iar cînd a fost ministru al apărării naționale, Serviciul a trecut înapoi la Marele Stat Major.

Raporturi lipsite de cordialitate avusese Moruzov și cu un alt ministru de război, și

anume generalul Ștefanesco-Amza. Acesta, nefiind mulțumit la un moment dat de modul cum Moruzov îndeplinesc o sarcină pe care i-o trasese, a găsit de cuviință să-l amendeze cu salariul pe 10 sau 15 zile. Nu știu dacă aceasta acțiune a avut vreo influență asupra activității următoare a lui Moruzov, în sensul de a i-o ameliora, ceea ce nu cred, el știind sa-și facă datoria fără asemenea sancțiuni, în schimb funcționarii Serviciului Secret au avut de patimit, caci din momentul cînd a primit aceasta sancțiune, Moruzov a început să aplice sancțiunea pierderii din salariu cu prea multă dărnicie, deseori cam pripit. Astfel, pe Gh. Manu, care fiind la Sinaia în misiune și fiindu-i cald și-a aruncat haina peste umăr, împrejurare în care i-a cazut din buzunar un abonament de tren al Serviciului Secret, Moruzov l-a sancționat nu numai cu plata abonamentului, care reprezenta o sumă apreciabilă, dar și cu pierderea salariului pe 15 zile.

Trebuie spus ca Ghița Manu nu a fost singurul caz cînd Moruzov a aplicat astfel de amenzi; au mai beneficiat de un astfel de tratament mulți alții, în diferite împrejurări și pentru diverse cauze. Este de remarcat că aplicarea unor asemenea măsuri se producea mai cu seamă cînd Moruzov se lăsa — temporar — de fumat și cînd era de o nervozitate careia cu greu îi puteai face față. Suspendarea însăși a fumatului o făcea brusc, neprevăzut, în mijlocul fumatului unei țigări și dura uneori săptămîni, alte ori luni de zile, ce-i drept cam puține, dar suficiente pentru ca în acea epocă să evitam, cît puteam, cu toții, ca să-i ieșim din voie, caînd uneori chiar să-l evitam.

Atît aplicarea amenzilor, cît și modul de a lua hotărîri neașteptate și aparent fara vreu motiv logic temeinic, puteau crea impresia ca Moruzov conducea instituția în

mod despotice, pe baza unor principii ce puteau fi caracterizate ca un fel de drept seniorial, dar în care, dacă voiai, puteai desprinde și o poziție paternă față de Serviciu și de funcționarii sai, cei-drept înțeleasa cam original.

Singurul pe care îl cruța de toate aceste manifestări de nervozitate era Niky Ștefanesco și încă nu total, dar mai puțin exagerat. Cînd era nemulțumit de Ștefanesco și de secția acestuia îi ținea un logos cu accente de descurajare (ar fi fost un actor bun) și în aproximativ următorii termeni îi spunea: „D-le Ștefanesco, nu sîntem polițiști, nu știm sa facem treaba, sîntem cizmari, d-le Ștefanesco”. Rețin ca în aceste împrejurări utiliza pluralul pentru a atenua calificarea. Faptul ca îl cruța pe Ștefanesco se datora incontestabil merite ale acestuia, cît și — mai ales — acelaia ca de acesta avea mai multă nevoie decît de alții, precum și simpatiei pe care îi puteai ușor da seama ca i-o purta, dar pe care, din motive tactice — ca și față de ceilalți care i-ar fi inspirat-o — se ferea sa i-o arate. De altfel, în tot ceea ce făcea era în permanență un calcul, însă făcut în interesul instituției.

În legătură cu Ștefanesco circula povestea unei scene petrecută în următoarele împrejurări: Secția de Contrainformații reușise să subtilizeze un raport al Legației japoneze în original. Mindru de acest succes, Ștefanesco i-l prezintă lui Moruzov, dar acesta îl întreaba: „Ce scrie în el?”, la care șeful Secției, puțin șocat, îi răspunde: „Dar nu știu japoneza”, la care Moruzov adauga: „Bine, bine, dar ce scrie în raport?” De aceasta scenă au făcut haz toți cei care au aflat-o, între care și eu, dar nu noi aveam dreptate sa ridem, ci Moruzov. ■

Prezentarea
și selecția textului:
M. ȘTEFAN, Gh. NEACȘU

AȘA NU NE PLACE ISTORIA!

ATENȚIE! BIROUL POLITIC

VORBEȘTE LA TELEFON...

CRISTIAN POPIȘTEANU

26 august 1968. Străbătind cu greu, aproape terciuit, mulțimea care de câteva ore inconjura vechea clădire a Adunării Naționale în așteptarea reînțoarcerii conducătorilor Cehoslovaciei din U.R.S.S., unde fusese răpiți la 21 august — odată cu invadarea Cehoslovaciei de către armatele U.R.S.S., Bulgariei, Poloniei, Ungariei și fostei Republici Democratice Germane —, am reușit să pătrund înăuntrul împreună cu domnul George Ionescu, corresponsentul Radio-televiziunii române la Praga (actualmente profesor asociat la o facultate de jurnalism din Montreal, Canada), încercând să obținem un interviu de la Jan Smrkovsky, pe atunci președintele Parlamentului țării și în orice caz cel mai vehement promotor al „Primăverii pragheze”. După aproximativ 30 de minute, cit le-au trebuit să se desprindă de mine de cetățeni care-i încurajaseră într-o frenetică dorință de a le stringe miinile, de a le pipăi hainele, de a-i îmbrățișa, liderii Cehoslovaciei au reușit să scape din sufocarea mulțimii. Și ei, și oamenii adunați acolo din zori, plîngeau.

Ajunșind la cabinetul lui Smrkovsky înaintea acestuia, ne-am pregătit de interviu. Ajuși cu greu sus — între timp, sute de oameni pătrunseseră și în interiorul palatului — am putut vedea ce se întâmpla acolo. După ce și-a tras respirația, și-a șters lacrimile și a înghițit câteva pastile, Smrkovsky se pregătea să dea câteva telefoane. Secretara sa însă, cu privirea și capul, i-a făcut un semn negativ. Atunci președintele Parlamentului — de altfel, un om extrem de agitat, chiar impulsiv datorită unor boli de pe urma cărora avea să și moară nu peste mult timp — a explodat:

— Ce, iar ne-au blocat? (referire la faptul că în dimineața de 21 august trupele sovietice care ocupaseră Praga tălăseră legăturile telefonice ale conducerii țării cu exteriorul).

Secretara a negat și de data aceasta, dar i-a făcut un nou semn clar, spre ureche. De

data aceasta Smrkovsky (fost cindva și ministru de interne) a izbucnit în ris:

— Aa, iar sîntem interceptați? Foarte bine. Să intercepteze întreaga Cehoslovacie.

Și a început să formeze diferite numere de telefon. După o lungă așteptare acolo în cabinet, unde intrau și ieșeau mereu oameni, am înțeles că nu vom obține interviul. Peste câteva ore Smrkovsky avea să vorbească la radio, după Husak și Dubcek. O nouă pagină din istoria Cehoslovaciei și a Europei începuse, pagină al cărei final îl va scrie revoluția de la cătefa din noiembrie 1989 pentru ei și revoluția română din decembrie pentru noi.

Atunci la Praga, ca și cu alte prilejuri, mi s-a explicat îndelung chiar de către ziariști, istorici și chiar de operatoare telefoniste că sistemul de ascultare a convorbirilor telefonice era realmente omniprezent.

Iată că acum am reușit să găsim un document (poate dintre primele și după știința noastră puțină) prin care se dovedește clar, chiar de către ofițerul de securitate însărcinat cu operațiunile tehnice, executarea lor în mod ilegal (repetăm, ca și în numerele anterioare, că în condițiile lumii contemporane în toate țările există servicii de ascultare a convorbirilor telefonice sau posibilitatea efectuării acestora; dar în țările democratice nu se poate trece la o astfel de interceptare decît în baza unei solicitări scrise aprobate legal de către organismele publice și demnitarilor imputerniciți expres prin lege). Există o deosebire esențială între modalitatea în care se percepea în opinia publică faptul ascultării convorbirilor telefonice în anii '30 în România sau în perioada de după cel de-al doilea război mondial în statele democratice și cea din țara noastră și celelalte state cu regim comunist. În țările democratice, aceste practici fără justificare legală ajung în dezbaterile Parlamentului și în presă, fiind incriminate ca atare, pe cînd în regimurile totalitare despre urmărirea con-

vorbirilor telefonice de către organele de securitate populația nu avea curajul să vorbească decât sub plapumă pe înțineric, în baie sau în aer liber.

Documentul amintit este intru totul relevant pentru întregul sistem, întrucât declarația respectivă a fost dată în fața unei comisii de anchetă a fostului C.C. al fostului P.C.R. și ea dezvăluie nu ascultarea ilegală a cetățenilor, ci chiar a unora dintre conducătorii de partid. Documentul are cu atât mai multă relevanță cu cât se referă la perioada de început a regimului comunist din România, sistemul perfecționându-se pe parcursul timpului. Cel de al doilea document (care privește, ca și primul, tot pe Lucrețiu Pătrăș-

canu) conține alte amănunte, de asemenea revelatoare: ascultarea de către conducători ai securității și ai partidului comunist a interogatoriilor acuzatului.

Primul document aparține colonelului Golumbovici, iar cel de al doilea locotenent-colonelului de securitate Ioan Solțuțiu, șeful grupului de anchetare a lui Lucrețiu Pătrășcanu (și a celor arestați în legătură cu acest caz) în ultima perioadă de detenție a sa (1952-1954). Ambele declarații au fost făcute în 1967, în fața aceleiași comisii de partid care s-a ocupat de analizarea împrejurărilor arestării, judecării și lichidării lui Lucrețiu Pătrășcanu, și reprezintă exemplare unicate.

Stenograma discuțiilor avute cu tov. colonel GOLUMBOVICI în ziua de 27 octombrie 1967 la tov. Gr. Răduică

Tov. Golumbovici: La sfârșitul anului 1947 s-a pus problema să se mute Siguranța în Rahova, dar nefiind spațiu s-a obținut o garsonieră la etajul IV, deasupra actualului cinematograful „Luceafărul” de vis-a-vis de spitalul „Colțea”, și s-a văzut că se da rezultate. Atunci Smelas a venit cu propunerea să nu facem numai interceptare telefonică, pentru că este insuficient, ci să facem și ascultare interioară prin modificarea aparatului telefonic ca, atunci când este așezat pe furcă, aparatul să rămână totuși deschis. Și această metodă a fost introdusă la câteva asemenea posturi. De exemplu, a fost introdus la Lucrețiu Pătrășcanu în anul 1948, dar luna nu o pot preciza deoarece nu îmi mai reamintesc. De asemenea s-a introdus la Sraer, la tov. Maurer, la Rădăceanu, deci la o serie de oameni importanți. Acest lucru a mers un an și ceva. Eram să uit, a fost introdus și la tovarășul Voitec, dar aici a stat ani de zile și telefonul a fost sub control.

Tov. Gr. Răduică: La Pătrășcanu cât timp a mers această metodă?

Tov. Golumbovici: Până în momentul când i s-a pregătit o vilă la kilometrul 12, în care i s-a făcut instalația respectivă. Instalația de la kilometrul 12 mergea pe baza de microfon cu carbune. De fapt

eu luam materialul respectiv de la Lucrețiu Pătrășcanu, dar am făcut-o numai în câteva rânduri. Apoi Neacșu, fiind ocupat, mi-a spus să vad materialul și să corectez pe ici pe colo sau nu fie greșeli mai ales de ortografie. Ascultarea era făcută de Seti Romeo și nepoata fostului general Popescu, care a fost în perioada 1947-1948 directorul general al Siguranței. Ordinul de a instala cuiva tehnică sau de a o scoate venea de la conducere, adică de la Teohari Georgescu, mai târziu Pintilie și Nicolschi. Nu veneau ca astăzi sau mai bine zis în 1951 de la Direcția operativă. Pot să raportez ce s-a întâmplat în 1951. Indicațiile erau verbale și ciornele se distrugau. Aceste materiale reprezentau secrete de stat de cea mai mare importanță. Pentru pregătirea vilei lui Lucrețiu Pătrășcanu și a instalațiilor, cât timp a stat acolo și după aceea la arest și la Malmezon, Smelas a primit premiul de stat și decorat cu Ordinul Muncii pentru că el era omul telefoanelor. Problema era în felul acesta. Mai târziu au intrat multe cadre din conducerea de partid și de stat în controlul tehnic prin ascultare, așa după cum am amintit mai înainte. În fine se hotărâște unificarea cu S.S.I.-ul pentru că ne întâlneam la același obiectiv și începuse să se incurce lucrurile. Ei aveau cenzura presei, corespondența securității, aveau Serviciul „F”, la poșta se certau pe aceleași obiective. S-au hotărât unele sesiuni, prima dată lunare și

dupa aceea săptămânale pentru ca să nu iasă lucrurile greșit. Nu mai spun că se ajunsese la vinatoare de obiective, unele chiar fara aprobare sau fara ordinul lui Nicolschi. De pilda, daca apărea un material cu o anumita persoana, se punea problema sa lucrăm mai mult. Or, în aceste condiții, s-a văzut ca nu mai merge și s-a hotărât unificarea. La unificare, din punct de vedere tehnic, am constatat ca S.S.I.-ul era mai bine dotat, mai bine introdus în obiective și fosta direcție, de mult Direcția a doua, condusa de Petrescu a apărut cu o serie de pretenții, în primul rând ca să li se instaleze tehnica în diverse locuri direct de noi, ca să li se dea benzile de magnetofon, adică materialul, și să-l exploateze ei direct și am început să nu mai știm o serie de lucruri, însă raportându-se conducerii s-a constatat ca există, pur și simplu, un haos, deoarece trebuia să fie cineva care să hotărască la cine se introduce tehnica, cât stă acolo și cineva care să vada materialul și să-l repartizeze, iar cu spațiul garsonierei nu ne puteam impaca deoarece era insuficient, nu se mai putea face față la cerințele care existau atunci. Ca atare, s-a făcut mutarea în strada Dionisie Lupu, într-o casa retrasă. A fost cooptat de la telefoane un om pe nume Crișan Ion, care putea să introducă sau sa scoată din interceptare fara sa simtă cei de la telefoane.

Venise de acum colonelul *Panaiteescu* și pe baza nevoilor s-a introdus o anumită regulă, adică direcțiile care aveau nevoie de materialul obținut prin aceste mijloace faceau un referat și aprobat de conducere și pe baza aprobării se baga în lucru. Cu alte cuvinte, începea să se facă ordine.

Pînă la unificarea cu S.S.I.-ul țin să subliniez că nu s-a lucrat decît pe bază de dispoziții verbale venite de la cei trei pe care i-am arătat (*Teohari Georgescu, Pintilie Gheorghe și Nicolschi Alexandru*). Dispozițiile veneau în special de la *Nicolschi Alexandru*, deoarece de acest sector răspundea el.

Tov. Gr. Răduică: La *Pătrășcanu* cine credeți că a dat dispoziție să se facă interceptie telefonică?

Tov. Golumbovici: Țin minte că dispoziția de interceptie la *Lucrețiu Pătrășcanu* a fost dată în primăvara de către *Nicolschi*. Acesta a fost un succes al lui, pentru că după arestare a venit și ordinul celalalt din partea lui *Teohari Georgescu* să pregătească vila și arestul de jos.

Tov. Gr. Răduică: La unificarea cu S.S.I.-ul ați văzut ce material pe bază de tehnică aveau ei?

Tov. Golumbovici: Nu.

Tov. Gr. Răduică: Ei s-au ocupat de *Pătrășcanu*?

Tov. Golumbovici: Nu știu. Cunoscut numai de material din punct de vedere fizic.

Tov. Gr. Răduică: Documente nu ați văzut? V-ați ocupat numai de tehnica?

Tov. Golumbovici: Da, numai de tehnică.

Tov. Gr. Răduică: Să facem un salt peste cîțiva ani și să ajungem în 1955. Este adus un condamnat în „procesul *Pătrășcanu*”, și anume *Calmanovici*, la kilometrul 23. Ce știți despre pregătirea care s-a făcut pentru această vila?

Tov. Golumbovici: Cunoscut problema. În legătura cu această vila am primit sarcina să o pregătesc.

Tov. Gr. Răduică: De la cine ați primit sarcina?

Tov. Golumbovici: De la șeful direcției, pe atunci *tov.*

Panaiteescu sau *Sacico*. Mi s-a spus să aranjez un circuit telefonic pentru că era o zonă foarte aglomerată unde nu existau circuite libere și exista pe atunci cablul petrol. Să pun pe acel circuit telefon sau tehnic — nu mai știu bine. Știu că aceasta vila s-a pregătit, s-a amenajat conform indicațiilor. De fapt ea fusese o vila a S.S.I.-ului.

Tov. Răduică Gr.: Acolo au avut loc convorbiri între *Calmanovici* și unii tovarasi trimiși. Întrebarea este dacă dvs. cunoașteți de benzile de magnetofon. Acestea nu treceau pe la dumneavoastră?

Tov. Golumbovici: Nu. Mai ales că în perioada aceea — după anul 1953 — în cadrul Direcției tehnice am fost trecut să mă ocup de problema contrainformații radio și eram foarte mult solicitat.

Tov. Gr. Răduică: Cunoașteți atunci cine s-a ocupat?

Tov. Golumbovici: De lucrări s-a ocupat propriu-zis col. *Arghiropol Andrei* și o echipă de instalare. De fapt și cînd s-a făcut unificarea acesta a lucrat tot timpul cu o echipă de oameni.

Tov. Gr. Răduică: Dacă s-a înregistrat convorbirea, s-ar mai putea păstra?

Tov. Golumbovici: Cred că nu și să vă spun și de ce. Pentru că benzile de magnetofon după o anumită perioadă se șterg. În perioada aceea se foloseau benzi de magnetofon foarte proaste, care se distrugau repede. Eu am propus și am susținut cu tărie ca să se păstreze o serie de benzi de la unele procese sau personalități, să fie trecute într-o arhivă, așa cum a fost de pildă de la procesul unor parașutiști, în întregime sau anumite pasagii importante. De asemenea am propus să nu le păstrăm pe bandă ci pe discuri, deoarece aveam instalațiile necesare de imprimare. O bandă își pierde calitatea într-un număr de ani, pe cînd un disc poate să dureze zeci de ani fără să-și piardă calitatea așa de ușor.

În legătura cu procesul acesta, știu că a fost o perioadă, după ce am trecut

dincolo, nu mai știu ce s-a întimplat. Realitatea era că acestea [benzile] au fost de tipuri care nu mai există în dotarea direcției noastre și înlocuite cu sonocolor. De asemenea s-au schimbat și magnetofonele, din multe puncte de vedere. Știu că s-au ars și s-au distrus cantități mari de bandă odată cu schimbarea care a avut loc în *Aristide Briand*.

Tov. Gr. Răduică: Dumneavoastră aveți cunoștința de înregistrări prin filmare sau fotografiere la acest proces?

Tov. Golumbovici: Nu.

Tov. Gr. Răduică: E vorba de anul 1954. La procesul lui *Pătrășcanu* s-au făcut filmări, fotografii? Unde ar putea fi găsit materialul acesta?

Tov. Golumbovici: Nu cunosc. S-ar putea să fi făcut cinematografia, pentru că securitatea nu avea mijloace de dezvoltare și nici aparatura de filmat. Erau doar câteva aparate din captura sau corpuri delictale, aparate inferioare ca clasă și în sfîrșit aparate care nu dădeau randamentul scontat.

Singurul lucru care l-am auzit ulterior, după cîțiva ani, lociitorul șefului direcției anchete, *tov. Dincă*, spunea într-o discuție după al doilea proces al parașutiștilor, că s-a greșit în câteva chestiuni, că ne-am grăbit în câteva treburi din care nu avem decît de pierdut. Ne-am grăbit cu primul lot de parașutiști, scăpînd restul rețelei, pentru că au fost judecați și executați în trei zile. Se pare că și în alte chestiuni ne-am grăbit. Nu știu dacă se referea la cazul în speță sau la altceva.

Tov. Gr. Răduică: Altceva ce ne puteți relata?

Tov. Golumbovici: În afara de cele spuse, ca presupunere, îmi este greu să fac afirmații, pentru că s-ar putea merge pe o panta greșită. Și pe urmă, în perioada după 1953, m-am ocupat exclusiv de contrainformații radio, și probleme de telefonie în mai mică măsură. Am fost antrenat în problema rețelei guvernamentale ca unul din așii acestei probleme.

În problema de intercept-

tare știu ca s-a introdus ordine pe baza de adresa scrisă, aprobată și specificat termenul, materialul nemătrimiindu-se ca înainte la una din cele trei persoane. Știu ca înainte, când materialul, după ce mergea la cele trei persoane și era citit, nu cunoșc ce se făcea cu el pentru ca nu mai venea, înapoi. În schimb erau chemați șefii și li se dădea anumite indicații în urma cărora ei rămneau nedumeriți de unde se cunoaște asemenea lucru pentru ca, de fapt, ei trebuiau să fie primii care să cunoască și să informeze.

Declarație

Subsemnatul Ioan Soltuțiu, în completarea declarațiilor anterioare mai arat următoarele.

Problema instalării tehnice de ascultare

În momentul începerii anchetei lui L. Patrașcanu, în cabinetul consilierului Mihailovici, unde se mai aflau, dacă îmi aduc bine aminte, tov. general Mazuru, tov. ministru Pintilie, consilierul Țiganof, mi-au fost date întrebările care urmau să le pun lui Patrașcanu, și-mi aduc bine aminte că prima întrebare era aproape textuală așa:

„A reînceput ancheta d-tale și să vorbești de întreaga d-tale activitate criminală și dușmănoasă dusă împotriva popoului și a statului”. Bineînțeles că mi-a răspuns așa după cum se știe și este consemnat.

Tot aici în cabinetul lui Mihailovici s-a stabilit ca ancheta lui să fie înregistrată pe bandă, pentru a putea fi analizată și stabilite noi întrebări. Cine a dispus instalarea microfonului nu-mi aduc aminte, dar ori a fost tov. Pintilie ori Mazuru, sau acel ce avea în subordine serviciul tehnic — lucru poate fi reconstituit —, dar în orice caz, microfonul a fost instalat lângă masa la care ședea Patrașcanu, iar butonul de pornire la masa la care ședeam eu, care-l anchetam, și care-l minuiam.

Eu nu am cunoștința sa se mai fi instalat și alte microfoane în camerele în care anchetau ceilalți tovarăși pe ceilalți din grupul Patrașcanu și nici nu cred că au fost instalate microfoane, deoarece așa fi aflat în vreo împrejurare acest lucru. Dar în orice caz, eu nu știu de alte instalații. Dar și acest lucru poate fi reconstituit, cred eu, prin tovarășii care lucrau în acea epocă la tehnic și care făceau aceste instalații. ■

Ce iese dintr-un somn bun...

În 1521, din cauza unei răni la cap, regele francez Francisc I (1515-1547) a trebuit să sfiडेze moda timpului și să-și taie părul. Și astfel, întreaga curte a căzut de acord că e mult mai frumos să umbli tuns decât cu părul lung. Și moda aceasta a rezistat un sfert de veac.

În sec. XVII, bărbații au început să-și încrețească părul în bucle, în pieptănătura așa-numită „à l'enfant”. Astfel se purta regele Ludovic XIII (1610-1643), când era adolescent. Pierzindu-și podoba capilară, monarhul fusese nevoit să-și pună perucă. A apărut astfel o nouă moda, care, spre sfârșitul ei, a înregistrat exagerări și extravagante. Frizerul lui Ludovic XIV, de pildă, i-a transformat peruca într-un veritabil edificiu, cântărind nu mai puțin de 2,5 funturi (cca. 1,2 kg). Era așa-numita pieptănătură „Biette”.

Celebre în epocă au fost și perucile „à la Cadenette” (de la numele celui care răspîndise moda). Aflat în vizită la d-na de Morel, acest elegant al saloanelor a fost furat de somn, într-un colț mai retras al casei. Fiicele amfitrioanei, de 8 și, respectiv, 12 ani, s-au apropiat în vîrfurile picioarelor și au început să se joace în peruca oaspetelui, împletindu-i codițe, pe care le-a legat cu bențile divers colorate. La scurt timp și-a făcut apariția stăpîna casei. Noua pieptănătură a domnului Cadenette a entuziasmat-o. Gazda i-a chemat în grabă pe toți invitații, care într-un glas și-au exprimat admirația pentru originala coafură. Jenindu-se să mărturisească pe loc că admires și că habar n-avea cum ajunsese pieptănat astfel, nobilul a primit complimentele, devenind astfel „autorul” unei mode ce s-a răspîndit repede nu numai în Franța, ci și în Anglia, Germania, Olanda.

REVOLUȚIA ROMÂNĂ ÎN REVUE D'HISTOIRE DIPLOMATIQUE

Ultimul număr al revistei editată de Societate d'Histoire Générale et d'Histoire Diplomatique a apărut la Paris este consacrat istoriei contemporane și îndeosebi celei a țărilor din Europa Centrală și Răsăriteană „care a evoluat atât de mult de un an”.

Într-un asemenea context, Dan Berindei, membru corespondent al Academiei Române, publică un articol despre Revoluția română din decembrie 1989, pe care redacția îl salută cu cuvintele: „Sîntem fericiti să publicăm impresiile sale entuziaste și realiste și să ne asociem urărilor sale pentru viitorul națiunii române, prietenă fidelă dintotdeauna a Franței”.

Titulescu la ADIRI

Dupa ceremonia creării Fundației Europene Titulescu și sesiunea specială a Academiei Române, o masă rotundă organizată de Asociația română de drept și relații internaționale a completat programul din Capitală al manifestărilor comemorative pentru cei 51 de ani scurși de la dispariția marelui diplomat. În casa în care a trăit Nicolae Titulescu, din Soseaua Kiseleff 47, profesorii Mircea Mălița și Dan Berindei, membri corespondenți ai Academiei Române, precum și domnii I. Igrosianu, Florin Constantin, Ion Chiper, Cristian Popisteanu, Nicolae Fotino, Ion Ceterchi, Victor Duculescu, Constantin Antip, Adrian Pop, Ion Fărcașu au dezbătut actualitatea operei titulesciene.

Istoricii Europei de Est, acum liberi, înfrentă noi probleme

HENRY KAMM

Correspondență specială pentru New York Times

București, România. După o jumătate de secol de manipulare a istoriei pentru a oferi o mantie de legitimitate guvernelor impuse de Uniunea Sovietică, istoricii din întreaga Europă Centrală și de Est au acum satisfacția — mulți dintre ei pentru prima oară — de a-și practica meseria în libertate.

Mulți o fac cu entuziasmul unei persoane ce-și revine dintr-o boală lungă și grea și care nu pășește întotdeauna cu un pas mereu. Unii spun că nu toți cercetătorii evită riscul de a servi din nou istoria unor scopuri politice. Obiectivul urmărit de aceștia este să susțină un naționalism virulent, interzis în cea mai mare parte în vremea comunismului.

Istoria putea fi ceva mortal

Istoricii de aici și din Polonia, Cehoslovacia și Ungaria, ținând seama de unele diferențe naționale, sînt de acord că cerința indispensabilă pentru istorie — un spirit critic printre istorici și audiența lor — a fost fie distrusă, fie mult diminuată de către orwellieni miniștri ai adevărului care au domnit de la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial și pînă la revoluțiile din 1989; cerința a devenit chiar ilegală, infracțiunile fiind pedepsite cu moartea.

„Imre Nagy și Jozsef Szilagy au fost spînzurați pentru versiunea pe care au dat-o ei istoriei”, spune Miklos Vasarhelyi, coapărător în procesul din 1958 al liderilor revoluției ungare din 1956. „La tribunal, ei au refuzat să o numească o „contrarevoluție”. Nouă, celorlalți, ni s-a spus că putem folosi sintagma „evenimentele din Octombrie”.

„Marea problemă este: „Revine spiritul critic?” se întreabă Bronislaw Geremek, un remarcabil istoric polonez, fost dizident, aflat acum în fruntea grupării liberale a deputaților Solidarității din Parlament. „S-ar putea ca aceasta să nu constituie o problemă printre intelectuali, dar la nivelul conștiinței naționale acest spirit nu există încă”.

Domnul Geremek reflectă o opinie mai largă atunci cînd regretă schimbarea, petrecută în mod necritic, a opiniei publice, care este gata să as-tearnă o poleială aurie falsă peste tot ceea ce a precedat instalarea regimurilor comuniste de către Armata sovietică victorioasă.

Regimul interbelic este mai presus de orice critică — spune el. Defectele lui Pilsudski nu sînt menționate. Se vorbește foarte puțin despre rolul rușinilor al Poloniei în dezmembrarea Cehoslovaciei, în 1938. Conștiința publică respinge așa ceva”.

Mareșalul Josef Pilsudski a fost figura dominantă în Polonia dintre cele două războaie mondiale. El a condus lupta țării sale pentru independență și democrație, dar ulterior, în perioada care s-a scurs pînă la moartea sa, în 1935, a prezidat procesul de dezagregare a regimului parlamentar.

Gyorgy Konrad, scriitorul ungar care a fost dizident iar acum este președintele PEN (organizația internațională a scriitorilor), spunea că „un soi de viziune mitologică a perioadei precomuniste” a înlocuit o istoriografie care era presărată cu tabuuri.

Această viziune asupra trecutului a dus, în perioada care a urmat revoluțiilor din 1989, la consumarea cu aviditate — fenomen aflat acum în regres — a memoriilor victimelor comunismului, a relatărilor privind modul cum Uniunea Sovietică a trădat Polonia și i-a ucis elita politică și intelectuală, a invadat Ungaria și Cehoslovacia și i-a spînzurat pe cei mai credincioși servitori, sau a volumelor care glorificau guvernele precomuniste și deplîngeau acordurile de la Ialta și Postdam, ce au ratificat împărțirea postbelică a Europei. Ziarele și revistele aprovizionează din plin acest apetit.

Rezultă scrieri care nu aduc nimic nou, căci faptele „ascunse” erau cunoscute tuturor, spune Thomas Kleininger, redactor șef la Editura Humanitas, din România. Dar faptul că le vîd tipărite are un efect de catarsis pentru oamenii care au suferit nedreptatea de a nu vedea recunoscute nedreptățile comise. „Rănille trebuie linse”, spune domnul Kleininger, citînd un proverb românesc.

Jerzy Holzer, un specialist polonez al relațiilor polono-germane și polono-everești, afirmă că „asupra istoricilor se exercită un soi de presiune” prin faptul că publicul dorește să citească un anumit fel de istorie. „Poți ezita să scrii ceea ce cititorii nu doresc — spune el. Doar cîțiva sînt «zurbagii»”.

„Există acum două nivele de percepere a Poloniei”, după opinia lui Adam Michnik, istoric și figură de seamă a dizidentei. „În frunte sînt intelectualii, sub ei este un gol și sub acesta începe fabula. Vedem o conștiință selectivă, care receptează doar imagini selective”.

Redeșteptarea vine cu greu

Potrivit multora, sînt și alți factori care contribuie la încetineala cu care se redeșteaptă spiritul critic și la un interes alt de mare pentru istorie.

„Este opera miniștrilor adevărului”, spune Kveta Jechova, istorică cehă. „Am tot rescris istoria de

¹ New York Times, duminică, 24 martie 1991. Spațiul de care dispunem în revistă ne-a obligat să reproducem acest articol cu cîteva prescurtări.

afitea ori, încât oamenii oricum n-o mai fău în serios".

Karel Jech, istoric și soțul ei, este de acord: „În 1939, la școală, noi trebuia să tăiem cu cerneala neagră cuvinte precum «Cehoslovacia», «Masaryk» și «Beneš» din cărțile de școală».

În martie 1939, Germania a ras Cehoslovacia de pe harta politică. Tomas G. Masaryk și Eduard Beneš erau președinții unei țări independente.

Soții Jech continuă, prezentând diverse rescrieri: în 1945, când, în urma victoriei Aliatilor, s-a restaurat un simulacru de guvern democratic; în 1948, când comuniștii au preluat puterea printr-o lovitură de stat; de două ori în 1968, când adevărul s-a reintors pentru scurt timp, odată cu „Primăvara pragheză” doar pentru a fi zdrobit de invazia condusă de sovietici și de un regim și mai aspru.

Petr Vopenka, ministrul educației din Cehoslovacia, arată că nu numai frecventele rescrieri au atrofiat interesul pentru istorie, dar și rigiditatea de tip marxist, care stabilea ce se poate scrie sau ce se poate spune, a făcut subiectul absurd.

„Istoria oficială a încercat să discrediteze vechile opinii și să prezinte o imagine total diferită, menită să servească regimul. Întreaga istorie devenise o luptă de clasă, începută încă din preistorie. Va trebui să convingem pe tineri că istoria este un lucru interesant”.

O primă urgență, noile cărți de școală pentru toate gradele, nu a putut fi realizată, căci timpul a fost prea scurt. Profesorii improvizază, ghidați adesea de cursuri postuniversitare și conferințe prezentate la universități. Acolo unde a fost posibil, manualele au fost revizuite.

Discriminare și indiferență

Mulți istorici aflați la început de drum au căutat refugiu în trecutul îndepărtat, în cercetarea căruia libertatea era mai mare. „Eram fascinat de sec. XX” – spune domnul Geremek, reamintindu-și de perioada studenției din anii '50. „Dar, după trei luni mă refugiasem în Evul Mediu. În sec. XX nu exista destul aer ca să respir”.

„Comuniștii ne-au distrus istoria – spune Mihail E. Ionescu, care predă la Universitatea din București și lucrează la departamentul de istorie militară al Ministerului Apărării”. În epoca stalinistă, adaugă el, românii erau obligați să își neghe rădăcinile latine, spunându-li-se că originea lor era, în cea mai mare parte, slavă, pentru a face dominația rusă mai acceptabilă.

„În anii '50, pe șantierele arheologice se descopereau numai urme slave”, completează sarcastic domnul Ionescu.

În mod paradoxal, spun istoricii români, dictatura lui Nicolae Ceaușescu, care a durat din 1965 până la execuția sa în 1989, a îndreptat cumpăna, chiar dacă spre sfârșit a exagerat în mod grotesc particularitățile românilor. Ei descriu utilizarea istoriei de către Ceaușescu ca un exemplu caracteristic a ceea ce Tamas Katona, un istoric ungar, demnitar important în Ministerul de externe ungar, a numit „a abuză într-un mod comunist de istorie în scopuri politice, pentru a acoperi prostiile guvernantilor”.

„Ceaușescu s-a prevalat de resentimentele românilor față de ruși” continuă domnul Ionescu. „Politica lui a fost apărarea națiunii contra agresiunii culturale. Istoricii au fost pe deplin de acord cu această direcție”.

Chiar și Dinu C. Giurescu, un istoric anticomunist care a căutat refugiu în Statele Unite și s-a reintors în țară abia după revoluție, afirmă: „În istoria culturii, istoria antică și arheologie s-au obținut rezultate pozitive, valabile”.

Dar de la sfârșitul anilor '70, megalomania lui Ceaușescu a depășit chiar și capacitatea de acceptare a celor mai naționaliști istorici. „A permis liberalizarea istoriei pentru a se plasa el însuși ca un continuator al suveranilor noștri”, spune Mircea Mușat, care se descrie singur drept un supraveghetor al celorlalți istorici.

Ca șef al sectorului de istorie de la Comitetul Central al Partidului Comunist, din 1967 și până la sfârșitul guvernării lui Ceaușescu, domnul Mușat spune că a „supervizat cercetarea istorică la sugestia lui Ceaușescu”. Până în 1975, „poziția lui Ceaușescu a fost una de patriotism sincer și naționalism”.

Domnul Mușat spune că sarcina istoricului este, acum, „să intre în livadă și să culegă fructele ce erau oprite”. El arată că afirmația sa privește istoria teritoriilor pe care România le-a pierdut în favoarea Uniunii Sovietice și Bulgariei, cit și comunitățile etnice românești din alte țări balcanice.

Completind formularele pentru trei teme

Istoricii care refuză folosirea muncii lor pentru încurajarea pretențiilor iredentiste afirmă că ei consideră că au la sarcina să umple spațiile albe create de fostele regimuri. Trei teme au fost citate cel mai des: contribuția evreiască la viața națională și soarta comunităților evreiești, agresiunile contra Cehoslovaciei comise de Polonia și Ungaria, nu numai de către Germania nazistă sau Uniunea Sovietică, în 1938-1939 și 1968, și expulzarea a milioane de etnici germani la sfârșitul celui de-al doilea război mondial.

„Ar fi un lucru bun pentru sănătatea morală și un dus rece pentru emoțiile ușoare”, a spus Hanna Geremek, istorică poloneză ce, asemenea soțului ei, se ocupă de subiectele care pot fi un antidot la redeşptarea unei mindiri naționale excesive.

Pentru istoricii care s-au luptat să-și mențină independența – și au plătit adesea cu puscăria și exilarea la munci de rînd – revoluțiile au căzut ca o mană cerească, neașteptată și aducătoare de viață. „Ne-am început a doua viață ca istorici”, spune Krystyna Kersten, de la Institutul de istorie al Academiei polone de știință, care lucrează la o mult așteptată istorie a țării sale pentru publicul larg.

Domnul Jech, care două decenii a fost un funcționar obscur și este acum un membru de frunte al noului Institut de istorie contemporană al Academiei cehoslovace de științe, își ascunde bucuria după ironia proprie cehilor: „Este o mare satisfacție că la sfârșitul vieții mele mă pot reîntoarce la joacă”.

Versiune românească:
Dorin MATEI

Nu ați reușit să vă procurați unele numere ale revistei noastre din cele apărute în acest an?

Punctul de difuzare Magazin istoric, deschis la sediul redacției, București, str. Intrarea Ministerului, nr. 2-4, parter vă vine în ajutor!

De aici puteți cumpăra exemplare din revista noastră, începînd cu luna ianuarie 1991.

UZINELE „MALAXA” (II)

Dr. ing. HENRY HOLBAN

Am prezentat în numărul trecut al revistei câteva din primele etape din evoluția uneia dintre principalele firme industriale românești din perioada interbelică, uzinele „Malaxa”, întemeiate în urmă cu șapte decenii, în anul 1921.

Continuându-ne incursiunea noastră în trecutul acestei reprezentative unități industriale, vom prezenta în acest număr al revistei, și în cele care urmează, câteva dintre principalele ei realizări care se inscriu ca pagini importante în istoria industriei și gândirii tehnice românești. Vom începe cu automobilul.

Colaborarea cu un mare inventator român

Vehiculul de cale ferată autotransportat folosit pentru transportul călătorilor — denumit la noi *automotor*, prin traducerea din franceză a cuvintului, *automotrice* — a reprezentat, la începutul acestui secol, o remarcabilă creație tehnică. La dezvoltarea și perfecționarea acestuia uzinele „Malaxa” au avut o contribuție recunoscută la nivel internațional.

Automotorul a fost răspunsul la cerințele specifice transportului de persoane, în continuă creștere, în interiorul unei zone economice restrinse. Datorită faptului că mașina cu abur — după două secole de la inventarea sa — păstra servituți care făceau deosebit de dificilă folosirea ei pe automotor, mijloacele de propulsie ale noului vehicul au fost furnizate de motoarele cu combustie internă, inventate în 1876 (Otto) și 1892 (Diesel). Astfel, introducând motorizarea în transportul feroviar, automotorul poate fi considerat precursorul primei revoluții tehnice în domeniul căilor ferate.

Automotoarele au intrat în serviciul căilor ferate din Franța, Anglia și S.U.A., între anii 1903 și 1905. Vechiul Regat, care se racorda rapid la progresul tehnic pe plan mondial, a introdus autotoarele în 1907 în traficul local din zona Piatra-Olt. Din anul 1906 în Transilvania, aflată pe atunci sub stăpânirea austro-ungară, autotoarele începuseră să circule pe linia Arad-Cenad, exploatarea respectiva plasându-se, după volumul și eficiența transportului, pe locul trei în lume. Vehiculele care au circulat la Piatra-Olt și Arad aveau două osii și erau echipate cu motoare cu benzină sau benzol, de 40-60 CP, cu transmisie electrică; viteza lor era de 40-50 km/h și puteau tracta remorci.

Profesorul inginer Bakonyi Coloman, fost șef al atelierelor căii ferate Arad-Cenad, după ce prezentase, în 1923 și 1928, referate de specialitate în favoarea acțiunii de „motorizare”, a fost trimis de C.F.R. într-o călătorie de studii în Austria, Suedia, Cehoslovacia și Ungaria. La întoarcere, în 1930, a prezentat un nou raport în care susținea introducerea în serviciu a autotoarelor, necesitate presantă, legată de rezolvarea traficului de călători pe li-

niile secundare pe care circula garnituri mixte de marfa-persoane (acestea efectuau manevre în toate stațiile din parcurs, durata manevrelor fiind cuprinsă în graficul de mers).

La începutul deceniului 4, hotărînd să abordeze construcția de autotoare, ing. N. Malaxa a devenit concurent al „Grupului Reșița” (U.D.R.), din care făceau parte fabricile „Astra” și „Unio”, producătoare de autotoare. Pentru a evita implicarea U.D.R., la care Malaxa devenise acționar, „Astra” și „Unio” au decis să comercializeze autotoarele prin uzina „Vulcan” București care, deși depindea de aceeași acționari principali ca și „Grupul Reșița”, nu făcea parte din acesta. Ca urmare, în relații contractuale cu C.F.R. au intrat fabricile „N. Malaxa” și „Vulcan”.

Angajându-se în construcția de autotoare, uzinele „Malaxa” nu aveau nici tradiție, nici experiență. Conducătorul lor avea numai un concept limpede și o nestăruită voință de a învinge, pe care a reușit să o însușească colaboratorilor săi. Victoria s-a obținut prin îndelungi strădanii, prin căutări și încercări desfașurate pe parcursul a 10 ani (1931-1940), ajungându-se

ca a șaptea generație a produsului, automotorul „Malaxa” — o adevărată bijuterie în materie — să fie un automotor modern în întregime românesc.

Format în spiritul exigenței germane în tehnica, ing. N. Malaxa era convins că eficiența fabricației orcarui produs depinde de curajul de a adopta soluțiile cele mai noi. Aplicând acest concept la automotor, notăm că o îmbunătățire funcțională majoră s-ar fi putut obține prin ceea ce se numește în terminologia de specialitate „convertirea cuplului” (variația automată a

teoriei sonității — transmiterea energiei prin unde elastice în medii lichide și solide (1916). A perfecționat tehnic tragerea cu mitraliera din avion prin cercul de rotație al elicei. La 1 iunie 1931, N. Malaxa a încheiat cu G. Constantinescu o convenție, pe o durată de 7 ani, prevăzând exploatarea brevetelor și procedeele sale în vederea fabricării de automotoare, urmînd a primi 50 la suta din beneficiile nete. Gogu Constantinescu, însoțit de tehnicienii Hoggar și Mc. Hintoch, a venit în țara, aducînd cu sine 9 motoare de diferite ti-

unui vagon C.F.R. de călători pe 2 osii, echipat cu motor Ford de 40 CP cu 4 cilindri și prevăzut cu convertizor Constantinescu. În vederea realizării acestuia, s-au promovat 2 experimentări premergătoare ale convertizorului care au dat rezultate bune, pe un vagonet cu 2 osii echipat cu motor de benzină de 15 CP (1931) și o drezină echipată cu un motor de 6 CP (1932). Automotorul a reușit să facă un singur drum pînă la Oltenița (60 km), fiind apoi abandonat din cauza ruperilor de piese, datorită vibrațiilor ce apăreau în convertizor. Convertizorul Constantinescu, corect din punct de vedere teoretic, nu a putut fi realizat — pentru puterile mai mari necesare — cu materialele și tehnologiile de atunci. Este important să notăm că după acest eveniment negativ Malaxa, sfătuit de Constantinescu, a luat decizia de a înființa laboratorul de rezistența materialelor și de analize chimice; este încă o dovadă a competenței sale manageriale.

Insuccesul total după experimentări care au durat peste 2 ani și — se spune — s-au ridicat la 30 milioane lei (egal cu costul a 4-5 locomotive cu abur tip 50100), a constituit un șoc pentru fabrică. S-a declanșat și o campanie de presă deosebit de vehementă și cu acuze grave în ziarul *Universul* în lunile septembrie-octombrie 1933. Malaxa nu a abandonat însă programul său.

A doua generație de automotoare (1934) a reprezentat, de fapt, o nouă experiență efectuată pe un număr de 10 vagoane motorizate pe 2 osii. S-au folosit motoare cu benzină Ford, Brokway și Meadows. Particularitatea constructivă a constituit-o introducerea unei osii motoare (în unele cazuri două) așezată între osiile purtătoare și apăsată pe șine, la demaraj și tracțiune, cu cilindri de aer comprimat. Osia motoare era prevăzută cu cauciucuri de automobil sau cu bandaje de cauciuc pline. Vehiculele din această serie aveau un singur

Automotorul eșuat din 1933

cuplului, în funcție de turația motorului și viteza de mers). Azi, pentru această reglare se folosesc transmisii electrice sau convertizoare hidraulice sofisticate. La sfîrșitul deceniului 3, însă, ideea fusese mai simplu materializată printr-un *convertizor mecanic de cuplu*, inventat de George (Gogu) Constantinescu. Malaxa nu a ezitat să apeleze la el.

G. Constantinescu, marele inventator român, devenit membru de onoare al Academiei Române, s-a născut la Craiova în 1881; din 1912 a trait în Anglia. El este autorul

puri cu care a organizat în fabrică o expoziție demonstrativă. Împreună cu G. Constantinescu a mai venit și soția sa, englezoaică. Ea a rămas în amintirea salariaților de atunci ai uzinelor „Malaxa” prin aceea că, la oficierea căsătoriei inginerului Ion Mătase, la Biserica Amzei, s-a prezentat îmbrăcată în costum național românesc.

Între eșec și succes

Prima generație de automotoare „Malaxa” a reprezentat-o prototipul construit în 1933 prin transformarea

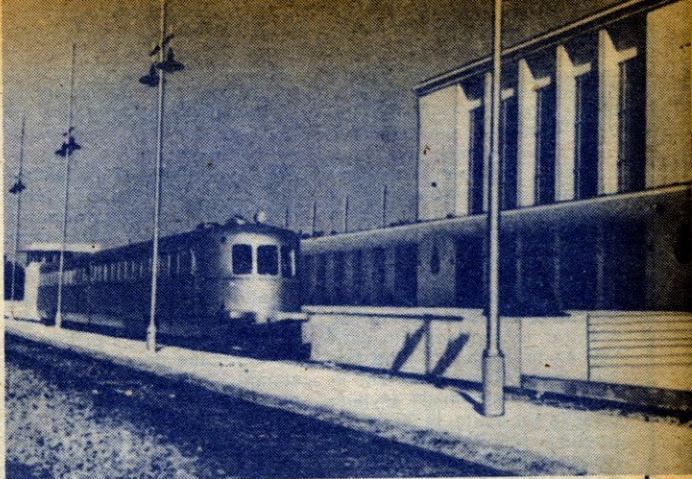
post de comanda, necesitind întoarceri la cap de linie.

Eșecul acestei generații a fost numai parțial, dar suficient de dur. Numai două automotoare cu echipament de camion Meadows de 115 CP au putut fi livrate la C.F.R. și au circulat 4 ani pe linia București-Obor-Oltenița, iar vara pe linia Constanța-Forie.

Debutul nefericit în fabricația de automotoare ar fi putut zgudui și o firmă mai puternică decât „Malaxa”. Dar în strategia de dezvoltare a uzinelor, inițiată de N. Malaxa, conceptul și maniera de conducere generau concomitent atât mecanismele eficiente de autoapărare cât și mijloacele de relansare.

În 1934, așadar, când reușita și eșecul aveau încă șanse virtual egale, Malaxa a avut curajul să prezinte la Expoziția din Parcul Carol soluția constructivă pentru automotorul din generația a 3-a, cu explicații pe un plan special, pentru susținerea acțiunii de motorizare. Se sublinia faptul că C.F.R.-ul se putea dota fără fonduri de investiții. În acest scop, urmau să fie folosite vagoanele vechi de clasa a III-a, cu caroserii de lemn ce erau demodate și ajunse la limita de casare. Vagonul pus la dispoziție se transforma de fabrică în automotor cu două posturi de comandă și compartimente de cl. a II-a și cl. a III-a, dotându-se cu un echipament de tracțiune. Toate riscurile și finanțarea reveneau fabricii. Lucrările urmau să fie plătite în rate, în funcție de kilometrajul efectuat, la fiecare 10 zile, timp de 4 ani.

A treia generație de automotoare, pusă în fabricație în 1934, a fost concepută de proiectanții fabricii, și s-a realizat prin transformarea vagoanelor de călători cu 2 osii, dar întregul echipament de tracțiune era montat pe o ramă auxiliară separată, reze-mată direct pe osii. Această soluție elibera șasiul vechiului vagon transformat de sarcinile rezultate din tracțiune, ca și de greutatea echipamentului. Motorul cu bezină,

Automotorul regal, construit în 1937: la peronul gării Baneasa...

cu 6 cilindri, pentru camion greu Vomag, dezvoltă 110 CP. Transmisia TAG (Triebwagen Aktion Gesellschaft-Kiel) avea 4 viteze și inversare de sens de mers, ceea ce permitea ca automotorul să aibă două posturi de comandă. Un ax cardanic special și un angrenaj cu roți conice spirale (atacul de osie), antrenau una din osii care devenea osie motoare. În 1934 s-au livrat 10 automotoare din acest tip, fiind puse în circulație la depourile din Piatra-Olt și Pitești. Succesul a fost total, iar echipa care l-a făcut posibil merita să fie cunoscută la aproape

șase decenii de la acel important moment din trecutul constructorilor români de automotoare: Ionel Mătase, Gh. Ionescu, Marius Georgescu, Gh. Mihai — ingineri; Mihai Sissa, C. Săvulescu, Matache Checiuc — tehnicieni; Mc. Hintoch, Stănescu, Kastner, Bărbătescu, Bașa — maștri.

A patra generație de automotoare „Malaxa” (1935) marchează trecerea la utilizarea motoarelor Diesel, ceea ce a înlăturat ultimul inconvenient major al seriei anterioare: pericolul marit de incendii datorat benzinei.

Etapa introducerii motoarelor Diesel reprezintă o impor-

...și aspect interior

tanta afirmare a capacităților productive ale fabricii „Malaxa”. Rememorind faptele, vom constata că utilizarea motoarelor Diesel a prilejuit în fapt o preluare pentru experimentări comparative și asimilarea mai multor tipuri de echipamente de tracțiune. Astfel, motorul MAN-Augsburg de 150 CP la 1500 rotații pe minut cu care s-au motorizat 23 de vagoane în 1935 a intrat în producție în același an la „Malaxa”, fiind primul motor Diesel fabricat în România. Transmisia Mylius, folosită tot acum, la 22 de vagoane a fost asimilată în perioada imediat următoare. În cursul unui an (1935) în care s-au folosit 3 tipuri de motoare (MAN-Augsburg, MAN-Nürnberg și Ganz VI J aR 135) și 3 tipuri de transmisii (Mylius, TAG și Ganz) s-a realizat un vîrf de producție: 55 de automotoare. Cu unele subansamble din fabricația de automotoare s-a conceput și s-a realizat în 1936 un prototip de locomotivă Diesel pentru scopuri uzinale, la aceasta contribuind substanțial inginerii K. Norden și A. Selesteanu. În 1937, s-a continuat cu alte două locomotive îmbunătățite care au fost suficiente pentru a se trece la fabricația de serie. În 1938, s-a livrat C.F.R.-ului prima serie de locomotive Diesel de 120 CP, compusă din 26 bucăți. Cu anumite îmbunătățiri, acest produs s-a menținut în fabricație pînă în 1968, ajungînd la 600 bucăți.

Curajul, priceperea și perseverența au asigurat victoria

A cincea generație (1935) este reprezentată de primele automotoare pe 2 osii, prevăzute cu carcasă metalică cerute de C.F.R. datorită succesului acțiunii de motorizare. Din 1934 și pînă la finele anului 1936, fabrica „Malaxa” a pus în serviciu pe liniile C.F.R. un număr de 130 auto-

motoare, din care numai 2 cu un singur post de comandă și numai 12 cu motoare cu benzină, dar deja 15 cu caroserii metalice noi și 3 automotoare pe 2 osii tip șalon.

Din 1934, N. Malaxa a inițiat „Inspekția exploataării automotoarelor”, prin care și-a asumat sarcinile de întreținere, revizii periodice și reparații pentru toate automotoarele produse în fabrica sa. În 1935, a introdus programe de fabricație pentru piese de schimb. Totodată, s-au organizat cursuri speciale de cunoaștere și conducere a automotorului pentru personalul C.F.R. Toate acestea, ca și facilitățile acordate la plata automotoarelor, au permis administrației feroviare naționale cu posibilități financiare modeste sa fie, încă din 1936, printre primele din lume în privința parcului de automotoare, a traficului și eficienței lor.

A șasea generație (1937) semnifică trecerea la construcția automotoarelor pe boghiuri. Primele automotoare de acest tip erau prevăzute cu motor Ganz VI J aR de 240 CP și transmisie Ganz cu 5 viteze și ambreiaje multiple. Erau utilizate cuplate cite două, formînd un automotor dublu pe 8 osii cu 2 echipamente. Aceste vehicule se remarcă printr-o arhitectură interioară deosebită și un confort superior (aer condiționat, bufet ș.a.). Performanțele lor erau de nivel mondial pentru acel timp. Putînd dezvolta o viteză maximă de 110 km/h, acest automotor parcurgea distanța București—Constanța (225 km) în 2 ore și 35 de minute, față de 3 ore și 10 minute, durata de mers a celui mai modern tren Pullman tractat de o locomotivă cu aburi de construcție specială.

În luna mai 1937, unul din automotoarele duble a fost trimis împreună cu 2 automotoare pe 2 osii la Tîrgul de primăvară de la Belgrad, unde a avut un real succes, cu toată concurența automotoarelor Fiat și Breda, din Italia, și Ganz, din Ungaria. Merită să fie relevată realizarea,

tot în 1937, a unui automotor dublu pe 6 osii în construcție specială, cu amenajare de șalon, cu destinația de vagon regal. Patru ani pentru a parcurge drumul de la primul vagon motorizat pînă la trenul regal! Un salt pentru care este dificil să se găsească adjective!

A șaptea generație (1940) constituie apogeul automotorului românesc din perioada „Malaxa”. Este elegantul vehicul vopsit roșu-crem cu echipament de tracțiune complet integrat în uzina, dotat cu motoare tip VI J aR 175 Ganz de 240 CP și transmisii 400 E-W (Malaxa-Mylius) cu 5 viteze, prealegere, sincronizare și comandă prin butoni. Din această generație s-au fabricat 13 automotoare duble, ultimele fiind livrate în 1944. Apoi a început o altă epocă, influențată de război. Înaintea războiului care a deturnat destinul său, „Malaxa” a participat, în aprilie 1940, la Tîrgul internațional de la Milano cu un convoi de material rulant cuprinzînd o locomotivă cu abur seria 151 001, pe atunci cea mai puternică din Europa, 1 automotor pe 4 osii din ultima generație și o locomotivă Diesel de manevră de 120 CP. Regele Italiei, căile ferate italiene („Ferrovie dello Stato”-FS) ca și marile firme Fiat, Breda, Ansaldo, Alfa-Romeo, Isotta Fraschini au arătat un deosebit interes pentru produsele românești și tehnica acestora. Erau roadele unei înreprinderi pe amplasamentul careia, în urmă cu 18 ani, se afla un teren viran!

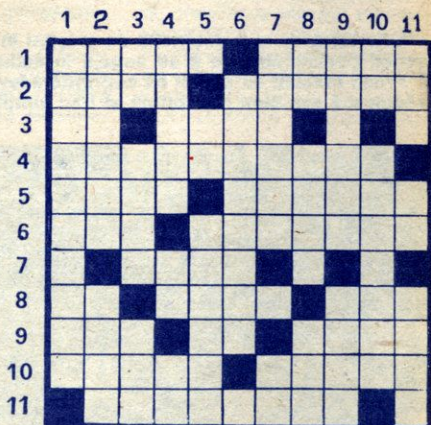
Aceasta este istoria automotorului românesc, legată în mod direct de activitatea uzinelor „Malaxa”. În numărul viitor al revistei vom prezenta noi realizări ale acestei firme bucareștene care, în perioada interbelică, s-a afirmat ca unul dintre principalii promotori ai unei originale orientări tehnice și industriale, înscrind importante pagini în istoria industriei românești. ■

(Va urma)

ATLANTIDA

ORIZONTAL: 1) După părerea unor arheologi (Frost, Galanopoulos, Marinatos), Atlantida a existat aievea în bazinul mediteranean și era alcătuită din două regiuni: Thera-Santorin (parțial scufundată în urma unor puternice fenomene vulcanice în epoca tîrzie a bronzului, de unde și motivul mitului) și această insulă ale cărei orașe minoice din partea de nord au avut și ele aceeași soartă - Regizor german pentru care mitul continentului-dispărut a fost sursă de inspirație în realizarea peliculei *Atlantis*. 2) Insulă în vestul Egiptului înconjurată potrivit legendei de ziduri metalice cu multe porți, drumuri dispuse radial, identificată ipotetic cu Atlantida (mit.) - Cumpărător. 3) Marin Moraru - Lacrima cerului. 4) Alt cunoscut arheolog care aduce importante precizări în problema localizării în studiul *Atlantide*, publicat în anul 1952. 5) Vulcan activ în Guatemala - Nume masculin. 6) Tip de lavă solidificată care umple canalul de ascensiune a magmei într-un vulcan - Unul dintre cazuri. 7) Grup de insule la est de insula Noua Guinee. 8) Indică direcția... spre Atlantida - Animal vînat în templul lui Poseidon, fără alte arme decît frînghiile și prăjinile, ritual minoic ce intră în argumentația lui Frost pentru localizarea mediteraneană a anticei Atlantida - Cineast american, autorul altei pelicule circumscrise temei noastre, *Atlantida, continentul dispărut* (George, 1961). 9) Diminutiv feminin - Nota redacției - Pronume posesiv. 10) Primul fiu atlant al lui Poseidon și unul dintre cei 10 regi primordialii ai Atlantidei (mitol.). - Printre zecele de regiuni în care se propune localizarea vechii Atlantide, se află și această provincie grecească (după părerea lui Bartoli). 11) Autorul unei *Istории peștrițe*, în care Atlantida apare ca fiind „singurul continent care... se află dincolo de limitele lumii locuite... e nemăsurat de urias, este populat de animale mari, iar oamenii de acolo sînt giganți, cît două staturi obișnuite, și trăiesc nu ațita cît noi, ci de două ori mai mult decît noi. Pe continentul acesta se află multe orașe mari cu rînduiri și legi specifice, cu totul diferite de ale noastre”.

VERTICAL: 1) Descriind în anul 1611 un „oraș al soarelui” dispus în șapte părți circulare despărțite prin ziduri și șanțuri și amintind de metropola imperiului atlant al lui Platon, a fost considerat de Inchiziție eretic și nevoit să petreacă în închisoare treizeci de ani (Tommaso). 2) Atlantolog american care a publicat în anul 1978 volumul *Atlantis. Realitate sau ficțiune?* în care a estimat volumul bibliografiei consacrate Atlantidei ca fiind cuprins între 2 000 și 10 000 de lucrări! - Usturoiață (reg.). 3) În cercul - Atlantolog american adept și el al ipotezei minoice a Atlantidei, aducînd drept argumente texte egiptene în care se vorbește de insula „Keftiu” (= Creta) și de „Marea Verde” (= Marea Mediterană) - Nume turcesc. 4) Element arhitectural - Get! - 13 atlant! 5) Bio! - Populație autohtonă din Insulele Canare, astăzi total dispărută, asupra căreia apa oceanului

exercita o influență mistică, supranaturală: cuprînsi de o frică ancestrală, ei urau într-atît apa încît nici-unul nu știa să inoate, deși erau locuitorii unei insule! 6) Una din cauzele probabile ale scufundării Atlantidei alături de fenomenele vulcanice și inundațiile. 7) Filosof grec care în dialogurile *Timaos* și *Kritias* descrie Atlantida, dînd viață unui mit ale căruia ecouri nu s-au stins nici pînă astăzi - Perioadă de timp. 8) Primul și ultimul dintre atlanți! - Pasărea sfințită a egiptenilor - Localitate în Norvegia. 9) Un alt regizor american, prezent și el la tema noastră cu filmul *Planeta pierdută* (1953) - Grămadă de paie. 10) Steliana Năieru - Aliaj cu compoziție enigmatică (probabil aur-aramă), socotit al doilea ca preț după aur și utilizat în capitala Atlantidei pentru împodobirea lăcașelor de cult, după cum aflăm din textele lui Platon. 11) Piesă de Tudor Mușatescu - Televiziune - Remediul.

Radu STOIANOV

Dicționar: AGUA, NEC, EGUM, AITA, ALI, STO, TTR

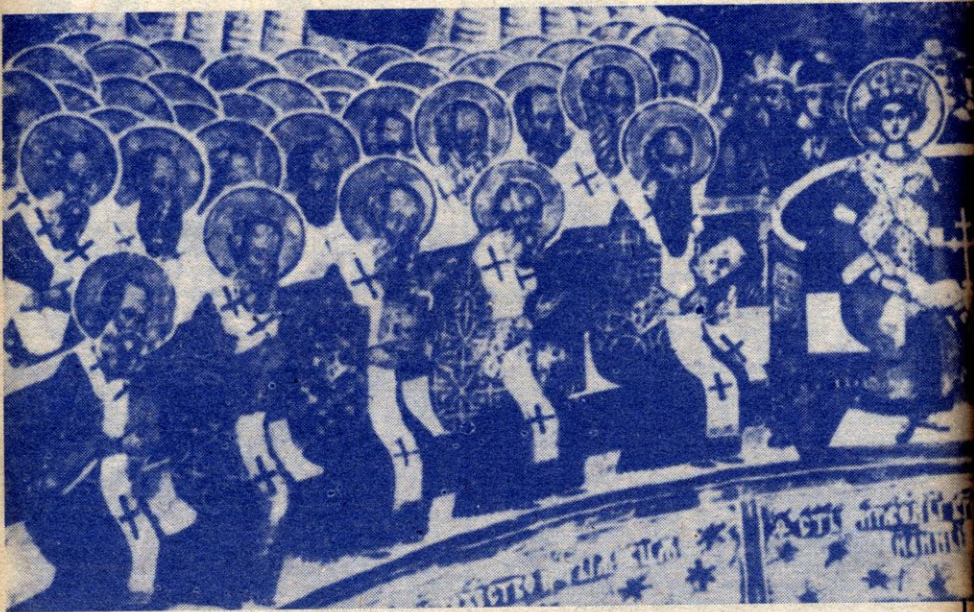
Soluția careului *Femei vestite din antichitate*.
ORIZONTAL: 1. SEMIRAMIDA - T; 2. ATOSSA - SO-
CLU; 3. LIVIA - PIM - AL; 4. OCIT - ARSINOE; 5. MAL
- ODE - TEDI; 6. E - AUR - ALIFIE; 7. AC - STA -
BAEC; 8. LIVILLA - REI; 9. SORA - TI - UT - U; 10.
ADA - NA - TRIAL; 11. FI - MARIA - TEI; 12. OASTE
- ASPIDA.

Istoria creștinismului primar

SINODUL DE LA NICEEA (VI)

Conf. univ. dr. REMUS RUS

Libertatea de cult dobândită de creștini în urma edictului de la Milan din anul 313 a oferit Bisericii posibilitatea de a se angaja în acțiunea de formulare și clasificare a învățăturilor sale. Primii creștini au căutat să cuprindă adevărul credinței cu inima, să îl trăiască și să îl propovăduiască așa cum l-au primit și l-au simțit. Contactul cu filosofia greacă, care solicita cu in-

sistență o gândire sistematică și logică, dar și apariția unor interpretări eronate, ca încercare de subminare a tradiției moștenite de la apostoli și ucenicii lor, de la ierarhia bisericească, au dus în mod inevitabil — cum se subliniază în lucrarea The Early Church, pe care am citat-o de-a lungul acestui articol deseori — la confruntări de idei și la necesitatea afirmării fără echivoc a doctrinei creștine.

„Mai mult vis decît realitate“

După înfringerea lui Lici-
nius (324), care încercase să
reaprendă flacăra persecuției
lor creștine, împăratul Con-

stantin cel Mare (306-337)
s-a hotărît să viziteze Țara
Sfântă, dorind să fie botezat
în Iordan. Contactul cu
Orientul creștin l-a dezamăgit
însă profund, întrucît aceasta
lume era zdruncinată de o
puternică dispută doctrinară,
avînd ca obiect dogma Sfin-

tei Treimi, dintre episcopul
Alexandru din Alexandria și
unul din preoții săi, pe nume
Arie. Dîndu-și seama de peri-
colul unei sciziuni de mari
proporții, Constantin a re-
nunțat la călătoria în Țara
Sfântă și l-a trimis pe Hosius,
episcop de Cordova și consi-

lierul sau personal în probleme religioase, într-o misiune de reconciliere la Alexandria. Totodată, împăratul a decis convocarea unui sinod, a unei adunări a episcopilor din imperiu și de dincolo de granițele acestuia, care urma să aibă loc după sărbătoarea Sf. Paști din anul 325 la Ancyra (Ankara).

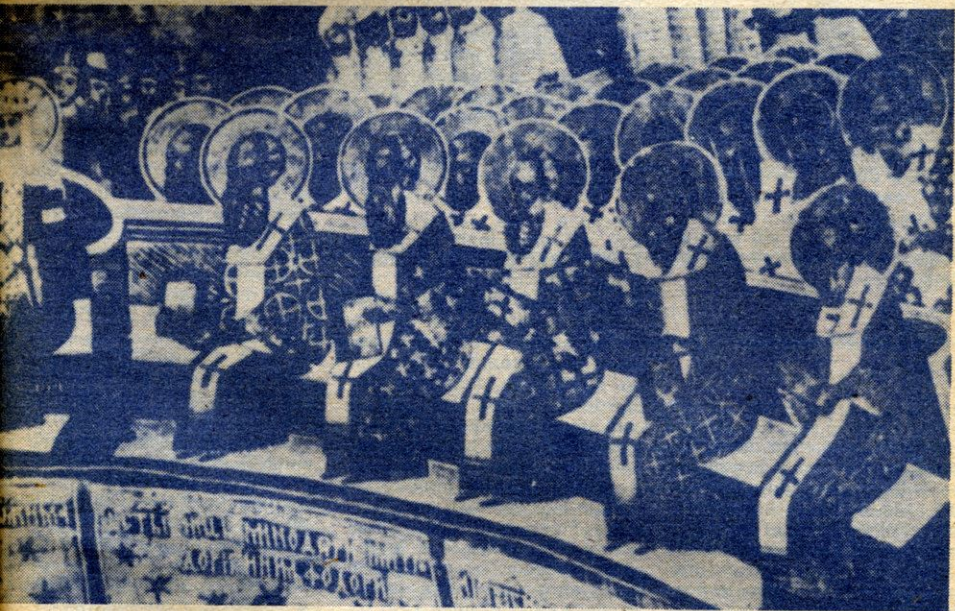
Convocarea unui sinod în vederea dezbaterii unor probleme de credință și viața religioasă nu constituia o premieră pentru lumea creștină. Un prim sinod avusese loc în vremea Sf. Apostoli, la Ierusalim (*Faptele apostolilor*, XV, 9). Chiar și în timpul persecuțiilor, creștinii s-au adu-

primul sinod ecumenic al Bisericii, au participat episcopi din Asia Mica, Palestina, Siria și Egipt. Papa Silvestru (314-335) a fost reprezentat de doi prelați. Au mai fost de față delegați din Africa de Nord, precum și patru sau cinci episcopi din afara Imperiului roman, din Persia, Gotia și Armenia. Mulți dintre participanți erau ginditori de seama, recunoscuți de întreaga Biserică, iar alții mai purtau încă urmele torturilor suferite în timpul persecuțiilor.

Pentru a putea fi prezent personal la sinod, împăratul Constantin a hotărât ținerea lui la Niceea, lângă Nicome-

scumpe, împăratul a deschis lucrările sinodului la 20 mai 325, adresându-se reprezentanților Bisericii ca „prieteni și împreună credincioși”. Discursul ținut de împărat, darurile făcute de el tuturor celor prezenți și mai ales atenția deosebită pe care a arătat-o față de cei care au suferit chinurile persecuțiilor au avut un efect covârșitor asupra tuturor. Eusebiu merge pînă acolo încît considera agapa de ramas bun, oferită de împărat la sfîrșitul sinodului ca fiind „o imagine a împărației lui Hristos, mai mult vis decît realitate” (*Vita Const.*, III, 15).

Atitudinea împăratului

Sinodul bisericesc de la Calcedon din anul 451 d. Hr., așa cum a fost imaginat de meșterii zugravi din țara noastră (pictură murală de la mănăstirea Sucevița)

nat în sinoade pentru a rezolva diferite chestiuni de interes local sau general.

De data aceasta însă, sinodul convocat de împăratul Constantin se deosebea de toate celelalte, întrucît era imputernicit să legeze pentru Biserică și Imperiu, hotărîrile luate aici fiind recunoscute drept legi. La acest sinod, care va fi considerat

dia. Personalitatea împăratului a dominat sinodul. La data desfășurării acestuia, el avea 51 de ani și se afla în culmea gloriei și a puterii. Intrarea sa solemnă i-a impresionat într-atît pe episcopi, încît Eusebiu l-a comparat cu un înger al lui Dumnezeu (*Vita Constantini*, III, 20). Îmbrăcat în veșminte purpurii, înfrumusețat cu aur și pietre

Constantin față de Biserică era motivată și de interese politice. El era decis să rămînă conducător suprem al imperiului și, ca atare, să aibă sub controlul său și Biserica. Deosebirea dintre Biserică și Stat nu permitea însă aplicarea aceleiași politici în ambele cazuri. De aceea, pentru a menține ordinea și a-și asigura coopera-

rea Bisericii, el va face uz de o structură legală, similară celei aplicate în politica imperială. Consiliile sau sinoadele episcopilor, după pareerea lui Constantin, trebuiau să aibă o funcție asemănătoare cu a Senatului roman, iar procedura să urmeze aceleași tipare; ai domnii senatorilor, episcopii trebuiau să fie așezați în cerc în jurul tronului imperial și să formuleze răspunsuri la întrebările puse de suveran. În cazul în care răspunsurile erau aprobate, acestea deveneau legi. Există totuși o deosebire esențială. Senatorii acționau în virtutea propriilor lor drepturi, iar rezoluțiile erau acceptate în baza votului majorității. Hotărârile episcopilor erau valide numai dacă erau inspirate de Duhul Sfânt, semnul vizibil fiind unanimitatea. Pentru a nu încălca tradiția Bisericii, Constantin a acceptat specificul decizional bisericesc, permițând folosirea lui în cadrul sinodului de la Niceea. Așa se face că formula apostolică „Parut-u-s-a Duhului Sfânt și nouă” (*Fapte*, 15, 28) va precede fiecare hotărâre sinodala.

Asemenea „unor corăbii în timp de furtună”

Sedintele oficiale ale Sinodului au fost ținute în sala de recepție a palatului imperial din Niceea, sub președinția episcopilor Eustațiu al Antiochiei și Alexandru al Alexandriei. S-au dezbătut mai multe teme; cea mai importantă fiind disputa doctrinară dintre Arie și episcopul Alexandru. Ea începuse, de fapt, încă în anul 319, la Alexandria, și se răspindise în întreg Orientul creștin, devenind unul din conflictele religioase majore din sec. IV.

Arie, personajul-cheie al disputei, era originar din Libia. După terminarea studiilor, a mers la Alexandria, unde s-a distins prin viața morală și temeinice cunoștințe filosofice și teologice. Calitățile sale personale îl re-

comandau pentru funcții sacerdotale, fiind hirotonisit diacon și preot la biserica Bucalis, cea mai importantă din Alexandria.

Cum s-a iscat conflictul dintre Arie și Alexandru, nu se știe. Cert este că după alegerea acestuia din urmă în scaunul episcopal, Arie a început să predice cu vehemență ideile sale teologice, care se deosebeau radical de învățătura tradițională a Bisericii pînă la acea dată. El dădea o interpretare eronată învățăturii Bisericii referitoare la Fiul lui Dumnezeu, Iisus, făcînd uz, în argumentarea sa, de categoriile filosofiei grecești. Dumnezeu Tatăl singur, afirma Arie, este principiu veșnic, necreat și nescăzut; însăși denumirea de Tată conținea anterioritatea temporală și superioritatea Sa față de Fiul.

Fiul — continuă erezia sa — a fost creat din nimic, înainte de timp, dar nu din veșnicie, de către Tatăl pentru a-i sluji în lucrarea de creare a lumii, căci Dumnezeu cel prea înalt nu putea crea lumea decît cu ajutorul unei ființe intermediare. Valoarea Fiului derivă din însăși funcția creatoare pe care a primit-o de la Tatăl. El a devenit Fiul adoptiv al Tatălui. În consecință, Fiul este subordonat Tatălui, avînd o divinitate împrumutată din divinitatea Tatălui. Substanța Tatălui față de a Fiului se deosebește tot atît de mult ca infinitul față de finit.

La început, Arie și-a răspîndit ideile sale doar în cadrul cercului său de prieteni. Din anul 319 însă, el a început să le predice și în biserică. Episcopul Alexandru, sesizînd pericolul învățăturii eretice propovăduite de Arie, a încercat să stăvilească răspîndirea ei. În cele din urmă s-a văzut nevoit să convoace un sinod local, în anul 320, la care au participat episcopii din Egipt, Pentapolis și Libia. Cei 100 de participanți s-au pronunțat împotriva lui Arie și a adepților săi, excomunicîndu-i.

Arie nu a cedat; s-a retras în Palestina, găsînd adăpost

și sprijin la Eusebiu din Cezareea. De aici, s-a îndreptat spre Nicomedia, unde era episcop un alt Eusebiu, fost coleg de studii al lui Arie. În timpul șederii sale în Nicomedia, Arie a scris vestita sa lucrare *Thalia* în care reda, sub forma de cîntări, ereziile sale.

Tensiunile și confruntările de idei au devenit din ce în ce mai violente. Eusebiu din Cezareea relatează că „episcopii se ciocneau ca niște corăbii în vreme de furtună” (*Vita Const.* III, 4). Împăratul Constantin sesizează consecințele nefaste ale acestor lupte pentru liniștea imperiului, hotărînd convocarea sinodului la care ne referim.

Dezbaterile din sinod au fost departe de a fi pașnice. Participanții s-au constituit în trei tabere: una în frunte cu Alexandru, Hosius, diaconul Atanasie și alții, afirma credința ortodoxă că Iisus Hristos este Dumnezeu și om; altă grupare, din care făceau parte Secund al Ptolemaidei, Teonas al Marmariceii și încă 20 de episcopi, îl susțineau pe Arie și, în fine, mai exista o grupare intermediară, condusă de Eusebiu din Nicomedia, adeptă unei linii de mijloc.

După discuții îndelungi, în care s-a distins diaconul Atanasie (293-373), sinodul a acceptat formula doctrinară propusă de Hosius și susținută de Atanasie, afirmînd că Fiul este „deoființă” (*homousios*) cu Tatăl. Concluziile au fost redactate într-un *Simbol de credință*, compus din șapte articole. Cunoscut sub numele de *Simbolul niceean*, el fixează învățătura despre Dumnezeu-Fiul. În partea întîii, se recunoaște că Fiul, Domnul nostru Iisus Hristos, este „Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut nu făcut, deoființă cu Tatăl, prin care toate s-au făcut”, iar în partea a doua se anatemizează ideile principale ale lui Arie și anume că „Fiul a fost creat în timp din nimic, ca este creat din altă substanță sau ființă decît Tatăl și este schimbabil”. ■

(Va urma)

„Istoria secretă a mongolilor”—750 ani

ROMULUS IOAN BUDURA

Acum trei sferturi de mileniu, „în anul șoarecelui (1240), în luna khuran sar”, deci cu un an înainte ca mongolii-tătari să ajungă pe meleagurile noastre, în așezarea Doloon boldog (presupusă a fi Bayan Ulaan de astăzi) de pe râul Kherlen, unde se afla Curtea marelui han al mongolilor, a fost așternută în scris *Mongolyn nunts товтчоо* (Istoria secretă a mongolilor). Deopotrivă document de primă importanță în istoriografia mongolă și universală și capodoperă a literaturii mongole, *Istoria secretă* a fost editată în Colecția UNESCO și comemorată în țările membre ale numitei organizații internaționale. În cursul anului 1990

Deși în secolul XVII se pierde, din păcate, urma manuscriselor originale în limba mongolă, iar denumirea de „Istorie secretă” amintește de o clasificare tradițională a istoriografiei chineze, paternitatea mongolă a *Istoriei secrete* este în afară de orice îndoială. Autorul cronicii ar fi putut fi o persoană din anturajul lui Genghis han, foarte apropiată stăpînului său. O asemenea presupunere nu este lipsită de temeie, de vreme ce Chikhukhutag — funcționar la Curte — era însărcinat cu înscirierea în *Cartea albastră* a poruncilor și îndrumărilor date de Genghis han, scriere care — de asemenea — nu a ajuns pînă în zilele noastre. Din fericire, *Cronica de Aur* — Altan Tovtch, întocmită de Luvsandanzan în 1667, conține o

bună parte din *Istoria secretă*, în versiunea ei mongolă. De altfel, lucrarea circulară, de acum, în traduceri calificate în limbile chineză, rusă, germană, franceză, japoneză etc., cercetători din numeroase țări consacrandu-i studii valoroase.

Singulară și prin aceea că nici un popor nomad nu a lăsat o operă care să descrie viața atît de plastic și de corect, istoria-cronică se impune cititorului ca o lectură seducătoare prin nararea în stil epic, „îmbibat” — cum se exprima un savant — cu miresmele stepei. În vremea în care se petrec evenimentele descrise în *Istoria secretă*, Mongolia era alcătuită din cîteva principate, care duceau fără încetare război între ele, pricinuindu-și reciproc pierderi considerabile în oameni

În imagine: călăreț mongol, tragător cu arc.

și bunuri. În mod firesc, își face treptat loc în mințile șefilor mai luminați ideea unificării tuturor triburilor mongole sub un singur sceptru și constituirea unui stat mongol unitar puternic, care va supraviețui întemeietorului lui mai bine de un secol.

Istoria secretă este alcătuită din 12 părți. Primele zece vorbesc de originile lui Genghis han, de viața și activitățile sale, de faptul că, după ce a învins și supus toate triburile stăpînirii sale, acesta a devenit han al întregii Mongolii. Ultimele două părți, care au fost scrise mai târziu, tratează campaniile militare și moartea lui Genghis han (12 iulie 1227), precum și ro-

lul pe care și l-a asumat fiul lui, Ogodei.

Istoria secretă descrie destul de obiectiv realitățile din acea vreme, inclusiv personalitatea lui Genghis han. Pe de o parte, autorii urmăresc să-l glorifice prin diverse mijloace, să-i proslăvească geniul și faptele de arme, pe de altă parte, ei nu-i ascund trăsăturile negative de caracter, ca și stîngăciile și înfrîngerile. Ca urmare, este de presupus că publicitatea în jurul *Istoriei secrete* a mongolilor va favoriza o abordare corectă, motivată de o viziune universalistă, a istoriei națiunii mongole, în defavoarea istoriografiei europocentriste și

a prejudecăților inspirate de interese naționale egoiste. Se va alege, probabil, ca despre Genghis han să se vorbească pretutindeni, așa cum se vorbește despre Hannibal, Alexandru cel Mare sau Napoleon.

Dar *Istoria secretă* nu este numai o lucrare de istorie, ci și o remarcabilă creație literară, în care alternează poezia cu proza. Versurile, care reprezintă o treime din text — însumînd peste 1 500 de linii —, pot fi considerate o adevărată antologie a liricii mongole vechi, aflat sub raport tematic, cit și sub raportul forme și expresiei artistice. ■

Unde se află mormîntul lui Genghis han?

Locul unde se află mormîntul lui Genghis han reprezintă un subiect disputat de istorici. De-a lungul secolelor, s-au emis numeroase ipoteze. Specialiștii sînt deocamdată la o unitate de păreri privind existența unui mormînt al lui Genghis han. În *Istoria secretă a mongolilor* — monument al literaturii mongole, de la crearea căruia s-au împlinit în 1990 750 ani! — se menționează că marele han, în vîrstă de 65 ani, a murit în urma unei căzături pe cal, de la care nu s-a mai înscătosit. Era 12 iulie 1227, anul mîrcin și sfîrșitului ultimei sale campanii militare, împotriva statului tangut Xixia (situat în nordul Chinei), căruia Genghis voia să-i impună relații de vasalitate.

Conform vointei hanului, rămășițele pămîntesti i-au fost duse într-o vale a munților Hentiy și îngropate în cimitirul familiei, „Ih horig” (sau „Ih utug”, cum apare în unele surse), înfa Muntele Burhan-Haldun. În afara granițelor Mongoliei circula numeroase versiuni privind locul unde se află înmormîntat Genghis han. Unul dintre ele s-ar afla în raionul Ordos (din provincia Mongolia interioară din R.P. Chineză), unde carul masiv cu resturile hanului s-a împotmolit pentru multă vreme, din cauza drumului. S-a stabilit însă că acolo fusese lăsată numai iurta cu cîteva obiecte personale ale lui Genghis han, pe seama căreia, mai târziu, s-a ținut un ceremonial cu caracter memorial.

După alte versiuni — întemeiate pe datina mongolilor de a înhuma omul acolo unde s-a născut —, mormîntul s-ar afla în sudul regiunii Cita din U.R.S.S. Dar, încă din anul 20 al secolului nostru, cercetătorii, confrunțind izvoarele scrise cu observațiile la fața locului, au afirmat că cel mai veridic loc de naștere al lui Genghis ar fi așezarea „Cele trei lacuri” (Gurvan nuur), din zona Munților Hentiy. Cum, ulterior, mulți alți oameni de știință au confirmat opinia. În 1962, la aniversarea a 800 ani de la nașterea lui Genghis, în această localitate marele han al mongolilor i-a fost înălțat un monument provizoriu din ghips.

Desigur că mulți hani mongoli au fost înmormîntați în grănițele posesiunilor lor din Siberia apuseană, Asia mijlocie, Afganistan, Persia, Mesopotamia, India nordică ș.a.m.d. Dar, o serie de vechi izvoare, de culgeri de cronici, precum cea a lui Rasid ad-Din, de pildă, *Istoria dinastiei Yuan*, menționează faptul că unii urmași ai lui Genghis han au fost înmormîntați la „Ih horig”, înfa întemeietorului familiei lor. Mai mult, se cunoaște, de asemenea, că, după moartea

unor hani ai dinastiei mongole Yuan din China, respectiv Kubilai și Toghan Temür, toți chinezii participanți la procesiunea de doliu au fost întorși de la jumătatea drumului ce ducea spre Munții Hentiy.

Plecînd de la toate aceste date menționate în cronici, se poate afirma că pentru mongolii acelor vremuri locul unde se află înmormîntat Genghis han nu prezenta nici cel mai mic mister. Tot cronicile au reținut că marele han a lăsat cu limba de moarte ca nimeni să nu se plece la mormîntul lui, iar jertfele să fie aduse numai spiritului său. O legendă spune că pe locul mormîntului său s-a dat drumul unei mari herghelii de cai pentru a șterge orice urmă vizibilă, iar o alta că alături de mormînt a fost îngropat un pui de cămilă, la care cămila-mamă venea, adusă de un instinct matern foarte puternic, călăuzind multă vreme oamenii spre locul unde se afla îngropat Genghis han.

Unele cronici păstrează informații care susțin că Genghis a fost înhumat cu toate onorurile, a fost așezat între două jumătăți sculptate de copac parfumat de santal, acest original sicriu fiind apoi înfășurat cu brîuri de aur. Este sau nu așa, nu o vom putea spune decît săpăturile arheologice. Abia atunci vom cunoaște și adevăratul chip al lui Genghis han, despre care există, de asemenea, păreri diferite.

Deocamdată însă, mormîntul lui își păstrează taina. În anii '60, pe baza informațiilor din *Istoria secretă a mongolilor*, un arheolog mongol, ajutat de un coleg german, a săpat în zona Munților Hentiy, dar fără nici un rezultat.

Principala dificultate constă în aceea că denumirile geografice din vremea creării Imperiului mongol s-au schimbat complet de-a lungul acestor sapte veacuri, așa încît nici măcar memoria orală a multor generații de descendenți de vite nu-i ajută pe arheologi.

Cercetătorii Institutului de arheologie al Academiei de științe mongole propun două localizări pentru „Ih horig”: a) la poalele Muntelui izolat Hentiy-Han, presupus a avea denumirea inițială Burhan-Haldun; b) așezarea Șarîfin-dugui, unde Genghis han se oprea pentru vreme mai îndelungată. O localitate cu această denumire și descriere este menționată în *Istoria dinastiei Yuan*, ca cimitir al familiei lui Genghis han. Interesant este și faptul că mongolii folosesc cuvîntul „sarîl” (rămășițe pămîntesti) numai referitor la persoanele ilustre.

Oamenii de știință se află în prezent în fața unor ipoteze de lucru. Urmează ca lingviști, istorici, etnografi, paleontografi să colaboreze pentru ștergerea acestei „pete albe” din istoria Mongoliei.

1 În august 1990 în Mongolia a avut loc un festival în memoria lui Genghis han, în cadrul căruia, alături de numeroase manifestări culturale, s-a desfășurat și o conferință internațională.

DIALOG CU CITITORII

PAGINI NECENZURATE DE PE FRONT

De-a lungul celor peste 24 ani de apariție, am publicat — atât în cadrul acestei rubrici, cât și în corpul revistei — numeroase relatări ale participanților la războiul antihitlerist. Nu am putut publica însă — din motive bine cunoscute — mai nimic din mărturiile celor care luaseră parte la campania din Răsărit a armatei române în cel de-al doilea război mondial.

Iată, deci, câteva fragmente oneste și triste, extrem de triste, din însemnările de pe front trimise de participanții la luptele de atunci. Amindoi — cavaleri al ordinului „Mihail Viteazul”, amindoi — comandanți de companii de vinători de munte.

Șase luni de lupte

Începem cu fragmente din însemnările veteranului GHEORGHE VORNICU, din București, pe atunci căpitan, comandant de companie din Batalionul 3 vinători de munte; însemnările ne-au fost puse la dispoziție de dl. economist Mircea Ivan, din București.

1941
22 iunie, ora 6. Prima noapte petrecută pe poziție, în adăpost, alături de ostașii din grupa mea. Primele focuri, din toate felurile de arme, se aud în stînga noastră și primele avioane românești trec peste linia frontului.

16 iulie. Compania mea va trece mine prima din batalion peste Nistru. Este o cinste pentru mine și compania mea, dar și o mare răspundere pentru menținerea capului de pod.

20 iulie. Sîntem, în Ucraina, la 20 km est de Nistru. Rușii fug, satele sînt părăsite, oamenii rămăși sînt foarte săraci. Deși nu înțelegem limba lor, observăm că se bucură de venirea noastră.

31 iulie. Este greu în țară străină, cu atât mai mult cu cît moartea te pîndeste la fiecare pas. Noi nu avem nimic cu nimeni. Ucraina pare o țară foarte bogată (așa cum arată cîmpurile cu grâu și porumb) și totuși oamenii sînt săraci și par înepoiți. Din cauza regimului? Oamenii se bucură de venirea românilor, mai ales cînd văd și prețul cu noi.

23 august. În noaptea de 20/21 am trecut Bugul. Ieri am dat din nou de unguri — foarte încrezuți! Cu aștia va trebui să avem noi o socoteală! (Așa vorbesc toți al noștri, de la soldat la general.)

24 septembrie. Pozițiile noastre [35 km nord-vest de Melitopol] sînt amplasate într-un șanț antitanc de 5 m, în care am săpat gropi, iar la alarmă trebuie să ne cățărăm ca pe mezeze. Poziția rușilor este la cca. 400-600 m și este bine organizată, vedădă acest șanț antitanc curcit cu mari pierderi și folosit de noi acum, lucrare care se întinde de la Dnepropetrovsk pînă la Marea de Azov.

30 septembrie. Sînt foarte obosit și

bolnav, satul de mizerie și dornic de odihnă. Îmi este milă de soldații noștri care îndură atîtea și nu se vaiață, dar și de poporul rus care cred că-i satul de război. Probabil că au destul în armata care s-ar preda imediat, dacă nu le-ar fi frică ca vor fi împușcați din spate.

3 octombrie. Avem pierderi mari pe batalion, cca. 30 la sută, ceea ce este foarte mult. A fost vorba de 7 zile și noi am împlinit 10 zile — nemții nu au stat decît 4 zile și i-au schimbat.

26 noiembrie. Sîntem învins munte, la 15 km depărtare de Sevastopol, ca-lare pe șoseaua principală ce duce în oraș. În linie dreaptă sînt cca. 8 km. Înaintăm greu, în special din cauza lipsei de aviație și, apoi, vrem să nu avem pierderi mari, terenul de asemenea este foarte accidentat. Nu știu cît va dura acest asediu și cînd va cădea orașul, însă cerul se strînge încet, dar bine. Terenul este fortificat, rușii au mult material și luptă cu dirigenze.

La poalele Caucazului

Iată, acum, câteva fragmente din însemnările sublocotenentului (în prezent maior în retragere) CONSTANT NIOLESCU, din Craiova, comandant al companiei de cercetare din cadrul Batalionului 6 al Diviziei 3 vinători de munte care, în perioada august 1942-februarie 1943, a luptat în zona Caucazului.

1942
29 iulie. Am trecut podul peste Nistru la Tiraspol. Am părăsit pămîntul Țării Românești. Cînd îl vom revedea oare?

1 august. La ora 14.30 ajungem la Dneproproștr, pe malul Niprului. La ora 23.30 trecem Niprul pe podul terminat la ora 19. Noi îl inaugurăm.

2 august. Sîntem în Zaporijje, imediat pe malul estic al Niprului, visavi de Dneproproștr. Zaporijje este oraș mare, industrial. Are fabricile multe: motoare de avioane, aluminiu. Barajul peste Nipru, o lucrare de artă, este cel mai mare din Europa.

9 august. Se oficiază un serviciu religios. Asistă tot batalionul și populația civilă. Se botează un copil, Liubov. Dl. colonel-naș. Am văzut un bătrîn rus de 90 ani lăcrîmînd. Nu credea că-i va mai fi dat să vadă aceasta.

29 august. În timp ce camionul batalionului cu toți ofițerii activi se depășea spre cota 174.8, 1,5 km nord Novoselovca, pentru o recunoaștere, camionul a intrat într-un cîmp de mine. Ranii au fost internați în spital.

4 septembrie. Plecăm din Alexevca. Mărsăluim 25 km și staționăm în Skaslov Fontan, 7 km vest de Kerchi. La 1 km nord de locul staționării sînt niște grote în care stau ascunși se zice vreo 800-1.000 de bolșevici, rămășiți din luptele din mai.

10 septembrie. Debarcăm în Taman-port. Batalionul se regrupează și mărsăluiește 40 km. La ora 23 staționăm în Starovitavovskaia. Sat mare. Șoseaua pietruită cu piatra din bise-

rica ce a fost darimată.

15 septembrie. Aviația rusă foarte activă, însă fără prea mari rezultate. Partizanii nu ne dau pace.

17 septembrie. Biviuacăm în pădure, la cca. 8 km de inamic. Se profilează creștele Caucazului. Seamănă mult cu munții Codrului.

22 septembrie. Oprit de foc puternic de inamic, cădem în defensivă. Rezistențe puternice inamice în fața, dreapta și stînga la 50-100 m distanță. Ne îngropăm la pămînt. Locul meu este reperat și este imposibilă orice mișcare, fără a provoca locul inamic.

23-24 septembrie. Situația nu se schimbă. Sîntem aproape încercuți. Din 20 septembrie n-am gustat nimic și nici picătură de apă nu am băut. Pe la ora 16 ne replem pe o nouă poziție. Plec ultimul din fața inamicului.

25 decembrie. Crăciunul. Noaptea liniștită. Rușii ne lasă, probabil le-au plăcut colindele noastre.

29 decembrie. După masă, trimit o patrulă, împreună cu o patrulă de la compania 1. Îmi dispare frunțașul Danciu Sandu, părăsind patrula. A dezertat la ruși. Seara a început să-i strige camarazii din patrulă. Desigur, forțat de ruși, pentru a întinde o cursă.

1943
1 ianuarie. Cîntesc cu Avram, ordonanța credincioasă, un piculeț de juică de prune din țară, dată de un ostaș.

13 ianuarie. Pe la ora 13.00 rușii s-au apropiat și se găsesc masași la 50-100 m în fața plutonului 3. Începe lupta, iar tragerile de artilerie. Bateria grea germană trage scurt pe poziția mea. Îmi rupe legătura telefonică cu batalionul. Încerc cu pistolul de rachete să lungesc tragerea. Nu funcționează. Situația grea: artileria noastră trage pe mine, legătura ruptă, rușii presează. În sfîrșit, pistolul funcționează. Trag cîteva rachete verzi și se lungeste tragerea.

31 ianuarie. Pe la ora 11, începe un bombardament groznic de artilerie, de toate calibrele și branduri. Se cutremură pămîntul. Se sparg gemurile adăpostului, sare ușa din țîlîni. Duzează mult. Pe la ora 15.00 începe din nou atacul. Se atacă cu care de luptă, care reușesc să pătrundă în poziție, distrug cazematele. Germanii părăsesc poziția și fug. Fugarii vin la mine. Mulți, cel mai mulți, fără arme. Fug și din compania 1.

7 februarie. Sosește în Albinskala [punctul de comandă al Diviziei, unde fuseseră trimiși spre refacere] d. general ministrul Pantazi. La ora 9.00, chemați, ne prezentăm la punctul de comandă al Diviziei. D. general Moiciușchi, comandantul Diviziei, ne prezintă d-lui ministrul Pantazi. Ne strînge mîna, ne felicită pentru modul cum am luptat și am ținut piept. Patru divizii inamice și o brigadă care de luptă au atacat în sectorul Batalionului nostru și n-au reușit să pătrundă. Pentru aceste fapte am fost decorați cu cea mai înaltă distincție: ordinul militar „Mihail Viteazul”, clasa a 3-a.

CONTENTS (Romanian History) François Mitterrand, President of France, Speaks to **Magazin istoric** • Em. Condurachi South-Eastern Europe: Historical Permanencies (II) • D. Berindei 1828-1848. Romanian Diplomacy (IV) • P. Munteanu-Besliu Monuments of Sibiu destroyed by the Dictatorship • In Bucharest, 50 Years Ago • G. Gafencu, Al. Duju, M. Reteagan, M. Ștefan, P. Mocanu, N. Koslinski Romania in Second World War • A. Șiperco August 1944. René de Weck, the Swiss Minister, cables from Bucharest (XV) • M.D. Ciucă, Gh. David Marshal Antonescu's Last Days • C. Troncotă Once More about Maimuca Case • N.D. Stănescu Secret Service in the Thirtieth (VI) • C. Popășteanu 1950. Phone Calls Bugged (III) • H. Holban Malaxa Factories after 70 Years (II) • The New York Times: Eastern Europe's Historians, now Free, face New Burden

SOMMAIRE (Histoire roumaine) Monsieur le Président François Mitterrand répond au **Magazin istoric** • Em. Condurachi Le sud-est européen: permanences historiques (II) • D. Berindei 1828-1848. Diplomatie roumaine (IV) • P. Munteanu-Besliu Des monuments de Sibiu, détruits par la dictature • A. Bucarest, il y a 50 ans • G. Gafencu, Al. Duju, M. Reteagan, M. Ștefan, P. Mocanu, N. Koslinski La Roumanie dans la deuxième guerre mondiale • A. Șiperco Août 1944. Les rapports confidentiels du ministre de Suisse à Bucarest, René de Weck (XV) • M.D. Ciucă, Gh. David Les derniers jours du maréchal Antonescu • C. Troncotă Encore une fois sur le cas Maimuca • N.D. Stănescu Les Services Secrets dans les années trente (VI) • C. Popășteanu 1950. Ecoutes téléphoniques (III) • H. Holban Les Usines Malaxa après 70 ans (II) • The New York Times sur les historiens de l'Europe de l'Est

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Президент Франции, Франсуа Миттеран, говорит нашему журналу • Эм. Кондурачи Юго-восточная часть Европы: исторические постоянства (II) • Д. Бериндей 1828-1848. Румынская дипломатия (IV) • П. Мунтяну-Бешлиу Памятники в Сибии, разрушенные диктатурой • В Бухаресте 50 лет тому назад • Г. Гафенку, Ал. Дуку, М. Ретеган, М. Штефан, П. Мокану, Н. Кослински Румыния в годы второй мировой войны • А. Шиперко Август 1944 г. Донесения Рене де Века, министра Швейцарии в Бухаресте (XV) • М.-Д. Чука, Г. Давид Последние дни маршала Антонеску • К. Тронкотэ Ещё раз о деле Маймуке • Н.-Д. Станеску Секретные службы в 30-ые годы (VI) • К. Попыштеану 1950. Перехваченные телефонные разговоры (III) • Х. Холбан Заводам Малакса — 70 лет (II) • The New York Times: Историк восточной Европы, сегодня свободны, лицом к лицу с новыми проблемами

INHALT (Rumänische Geschichte) Eine Erklärung des französischen Präsidenten François Mitterrand an unserer Zeitschrift • Em. Condurachi Süd-Ost Europa — geschichtliche Dauerzustände (II) • D. Berindei 1828-1848. Rumänische Diplomatie (IV) • P. Munteanu-Besliu Sibiu — Denkmäler die von der Diktatur zerstört wurden • In Bukarest, vor 50 Jahre • G. Gafencu, Al. Duju, M. Reteagan, M. Ștefan, P. Mocanu, N. Koslinski Rumänien in den zweiten Weltkrieg • A. Șiperco August 1944. Der schweizerische Gesandte in Bukarest, René de Weck, berichtet... (XV) • M.D. Ciucă, Gh. David Marschall Antonescu letzten Tage • C. Troncotă Erneut über den Maimuca-Fall • N.D. Stănescu Der Geheime Dienst in die 30 Jahre (VI) • C. Popășteanu 1950. Abgehörte Ferngespräche (III) • H. Holban Die Malaxa, Werke — 70 Jahre danach (II) • The New York Times: Heute frei, die ost-europäische Geschichtswissenschaften gegenüberstellt mit neue Probleme

SUMARIO (Historia romana) Una declaración del Presidente de Francia, François Mitterrand, para la revista **Magazin istoric** • Em. Condurachi El sud-este de Europa: permanencias históricas (II) • D. Berindei 1828-1848. Diplomacia rumana (IV) • P. Munteanu-Besliu Monumentos de Sibiu destruidos por la dictadura • En Bucarest, hace 50 años • G. Gafencu, Al. Duju, M. Reteagan, M. Ștefan, P. Mocanu, N. Koslinski Rumania en la segunda guerra mundial • A. Șiperco Agosto de 1944. Los informes del ministro de Suiza en Bucarest, René de Weck (XV) • M.D. Ciucă, Gh. David Los últimos días del mariscal Antonescu • C. Troncotă De nuevo, sobre el caso Maimuca • N.D. Stănescu El servicio secreto en los años 30 (VI) • C. Popășteanu 1950. Llamadas telefónicas interceptadas (III) • H. Holban Las empresas Malaxa después de 70 años (II) • The New York Times: Los historiadores de Europa del Este, hoy libres, se confrontan con nuevos problemas

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate.

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64-66, P.O.BOX 12-201; telex: 10376 prafilr.
Abonamentul pe un an — 64 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București

42 427

Lei 25

